

**Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка**

Н.М. Савельєва

**Основи соціально-правового захисту особистості
Навчальний посібник**

Полтава — 2008

УДК 364.013:343.627 – 053.2/5 – 056.2/3 (075.8)
ББК 65.27я73 + 67.305я73

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № від листопада 2008 р.)

Рецензенти:

Стрельніков В.Ю. — доктор педагогічних наук, професор, декан факультету післядипломної освіти Полтавського університету споживчої кооперації.

Пивоварська К.Б. .– кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Н.М.Савельєва

Основи соціально-правового захиту особистості: Навчальний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». — Полтава: ПДПУ, 2008. — 268 с.

У навчальному посібнику, укладеному на основі державного стандарту вищої освіти зі спеціальності 6.010100, 7010105 – *Соціальна педагогіка*, розкриваються теоретичні основи соціально-правового захисту дітей і молоді методами соціально-педагогічної діяльності. Значне місце відведено висвітленню світової історії та практики соціально-правового захисту та сучасній практиці вирішення цих завдань в Україні. Подається характеристика відповідних документів правового поля України та особливості їх тлумачення на користь прав та інтересів вказаної соціальної групи, специфіка застосування судових та несудових механізмів захисту прав дитини, приклади їх використання. Розглянуто роль і функції соціального педагога у цьому процесі, розкрито питання здійснення консультативно-просвітницької роботи з учителями, батьками та особами, що їх замінюють. Для зручності використання посібника у навчальному процесі з курсу „Основи соціально-правового захисту особистості” окреме місце в його змісті відведено матеріалам методичного характеру, подано короткий тлумачний словник основних понять і термінів курсу, перелік загальнонавчаних у нормативно-правових джерелах та науковій літературі скорочень.

Навчальний посібник розрахований на студентів, магістрантів, викладачів і аспірантів вищих педагогічних навчальних закладів. Призначений також для практичного використання соціальними педагогами і соціальними працівниками з метою удосконалення професійної діяльності та формування професійної компетентності.

Зміст

Передмова	
Розділ 1. Теорія і практика соціально-правового захисту дітей	
1.1. Соціально-правовий захист особистості дитини у діяльності соціального педагога	
1.2. Міжнародні правові механізми захисту прав і свобод людини і громадянина	
1.3. Світова історія та практика соціально-правового захисту дітей: вступ до проблеми	
1.4. Реалізація прав та інтересів дітей в Україні	
1.3. Правовий захист дітей від насильства та жорсткого поводження	
1.5. Соціально-правовий захист молоді в Україні	
Розділ 2. Практика соціально-правового захисту дітей і молоді в Україні	
2.1. Соціально-правове забезпечення тендерної рівності	
2.2. Правовий захист дітей від насильства та жорстокого поводження	
2.3. Соціально-правовий захист сімей з дітьми у контексті сучасної соціальної політики в Україні	
2.4. Захист майнових прав дітей	
2.5. Практика реалізації соціальним педагогом і соціальним працівником правозахисної функції	
2.6. Соціально-правовий захист дітей з вадами у психофізичному розвитку	
Розділ 3. Методичні матеріали	
3.1. Тести	
3.2. Словник основних понять і термінів	
Література	

Скорочення

ГА	- Генеральна Асамблея (ООН)
ВВР	- Відомості Верховної Ради України
Відділ РАГСу	- відділ реєстрації актів громадянського стану
ЄЕС	- Європейське економічне співтовариство
ЄС	- Європейський союз
ЖК	- Житловий кодекс
КЗпП	- Кодекс законів про працю
КК	- Кримінальний кодекс
КМ	- Кабінет Міністрів
КпАП	- Кодекс про адміністративні правопорушення
КПД	- Комітет з прав дитини
КПК	- Кримінально-процесуальний кодекс
КпШС	- Кодекс про шлюб та сім'ю
КПЛ	- Комітет з прав людини
КУ	- Конституція України
МОП	- Міжнародна організація праці
МСЕК	- Медико-соціальна експертна комісія
МВС	- Міністерство внутрішніх справ
НБСЕ	- Рада з безпеки і співробітництва в Європі
НУО	- неурядова організація
ОБСЕ	- Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	- Організація Об'єднаних Націй
ЦК	- Цивільний кодекс
ЦПК	- Цивільно-процесуальний кодекс
ЮНІСЕФ	- Дитячий фонд ООН
D	- Загальна декларація прав людини
E	- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
C	- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права

Передмова

Сучасне становище дітей в Україні викликає обґрунтоване хвилювання суспільства і вимагає нових підходів в аналізі і вирішенні цієї проблеми, оскільки соціально-економічні труднощі у першу чергу зачіпають інтереси найбільш слабкої категорії громадян – дітей. Не зменшуються випадки сирітства, викрадення дітей, продаж їх за кордон, народження дітей неповноцінних у розумовому та фізичному відношенні. Невпинно зростає кількість дітей, що вживають алкоголь та наркотики. Не вдається зупинити збільшення правопорушень і злочинів, як вчинюваних неповнолітніми, так і по відношенню до них. Не менш складною є проблема забезпечення достатнього життєвого рівня неповнолітніх.

Вислів „Діти – наше майбутнє” не є красивою фразою. Доля будь-якої спільноти, нації, держави в майбутньому залежить від того, якими будуть якості людей, котрі населятимуть її.

У дітях – майбутнє кожної держави, перспективи її економічного, соціального і демографічного розвитку. Життєвий досвід не тільки свідчить, а й вчить: не буде дітей – не буде і держави. Діти дзеркало держави, вони її майбутнє. Через специфіку свого віку діти від народження не можуть самостійно скористатися власними правами. Необхідні опіка дорослих, їх допомога не лише як вияв природних людських почуттів, норм моралі, а такі, які підкріплювалися б правовими документами і відповідали інтересам усіх дітей.

Оскільки в Україні діти становлять понад 12 мільонів, тобто чверть усього населення, проблема захисту законних прав та інтересів дітей є особливо актуальною. Дитину жодним чином не можна прирівнювати до дорослої людини, у тому числі й у правових аспектах. Дитина має бути забезпечена особливими правами, особливим захистом, які мають часовий вимір і спеціальне призначення. Дитина, як і кожна людська істота, від народження має права людини.

Захист інтересів дітей — це можливість взяти участь у змінах для кожного з нас – для громадян та громадянок кожної країни, для кожної громадської та приватної організації, кожного національного лідера, кожної дитини та підлітка. Ці зміни потрібні у всьому світі для захисту прав та забезпечення постійного покращення життя дітей. Ці зміни починаються з конкретних дій, зроблених батьками, педагогами, майбутніми фахівцями різних сфер роботи з дітьми та молоддю.

Визнання цього знайшло останнім часом своє відображення у підходах до змісту вищої педагогічної освіти. До державних стандартів окремих її напрямків – зокрема, це „Соціальна педагогіка”, «Соціальна робота», ”Корекційна освіта”, - включено нормативні навчальні дисципліни соціально-правового характеру, метою вивчення яких є підготовка майбутніх фахівців цих галузей діяльності до конкретних дій у межах своєї компетенції у сфері захисту прав та інтересів дітей.

Цей навчальний посібник автор адресує майбутнім соціальним педагогам, соціальним працівникам, дефектологам, логопедам, об’єктом майбутньої професійної діяльності яких є найуразливіша категорія населення – діти і молодь. Ми сподіваємося, що його зміст допоможе студентам у підготовці до практичних дій із захисту прав та інтересів наших юних співгромадян, до надання консультативної допомоги їх вчителям, батькам та піклувальникам.

„Діти є найціннішим скарбом людської родини, але одночасно найвразливішим та найбеззахиснішим. Ніхто не може залишатись байдужим, коли невинні діти терплять і переживають відкинення і приниження людської гідності. Тому обов’язок кожного з нас – охороняти, захищати та виховувати дітей у повазі та любові.

А для дієвості та продуктивності кожна дія в піклуванні про дітей та підлітків має завжди враховувати їхні фундаментальні права...”

Іоанн Павло II

Розділ 1.

Теоретичні основи соціально-правового захисту особистості

1.1. Соціально-правовий захист особистості дитини у діяльності соціального педагога

1.2. Міжнародні правові механізми захисту прав і свобод людини і громадянина

1.3. Світова історія та практика соціально-правового захисту дітей: вступ до проблеми

1.4. Реалізація прав та інтересів дітей в Україні

1.3. Правовий захист дітей від насильства та жорсткого поводження

1.5. Соціально-правовий захист молоді в Україні

Соціально-правовий захист особистості дитини у діяльності соціального педагога

Соціально-економічні тенденції в українському суспільстві, які зумовлюють необхідність соціально-правового захисту дітей та молоді. У сучасних соціально-економічних та криміногенних умовах в Україні гостро стоїть проблема соціально-правового захисту учнівської молоді. Такий складний стан соціального оточення, в якому доводиться існувати молоді та підліткам і який негативно впливає на формування підростаючого покоління, підтверджують офіційні статистичні дані.

Насторожують в статистиці такі дані, як кількість злочинів, скоєних неповнолітніми або за їх участю; кількість злочинів у місцях масового перебування та відпочинку населення кількість злочинів, скоєних в стані алкогольного сп'яніння.

Викликає занепокоєння в науковців, соціальних педагогів, психологів, медиків та інших спеціалістів соціально-демографічна ситуація в суспільстві та її вплив на формування особистості учнівської молоді, зокрема проблема суїциду, насильне позбавлення життя громадян тощо. Із статистичних даних найбільшу тривогу викликає саме соціальний аспект цієї проблеми.

Зазначені проблеми і тенденції в нашому суспільстві, інші соціальні чинники (наприклад, безробіття, наркоманія, сирітство тощо), засвідчують, що в сьгоднішніх умовах особистість дитини, підлітка потребує конкретної соціальної допомоги, яку повинні надавати професійно підготовлені фахівці. Такої потреби в зазначених спеціалістах відчують різні установи (наркодиспансери, центри соціальних служб для молоді, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, школи-інтернати, притулки, дитячі будинки, загальноосвітні школи тощо), хоча вони вже виправляють наслідки соціальної девіації учнівської молоді, а не вирішують в цілому проблему соціально-правового захисту.

Сучасне суспільство ставить значну кількість проблем, пов'язаних з соціально-економічними і духовно-моральними тенденціями розвитку соціуму. Серйозні зміни відбуваються і в сучасних українських сім'ях, більшість з яких в умовах економічної і політичної кризи значно менше уваги приділяють вихованню дітей, процесу їх соціалізації у суспільстві. Однією із найгостріших проблем сучасного українського суспільства є проблема дитинства. На практиці ми постійно стикаємося з явищем, коли суспільство, з одного боку, проголошує права дитини на гідне життя, захищеність, можливість саморозвитку і самореалізацію, а з іншого . спостерігаємо значні відхилення у протіканні дитинства. Спостерігається тенденція скорочення народжуваності, а значить і зменшення дитячого населення, прослідковується порушення фізичного і психічного здоров'я. Сьогодні ми змушені констатувати, що відсутність належної уваги держави до підростаючого покоління є причиною багатьох негативних явищ, в тому числі і причиною зростання злочинності серед неповнолітніх.

Сьогодні відсутність належної уваги держави до проблем дитини, молоді людини є причиною багатьох негативних явищ, у тому числі і зростанням злочинності серед неповнолітніх. Так, за статистичними даними кожного дня підлітки скоюють 104 злочини, у тому числі: одне вбивство або тяжке тілесне пошкодження, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, двадцять шість крадіжок державного, 46 . особистого майна громадян (з них 16 квартирних крадіжок) і майже щодня вони вчиняють зґвалтування [5, 7].

Як наслідок недостатньої уваги суспільства до потреб і запитів молодих людей, соціальні і культурні запити їх є примітивними. За даними лабораторії профілактики правопорушень серед неповнолітніх Інституту педагогіки АПН України у 37% школярів спостерігається інфантильне ставлення до пошуку свого місця у житті; 78% . байдужі до власного інтелектуального розвитку; 73% . до набуття культурних навичок; 47% . до власного здоров'я і здорового способу життя . Значній кількості школярів властива наркогенна орієнтація, що також стає причиною різкого зростання правопорушень і злочинів серед неповнолітніх [5, 6].

Проблеми поведінки неповнолітніх тісно пов'язані із сьогодишньою соціально-економічною і політичною нестабільністю у суспільстві, умовами виховання у сім'ї, недоліками в організації навчально-виховного процесу у навчальних закладах, неблагополучним побутовим оточенням. Проблемним залишається питання формування у підлітків поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки у суспільстві.

Аналізуючи соціально-правове становище дітей і підлітків в Україні, необхідно зазначити, що досить часто діти і молоді люди самі стають суб'єктами протизаконної поведінки. Жорстоке поводження з дітьми є очевидним і зростаючим явищем, неприємним для свідомості суспільства фактом, негативною реальністю. У 1991 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини на фізичну, сексуальну, психологічну недоторканість. Проте, на жаль, багато із гарантованих Конвенцією прав залишаються на папері. Суспільство ще не готове відкрито говорити про проблему порушення прав людини, а тим більше робити серйозні кроки щодо її вирішення.

Професійне призначення ері та професійні можливості соціальних педагогів щодо соціально-правового захисту дітей та учнівської молоді та їх компетенцію в цій сфері. Серед основних причин, що гальмують процес дотримання у суспільстві прав дитини, є як низький рівень правової освіти в країні в цілому, так і ціле направленої діяльності кваліфікованих фахівців по захисту прав дитини.

Подібне становище дозволяє говорити про те, що різні громадські інститути, які займаються проблемами дитинства, не забезпечують належного його соціального благополуччя. Це в свою чергу, обумовлює необхідність переосмислення підходів до вирішення проблеми захисту дитинства і пошуку найбільш ефективних форм підготовки майбутніх соціальних педагогів до реального розв'язання даної проблеми. Оскільки найбільші можливості щодо масового навчання і виховання дітей, а отже і їх соціально-правового захисту мають загальноосвітні навчальні заклади, то цілком логічним є запровадження в цих закладах штатних працівників – соціальних педагогів.

Професійна діяльність соціального педагога має ряд особливостей. Суть її полягає в тому, що на відміну від учителя чи соціального працівника, соціальний педагог має справу у своїй професійній діяльності з дитиною та підлітком у процесі їхнього розвитку, соціального становлення.

Допомоги соціального педагога потребують ті, хто "випали" із соціуму, не тільки суб'єкти з інтелектуальними, педагогічними, психологічними, соціальними відхиленнями від норми, що з'явилися як результат дефіциту повноцінного соціального виховання, а й чимала кількість дітей та молоді з фізичними, психічними чи інтелектуальними відхиленнями. Усі ці люди потребують особливої турботи суспільства, зокрема, соціально-правового захисту.

Соціальний педагог: здійснює комплекс заходів і різних видів діяльності для виховання, освіти, розвитку й соціального захисту особистості в установах і за місцем проживання, серед яких :

- виявлення інтересів і потреб, труднощів і проблем, конфліктних ситуацій, відхилень у поведінці суб'єктів і своєчасно надання їм соціальної допомоги й підтримки;
- посередницькі функції між особистістю і установою, сім'єю, фахівцями різних соціальних служб, відомств, правоохоронних і адміністративних органів;
- вжиття заходів для соціального захисту й соціальної реабілітації дітей і молоді.

Спеціаліст, підготовлений до професійної діяльності соціального педагога, впливає на розв'язання особистісних, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, подає необхідну консультативну психолого-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, групам соціального ризику, дітям, підліткам, які потребують опіки; поважає гідність дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного чи психічного насильства, запобігає вживанню алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя; займається профілактикою правопорушень неповнолітніх.

Слід відзначити, як позитивну тенденцію те, що професійна діяльність соціальних педагогів і соціальних працівників у нашій країні протягом останніх років набуває все вагомішої соціальної значущості. Одним із важливих аспектів професійної підготовки соціальних педагогів є усвідомлення майбутніми фахівцями пріоритетних напрямків своєї професійної діяльності. Останні дослідження дозволили виявити основні категорії клієнтів, з якими працюють соціальні педагоги і ті проблеми, які найчастіше їм доводиться вирішувати. Виявилось, що перше місце серед категорій населення, які потребують допомоги соціального педагога, є неблагополучні сім'ї. Далі у відповідях практикуючих соціальних педагогів фігурують так звані важкі підлітки, учні шкіл, діти з особливими потребами, діти-сироти.

Серед основних напрямків своєї діяльності респонденти виділили виявлення груп ризику і надання їм допомоги (35% опитаних), захист прав дитини (24% опитаних), профілактика злочинності серед неповнолітніх (23% опитаних), виявлення і допомога проблемним сім'ям (23% опитаних), організація дозвілля (12%), соціальну адаптацію і реабілітацію дітей (11%). Із наведених даних видно, що головну свою місію соціальні педагоги вбачають у тому, щоб надавати активну допомогу індивіду в активному залученні його до життя суспільства, сприяти саморозвитку і самореалізації особистості кожної людини у суспільстві.

Коротко розглянемо досвід вирішення даної проблеми у зарубіжних країнах. У західноєвропейських країнах спостерігаються певні тенденції щодо вдосконалення підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників до вирішення проблеми прав людини. Незважаючи на те, що країни члени Ради Європи підписали Декларацію про права людини, на практиці ці права постійно порушуються. Важливим завданням соціальних педагогів і соціальних працівників є захист прав людини в кожному окремому випадку, прав особистості, сім'ї і цілих громад. Власне тому підготовка соціальних працівників і соціальних педагогів в дусі захисту прав людини трактується як одне з надзвичайно важливих завдань. У 1991 році Рада Європи прийняла Рекомендацію щодо підготовки соціальних працівників у сфері захисту прав людини. Цей документ, призначений перш за все для керівництва країн членів Європейської Ради, містить пропозиції щодо надання навчальним закладам підтримки у впровадженні навчальних курсів із прав людини на всіх рівнях підготовки соціальних працівників; залучення навчальних закладів до планування змісту цих курсів; забезпечення необхідною літературою та ін. Від викладачів навчальних курсів із прав людини вимагається проведення зі студентами досліджень, які б сприяли інтерпретації теми прав людини з точки зору соціальної роботи та практичному втіленню цих прав у подальшій професійній діяльності. Варто звернути увагу й на той факт, що Кодекс професійної етики соціальних працівників більшості країн західної Європи передбачає охорону прав та основних свобод людини [10, 28].

У звітах, підготовлених країнами-учасницями Ради Європи у 1994-1995 рр. відзначається, що частково права людини висвітлюються в таких курсах, як етика соціальної роботи, соціологія, соціальна політика, антропологія. На сьогоднішній день дискусійним залишається питання про те, чи достатньо часу й уваги приділяється проблемі прав людини у навчальних програмах базової професійної підготовки.

У світлі проблеми прав людини особливо актуальним є питання прав національних меншин. Найбільш гостро це питання стоїть у розвинутих європейських країнах, оскільки в останні два десятиліття населення цих країн збільшилось за рахунок потоку мігрантів з країн Південної і Східної Європи.

Дана проблема є злободенною як для практичної соціальної роботи, так і для сфери соціальної освіти. Т. Егелунд, представник Датської школи соціальної роботи, підкреслює, що далеко не всі країни усвідомлюють необхідність підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників на між культурній основі. Західноєвропейські країни і окремі школи соціальної роботи займаються розробкою програм, які передбачають підготовку викладачів та адміністрації шкіл, перегляд навчальних програм і планів з врахуванням необхідності

включення до них спеціальних етнічних предметів, створення мовних курсів для груп студентів, які належать до етнічних меншин.

Як свідчать дослідження, існують два шляхи розв'язання даної проблеми. Перший полягає у створенні спеціальних курсів для студентів, які належать до певних етнічних груп. Передбачається, що працювати у таких групах будуть викладачі тієї ж національності, а підготовка буде опиратися на національну культуру, менталітет і релігію даного народу. На думку переважної більшості організаторів навчання у сфері соціальної роботи, цей шлях не є єдино розумним і раціональним. Другий шлях передбачає включення міжкультурних проблем і шляхів їх вирішення в усі без винятку предмети. Особливо важливими є питання взаємовідносин між національною більшістю та етнічними меншинами, боротьба з націоналізмом і расизмом, врахування соціально-педагогічними закладами потреб багатонаціонального суспільства.

Школами соціальної роботи багатьох країн Європи вже нагромаджено певний досвід вирішення проблем підготовки майбутніх соціальних працівників до вирішення проблем захисту прав людини, особливо до роботи по захисту прав представників національних меншин. Так, школа соціальної роботи Стокгольмського університету втілює в життя програму підготовки бакалаврів для роботи у багатонаціональному соціумі. Школа підтримує контакти з муніципалітетами найближчих міст, в яких живуть люди різних національностей. Програма передбачає прийом абітурієнтів у наступному співвідношенні: 50% представники національної більшості, 50% . представники національних меншин. Окрім цього тісні контакти із муніципалітетами створюють оптимальні можливості для здійснення професійної діяльності у багатонаціональному соціумі. Програма передбачає також перепідготовку викладачів школи на основі діалогу між різними культурами, а також залучення до навчального процесу викладачів-представників національних меншин. Варто зазначити, що тенденція підготовки соціальних працівників і педагогів на між культурній основі лише починає визначатися. У недалекому майбутньому прогнозується її значний розвиток.

Головні функції соціально-педагогічної роботи у контексті соціально-правового захисту. Соціально-педагогічна діяльність, спрямована на захист дитинства повинна базуватися на положенні про необхідність всебічного захисту дитинства, як на макрорівні так і на мікрорівні. Майбутні соціальні педагоги повинні під час навчання в університеті не тільки опанувати теоретичні засади здійснення даного виду діяльності, але й уже під час проходження різноманітних видів соціально-педагогічних практик втілювати у життя окремі елементи практичної діяльності по захисту прав дитини. Вся діяльність соціального педагога в даному напрямку повинна носити цілеспрямований характер і здійснювати такі функції:

- постійно привертати увагу суспільства до проблем дитинства і підвищувати в цілому у суспільстві рівень правової культури у сфері прав дитини;
- виявляти і нейтралізувати чинники, які негативно впливають на процес формування і розвитку дитини як у суспільстві в цілому, так і на особистісно-індивідуальному рівні;
- усіма наявними засобами ціленаправлено формувати знання у сфері прав дитини як серед дорослого населення так і серед дітей;
- формувати і розвивати у дітей активну соціальну позицію у тому числі і стосовно захисту своїх прав;
- виявляти і брати активну участь у реалізації заходів по призупиненню дій осіб чи установ, які не дотримуються прав дитини.

Однією з основних умов досягнення результативності даної роботи є забезпечення єдності інформаційного і діяльнісного підходів до проблеми захисту прав дитини. Важливою ланкою є діяльність соціального педагога по підготовці суспільства до сприйняття дитини у якості рівноправного суб'єкта відносин. Перш за все це стосується роботи соціального педагога з сім'єю як первинним осередком соціалізації дитини, з педагогами, які повинні відігравати провідну роль не тільки в аспекті актуалізації проблеми прав дитини, але і в

реалізації цієї проблеми, з іншими спеціалістами, які безпосередньо взаємодіють з дітьми. У якості важливого напрямку даної діяльності є формування громадської думки через засоби масової інформації, безпосередня роз'яснювальна робота серед дітей.

Правовий захист дитинства це :

- 1. соціальний захист процесу розвитку і формування особистості;**
- 2. соціальний захист середовища формування і розвитку особистості;**
- 3. соціальний захист прав молодшої людини, це і цільовий соціальний захист.**

Тому діяльність соціального педагога по захисту прав дитини повинна бути спрямована перш за все на:

- 1. Захист особистості дитини** . процесів його фізичного, психічного, емоційно-вольового, інтелектуального і духовно-морального розвитку. У даному контексті із студентами проводяться бесіди про можливості медико-соціальної реабілітації, оздоровлення дітей і пропаганду здорового способу життя; діагностичну, корекційну і терапевтичну роботу, направлену на переборення особистісних психологічних проблем і проблем між особистісною взаємодією; профілактичної діяльності по нейтралізації негативних факторів взаємодії на дитину і формування у неї навиків безпечної життєдіяльності; формування розуміння цінності людського життя, сутності понять .людська гідність., .честь., .справедливість. та ін.
- 2. Захист соціального середовища проживання дитини** . сім'ї, місця проживання, дошкільних, шкільних і позашкільних закладів, дитячих об'єднань та ін. У даному аспекті діяльність соціального педагога повинна бути направлена на підвищення психолого-педагогічної і правової культури батьків у сфері прав дитини; підвищення виховного потенціалу сім'ї, профілактику конфліктних ситуацій і психогігієну стосунків у сім'ї; підвищення рівня психологічних і правових знань педагогів про дитину в школі, допомога педагогам у здійсненні диференційованого особистісно-зорієнтованого підходу, що базується на повазі особистості, честі, гідності і прав дитини; методичну і практичну допомогу у вирішенні конфліктних ситуацій, формуванні навиків ефективної комунікації; організацію дозвіллевої діяльності за місцем проживання; відмежування дитини від несприятливих чинників впливу навколишнього соціального середовища через залучення до соціально значимої діяльності.
- 3. Захист прав, які регламентують життєдіяльність дитини**, до яких відносяться право на виживання, розвиток, освіту, навчання, медичну допомогу та ін. У даному контексті соціальний педагог виступає безпосереднім захисником прав дитини на різних рівнях. Він бере активну участь у роботі комісії з прав неповнолітніх, в діяльності опікунчих органів, прагне до залучення державних і громадських інститутів, дитячих організацій, засобів масової інформації до вирішення проблем дитинства, орієнтує всю свою діяльність на підвищення психолого-педагогічної і правової грамотності населення у сфері прав дитини, при необхідності використовує засоби покарання стосовно до тих, хто не дотримується прав дитини.
- 4. Цільовий соціальний захист, який передбачає надання соціальної допомоги і підтримки дитині та її сім'ї в кризових ситуаціях і несприятливих умовах** через соціальну адаптацію, реабілітацію, цільове забезпечення і надання соціальних послуг. У даному напрямку завданням соціального педагога є виявлення дітей і сімей, які неспроможні забезпечувати свою життєдіяльність на належному рівні без соціальної допомоги і підтримки, надавати їм консультативну допомогу, направляти до спеціалістів, які можуть сприяти у вирішенні конкретних проблем, проводити соціально-педагогічну допомогу з дітьми групи ризику, попереджувати насилля стосовно дітей у сімейному середовищі і за місцем проживання, повідомлення органів опіки і охорони дитинства про несприятливі умови життєдіяльності дітей і випадки жорстокого поводження з ними.

Закон України "Про освіту" (стаття 22 "Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти") передбачає, що "соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників" [2, 261]. Соціальний педагог - це співробітник освітньої установи, який створює умови для соціального і професійного саморозвитку вихованців шляхом організації діяльності педагогів і батьків на основі принципів гуманізму, з урахуванням історичних і культурних традицій міста.

Разом з тим дана стаття Закону України "Про освіту" спрацьовує не у повній мірі, оскільки:

- спостерігається відсутність державного замовлення на соціальних педагогів;
- функції соціального патронажу виконують класні керівники, директора та його заступники з навчальної та виховної роботи, в яких зовсім інші функціональні обов'язки стосовно навчання та виховання учнівської молоді, аніж надання останнім так необхідного їм соціально - правового захисту;
- вирішення соціально-педагогічних задач часто здійснюється недостатньо повно, без урахування правової складової;
- недостатня професійно-правова компетентність соціальних педагогів.

Професійні можливості соціальних педагогів щодо соціально-правового захисту учнівської молоді та їх компетенція в цій сфері.

У самому загальному вигляді перелік проблем і віднесення їх до компетенції соціального педагога можна представити в наступних розділах:

1. Проблеми, пов'язані з неадекватною і девіантною поведінкою, дезадаптацією дітей і підлітків у соціальному середовищі:

- "важкі" діти (некеровані, педагогічно занедбані, які ведуть себе виключно, агресивно);
- делінквентність, „погана”, асоціальна компанія, кримінальні контакти, причетність до кримінальних обставин, облік у кримінальній міліції у справах неповнолітніх;
- вживання дітьми алкоголю, наркотиків, різні види нехімічних адикцій неповнолітніх;
- адаптація до нового середовища (у дитячому колективі за місцем проживання та навчання);
- дезадаптація відносно норм соціального життя в колективі і, як наслідок, самотність, дефіцит спілкування.

2. Проблеми, пов'язані з неблагополуччям у сім'ї, порушенням прав дитини і насиллям:

- психологічне неблагополуччя в сім'ї, сім'я "соціального ризику", важкий матеріальний стан, безпритульність дітей, алкоголізм і/або наркоманія батьків;
- дотримання, охорона і захист прав дітей і підлітків, що потребують правової, соціальної і педагогічної, медичної і психологічної допомоги, опіка, піклування, сирітство, соціальне сирітство;
- агресія, насильство над дітьми з боку батьків, родичів, сусідів, опікунів, піклувальників.

3. Проблеми, пов'язані з конфліктами і морально-психологічним кліматом у школі:

- агресія вчителів (крик, образи, таврування тощо);
- конфлікти між вчителями й учнями, необ'єктивність, відсутність єдності вимог, відмова вчителів працювати з учнями;
- пригніченість через нерозуміння навчального матеріалу, низька успішність, ухиляння від навчання, відсутність інтересу;

- конфлікти в середовищі однолітків („один проти одного”, „усі проти одного”);
- багатобічні конфліктні ситуації за участю дітей, батьків, учителів, адміністрації тощо.

4. Проблеми, пов’язані зі збереженням психічного здоров’я дітей, розвитком особистості, самовизначенням дітей і підлітків:

- професійне самовизначення підлітків з врахуванням можливостей соціального середовища;
- психологічна дезадаптованість, тривожність, фобії;
- саморозвиток дитини і реалізація її можливостей у соціосередовищі;
- особистісне самовизначення, рефлексія (Хто я? Який я?) [3, 12-13].

Проблемне поле професійної діяльності соціальних педагогів досить складне, а найскладнішими проблемами у вирішенні для соціальних педагогів, як свідчить практика, є такі:

- проблеми дітей, що не знаходять собі місця в нормальному соціумі, дезадаптовані стосовно норм соціального життя і до життя в колективі; це, як правило, діти, що мають кримінальний контакт;
- проблеми важкого матеріального стану батьків, бездоглядність, алкоголізм і, як наслідок, педагогічна занедбаність дітей;
- педагогічна та правова безграмотність батьків, їх неготовність і/або небажання займатися повноцінним вихованням дітей;
- вирішення проблем психологічного стану дитини при наявності багатобічних ієрархічних конфліктів між адміністрацією школи, батьками і учнями [3, 13-14].

У змісті професійної діяльності соціальних педагогів можна виділити *три головні функції соціально-педагогічної роботи*:

- 1) **профілактична**: профілактика важкої життєвої ситуації дитини, попередження або створення умов для вирішення проблем соціального життя дитини, спільне з ним подолання труднощів на шляху до вирішення життєво важливих завдань;
- 2) **захисно-охоронна**: захист і охорона прав дитини у вже сформованій важкій життєвій ситуації: захист дитини від соціального середовища, якщо в неї виникають проблема з адаптацією до цього середовища, і захист соціального середовища від деструктивного впливу на нього з боку дитини;
- 3) **організаційна**: координація дій або засобів, що сприяють виходові дитини з важкої життєвої ситуації; розвиток і зміцнення соціальних зв’язків для використання можливостей різних людей і організацій; залучення їх до вирішення проблем соціального життя дитини й активне включення самої дитини у ці зв’язки.

Професійні засоби реалізації соціально-правових функцій соціального педагога.

У процесі реалізації цих функцій соціальний педагог відповідно виконує ролі наставника, посередника, координатора, а у ході реалізації кожної ролі застосовує певні механізми вирішення проблем різних груп дітей. Виконуючи у своїй діяльності ці три функції, соціальний педагог може застосовувати одні й ті самі засоби для роботи з різними групами дітей.

Розглянемо *засоби*, що використовуються соціальними педагогами при реалізації даних функцій:

1) соціально-педагогічні засоби для виконання профілактичної функції:

- вивчення умов розвитку дитини в сім’ї, у школі, визначення рівня її особистісного розвитку, психологічного і фізичного стану, соціального статусу сім’ї за допомогою соціологічних опитувань, соціометричних методик, методів самооцінки професійного самовизначення, тестування, валеологічної експертизи;
- первинна професійна діагностика з застосуванням методик визначення професійної спрямованості, інтересів дитини і сім’ї;

- включення елементів соціального виховання в предмети базового навчального циклу;
- правове, психологічне, педагогічне просвітництво батьків, учителів, учнів;
- навчальні і практичні заняття, рольові ігри, тренінги;

2) соціально-педагогічні засоби для виконання захисно-охоронної функції:

- створення картотеки, банку даних дітей і сімей, де спостерігаються проблемні або конфліктні ситуації;
- підготовка документації для педагогічних консилиумів, для представлення інтересів дітей у державних установах, в установах соціального забезпечення та в правоохоронних органах;
- оформлення в ПТУ, змінну школу, допомога у працевлаштуванні дітей і підлітків, допомога у проходженні медичної комісії, лікарського обстеження;
- індивідуальні бесіди, групові заняття з учасниками складних і конфліктних ситуацій, забезпечення контакту дітей з батьками і вчителями у випадку виникнення конфлікту;
- комплексний, багатобічний аналіз проблемної ситуації на основі визначеного концептуального підходу;
- підготовка сімей, дітей, учителів до надання самопомоги у критичній ситуації;

3) соціально-педагогічні засоби для виконання організаційної функції:

- організація групових тематичних консультацій фахівців із запрошенням юристів, психологів, лікарів;
- забезпечення індивідуальної консультативної і практичної допомоги батькам, учителям, учням;
- контакт з органами місцевої влади і муніципальних служб щодо соціального захисту сім'ї і дитинства, з правоохоронними органами, із батьківськими громадськими організаціями школи, району, міста;
- організація шкільних заходів (безкоштовне харчування, пільгові проїзні квитки для учнів);
- організація дозвілля і відпочинку через зв'язок із дитячими об'єднаннями і установами додаткової освіти;
- вироблення рішень і рекомендацій, розробка програми дій;
- розробка рекомендацій по організації соціально-орієнтованого учбово-виховного процесу в освітніх установах;
- зв'язок із спонсорами, шефами, організаціями з метою отримання підтримки, гуманітарної і матеріальної допомоги [3, 14-17].

Таким чином, підводячи підсумок сказаному, зробимо такий висновок: соціальні педагоги мають конкретні соціально-педагогічні засоби для вирішення завдань соціально-правового захисту учнівської молоді, а таку можливість надає їм сама педагогічна реальність. Правовою основою їх діяльності є розвинута міжнародна та вітчизняна нормативно-правова база.

Література

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола; Загальна редакція А.Й.Капської. . К., 2002. . 164 с.
2. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть: Монографія. . К.: УДЦССМ, 2001. .344с.
3. . Закон України "Про освіту" //ВВР.- 1996. . Ст.84.- С.253-279. Закон України .Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні. // Відомості Верховної Ради України. . 2000. . № 27. . С. 474-480.
4. Закон України . Про соціальну роботу з дітьми та молоддю. 21 червня 2001 р., № 2558-III.
5. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабуцкая С.А. Социальный педагог: введение в должность: Сб. материалов. - СПб.: КАРО, 2000. - 272с.

6. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / Навчально-методичний посібник. . Київ, 1966. . 352 с.
7. Соціальна робота в Україні на початку XXI Століття: проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29.31 жовтня 2002 року. Частина II. . К., 2002. . 316 с.
8. Соціально-правовий захист молоді: Збірник наукових статей / Заг. ред.: І. В. Козубовська, В. М. Великий. . Ужгород, 2002. .319 с.
9. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / Під ред. А.Й.Капської. . К., 2002. . 327 с.
10. Яркіна Г. Ф. Гуманізм как теоретико-методологическая основа социальной педагогики. . М.: Институт педагогики социальной работы, 1977. . 157 с.
11. Coordinated research in the social field. Study Group 1 on the initial and further training of social workers training into account their changing role Final report (DRAFT) . Strasbourg, 1995. . S. 71 .

Міжнародний правовий механізм захисту прав і свобод людини і громадянина

Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Після другої світової війни проблема прав людини з чисто внутрішньої стала перетворюватися в міжнародну. Поступово Конституційне право почало попадати під вплив міжнародних стандартів. Були прийняті ряд міжнародних документів, що зобов'язують держави, що підписали їх дотримувати і розвивати повагу до прав людини, без якої-небудь дискримінації. Першим великим правовим актом стала Загальна декларація прав і свобод людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. 3 вересня 1953 року була прийнята Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. Цей документ гарантував громадянам держав членів Ради Європи дотримання їхніх конституційних прав. Для того щоб ефективно захищати права людини і належним чином реагувати на їхнє порушення, створені органи контролю: Комісія з прав людини, Центр прав людини, Європейський суд, що розглядає порушення прав людини на державному рівні.

Істотною відмінністю міжнародних правових документів у галузі прав людини від інших міжнародних угод є те, що зобов'язання, що накладаються на держави, регулюють відносини не стільки з іншими державами, скільки мають своєю метою захистити права і свободи громадян саме цієї держави. Однак, у багатьох країнах справи з розвитком конституційного права, а головне з його виконанням знаходяться не в найкращому стані. Здавалося б, що говорити про рабство в ХХ столітті вже смішно, але в східному султанаті Оман рабство було скасовано лише в 1962 році.

Щоб мати уявлення про обсяги міжнародної діяльності, пов'язаної із захистом прав людини, досить зазначити, що основними актами, які регулюють цивільні і політичні права на міжнародному рівні, є:

- *Загальна декларація прав людини* від 10 грудня 1948 року,
- *Пакт про цивільні і політичні права* від 19 грудня 1966 року,
- *Конвенція про попередження злочину геноциду і покаранні за нього* від 9 грудня 1948 року,
- *Конвенція про припинення злочину апартеїду і покаранні за нього* від 30 листопада 1973 року,
- *Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих достоїнство видів звертання і покарання* від 10 грудня 1984 року і європейська
- *Конвенція про захист прав людини й основних свобод* від 4 листопада 1950 року.

Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод встановлює не лише найбільш вдалу у світі систему норм міжнародного права для захисту прав людини, але й одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури.

Міжнародне право у галузі прав людини. Становлення міжнародного права в галузі прав людини. Витоки явища, яке згодом тали називати правами людини, беруть свій початок з найдавніших часів людської історії. Ідеї про цінність і недоторканність життя, про

рівність людей перед вищими силами містяться ще в прадавніх міфах і віруваннях. А згодом в античні часи подібні погляди набули широкого поширення у Стародавній Греції. У працях *давньогрецьких мислителів-софістів* ще у VI–V ст. до н.е. були закладені й **основи концепції природного права**, розвинуті згодом філософами та юристами Стародавнього Риму.

Аналогічні ідеї виникали і на Сході. Зокрема, *китайський мислитель Мо-Цзи* (V ст. до н. е.) відстоював думку про те, що всі люди рівні перед небом, а держава є результатом їх угоди. Ряд гуманістичних принципів дало світу християнство, яке інтегрувало уявлення щодо прав людини з релігійно-моральними цінностями. Спільними зусиллями багатьох поколінь накопичувався інтелектуальний матеріал, створювалося морально-філософське підґрунтя для утвердження в майбутньому **всеперемагаючої ідеї прав людини**.

Але на законодавчому рівні ця ідея почала реалізуватися набагато пізніше. Прийнята у 1215 р. в Англії **Велика хартія вольностей** традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства.

Згодом **Петиція про права** (Англія, 1628) та прийняття у 1679 р. так званого **Habeas Corpus Act** (**Хабіас Корпус Акт**) встановлювали процедурні гарантії особистої недоторканності особи, ввели інститут поруки та застави, а також обмеження строків тримання під вартою.

У 1689 р. в Англії був прийнятий **Біль про права**, у 1776 р. **Декларація незалежності США** та в 1787 р. **Конституція США**, якими закладено основи ліберальної концепції прав людини.

Проте поворотним пунктом у історії людства в його боротьбі за утвердження прав людини, без сумніву, стала Велика французька революція, яка створила без перебільшення документ історичної ваги – **Декларацію прав людини та громадянина** 1789 р. Уперше в світовій практиці в Декларації було закріплено загальнодозвільний принцип регулювання правових відносин: *“Дозволено все, що прямо не заборонено законом”*.

Упродовж XVIII–XIX ст. з розвитком у світі принципів конституціоналізму і парламентаризму ідея прав людини все більше втілювалася у нормотворчу практику держав. А на початку XX ст., особливо після Першої світової війни і появи **Ліги націй** та **Міжнародної організації праці**, права людини почали входити до предмета міжнародно-правового регулювання.

Ще порівняно донедавна на рівні міжнародного права не існувало гарантій прав людини і було набагато менше засобів судового контролю, ніж часом у національному праві. Превалюючи у міжнародному праві в XIX і на початку XX сторіч філософія, правовий позитивізм, стверджувала, що міжнародне право є правом лише для держав. Тому вважалося, що виникає суперечність, якщо допускати існування міжнародних юридичних прав, які окремі особи можуть обстоювати у спорі з державою. Тому, як наслідок, традиційна позитивістська доктрина різко обмежувала доступ приватних осіб до міжнародних юридичних процедур. Питання про те, чи має стати предметом міжнародного позову завдання шкоди окремій особі, відводилось цілком на розсуд держави, яка захищає особу. Важливо, що якщо шкоду особі завдано її власною державою, то жодна інша держава, як правило не могла захищати цю особу на рівні міжнародного права. Більш того, право виносити спірні справи на розгляд Міжнародного Суду в Гаазі отримали лише держави.

Традиційна позитивістська філософія міжнародного права сіла на мілину міжнародної практики у 40-х роках. У Московській декларації про відповідальність німців за вчинені звірства від 30 жовтня 1943 року Сполучені Штати, Сполучене Королівство, Франція та Радянський Союз заявили, що окремі німці будуть притягнуті до відповідальності за порушення міжнародного права. А 8 серпня 1945 року у Статуті Міжнародного воєнного трибуналу ті самі чотири союзники передбачили утворення Нюрнберзького трибуналу, який мав судити не держави, а окремих осіб за:

- злочини проти миру;
- воєнні злочини;

– злочини проти людства.

Вирок, винесений Нюрнберзьким трибуналом у 1946 році підтвердив, що окремі особи, як і держави, є належними суб'єктами міжнародного права.

Стверджувалось, що міжнародне право стосується лише дій суверенних держав і не передбачає жодних покарань для окремих осіб, а також якщо діяння, яке розглядається, є діянням держави, то ті, хто вчинив його, не несуть особистої відповідальності, а перебувають під захистом доктрини про суверенітет держави. Трибуналом обидва ці твердження були відкинуті. Давно видно, що міжнародне право накладає обов'язки і відповідальність на окремих осіб так само, як і на держави. Злочини на порушення міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними утвореннями, і забезпечити додержання положень міжнародного права можна лише через покарання окремих осіб, які вчиняють такі злочини.

Вирок у Нюрнберзі став не лише вираженням морального та політичного імперативу, за яким окремі особи можуть притягуватись до відповідальності за порушення норм міжнародного права, але також підтвердженням звичаєвої міжнародно-правової норми, яка передбачає, що особисті права людини повинні захищатися на рівні міжнародного права. Ці моральні, політичні та правові висновки можна також знайти у Преамбулі до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 1945 року. Там народи утверджують свою "віру в основні права людини". Стаття 55 Статуту закликає сприяти "загальній повазі до прав людини і основних свобод та їх дотриманню для всіх незалежно від раси, статі, мови чи релігії". Перетворення матеріальних норм права в галузі прав людини з національних у міжнародні завершилось у 1948 році разом з оприлюдненням Загальної декларації прав людини.

Народження міжнародного права в галузі прав людини в рішенні Нюрнберзького трибуналу і Загальній декларації прав людини було описано як найбільш "радикальну подію за всю історію міжнародного права", оскільки завдяки цьому як держави, так і окремі особи швидко стали суб'єктами міжнародного права. Однак Загальна декларація не передбачила ніякого правового механізму застосування норм до держав, які вперто не підкоряються. Хоч держави у системі Організації Об'єднаних Націй і стали підпорядковані нормам міжнародного права в галузі прав людини, вони й далі самостійно вирішували питання про додержання ними своїх зобов'язань. Зважаючи на політичні суперечки, справа розробки ефективних міжнародних юридичних процедур в галузі прав людини на загальній основі просувалася повільно. Тому утворення регіональної - в межах Європейської співдружності - міжнародної системи захисту прав людини, яка могла б забезпечити реальні механізми правозастосування, мало свій сенс, і як наслідок в умовах, що склалися після Другої світової війни Радою Європи розроблено *Європейську Конвенцію про захист прав людини й основних свобод*, яка на сьогодні вважається найбільш вдалою за дієвістю серед існуючих систем міжнародного захисту прав та свобод людини і громадянина.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини. Міжнародно-правові зобов'язання реалізують принцип поваги прав людини і розвивають його в конкретних нормах. Це ще один приклад того, що, по-перше, норми міжнародного права повинні знаходити своє адекватне відображення в національному законодавстві. Навіть незважаючи на небажання якої-небудь країни застосовувати у внутрішнім законодавстві міжнародні принципи захисту прав людини, тиск світового співтовариства настільки великий, що вони змушені йти на свого роду поступки. Норми міжнародного права мають пріоритет над національним законодавством.

У Статуті Організації Об'єднаних Націй, прийнятому після Другої світової війни та повалення тоталітарних фашистських режимів, які звели нанівець права людини та навіть саме її існування, було проголошено, що однією з цілей діяльності ООН є міжнародне співробітництво для *сприяння загальній повазі та дотриманню прав людини і основних свобод для всіх*. Для забезпечення проголошеної мети Генеральна Асамблея ООН прийняла 10 грудня 1948 р. Загальну декларацію прав людини, в якій уперше в історії було встановлено перелік основних прав і свобод людини, що підлягають дотриманню в усьому світі, а також було погоджено юридичний зміст цих прав і свобод та визначено легальні

випадки допустимих їх обмежень. Завдяки міжнародному визнанню норм Загальної декларації в конституціях більше 120 країн світу перелік, зміст і допустимі обмеження прав і свобод, які містяться в Декларації, перетворилися на *загальновизнані звичаєві норми міжнародного права*, тобто на **міжнародні стандарти прав людини**, яких мають дотримуватися всі країни світу. на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 1993 р.) представники 171 держави, в тому числі й України, підтвердили *універсальність та загальнообов'язковість* міжнародних стандартів прав людини і наголосили, що їх виконання є важливим чинником існування демократичного суспільства в будь-якій країні.

Охарактеризуємо основні права і свободи в області цивільних і політичних прав людини, як вони зафіксовані в *Пакті про цивільні і політичні права, Конвенцію про попередження злочину геноциду і покаранні за нього, Конвенції про припинення злочину апартеїду і покаранні за нього, Конвенції проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих достоїнство видів звертання і покарання та ряду інших актів.*

По-перше - це право на життя. Це право передбачене в ст. 6 Пакту про цивільні і політичні права: "Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути довільно позбавлений життя".

Паралельно регулюється питання застосування страти . Вона може призначатися тільки "за самі тяжкі злочини відповідно до закону, що діяв під час здійснення злочину і який не суперечить вимогам дійсного Пакту і Конвенції про попередження злочину геноциду і покаранні за нього". Смертний вирок може виноситися тільки компетентним судом. Страта не використовується у відношенні вагітних жінок, а вирок не виноситься за злочини, зроблені особами молодшими 18 років.

Однак ці норми розглядаються лише як базові. У Європейському співтоваристві страта заборонена в державах, що ратифікували Протокол №6 до європейської Конвенції про захист прав людини й основних воль від 28 квітня 1983 року, а в Україні накладений мораторій на її застосування.

Забороняється піддавати людей катуванням чи жорстокому, нелюдському та принижуючому їхнє достоїнство покаранню, зокрема ставити медичні чи наукові досвіди на людях без їхньої згоди. Дана заборона встановлена в ст. 7 Пакту про цивільні і політичні права і розвита в Конвенції проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих достоїнство видів звертання і покарання.

Катування забороняються принципово, навіть у самих виняткових обставинах, включаючи війну (ст. 2 Конвенції). Забороняється навіть видача осіб іншій державі, якщо є серйозні підстави думати, що цій особі може загрожувати там застосування катувань.

Пакт про цивільні і політичні права забороняє також *рабство і работоргівлю, примусову чи обов'язкову працю*. Примусовою чи обов'язковою працею відповідно до Пакту не є:

- каторжна чи інша робота, призначувана по вироку суду;
- робота, виконувана в порядку альтернативної служби, чи служба військового характеру;
- будь-яка служба, обов'язкова у випадку надзвичайного стану;
- служба, що входить у звичайні громадянські обов'язки.

Ідентичними щодо визначення примусової чи обов'язкової праці є положення ст. 4 *Європейської конвенції про захист прав людини*.

Поняття *рабства* визначене в *Конвенції щодо рабства* від 25 вересня 1926 року. Визначення работоргівлі міститься в *Додатковій конвенції про скасування рабства, работоргівлі й інститутів і звичаїв, подібних з рабством* від 7 вересня 1956 року: "Під работоргівлею розуміються всі дії, зв'язані з захопленням, придбанням особи з метою звертання її в рабство; усі дії, зв'язані з придбанням раба з метою його продажу чи обміну; усі дії з продажу чи обміну особи, придбаної з цієї метою, і узагалі всякі дія по торгівлі чи перевезенню рабів якими б то не було транспортними засобами".

Велике значення мають нормативи, що дають гарантії прав на *волю й особисту недоторканність*, що включають права на вільне пересування, умови для арешту й осуду.

Затримка особи дозволяється тільки по підставах, зазначених у законі. Затриманому при арешті повідомляються причини його арешту й у терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене обвинувачення. У Пакті міститься положення про те, що затримана чи арештована особа повинна негайно доставлятися до судді (у вітчизняному законодавстві подібна норма відсутня). Складовою частиною є вимога про згоду суду на законність арешту чи затримання. У нас у даний час санкції може давати ще і прокурор, хоча Конституція вимагає винятково санкції судді.

Кожен затриманий і арештований має право на судовий розгляд протягом розумного терміну чи на звільнення(п.3 ст. 5¹ *європейської Конвенції про захист прав людини й основних свобод*). При незаконності арешту чи затримки потерпілий має право на компенсацію. Забороняється позбавляти волі за невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне звертання і повагу достоїнства, властивого людській особистості. Існують *Мінімальні стандартні правила звертання з ув'язненими* від 30 серпня 1955 року, що докладно регулюють це питання.

Дуже багато зловживань породжує право вільно пересуватися і вибирати місце проживання в межах держави, в якій особа законно знаходиться(стосується й України в тій мірі, що дотепер діє інститут прописки, незважаючи на визнання його неконституційним). Кожний може вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну. Ніхто не може бути довільно позбавлений права на в'їзд у власну країну.

Також Декларація містить норми, що гарантують карно-процесуальні права особистості, викладені у *Пакті про цивільні і політичні права* (ст. 15, 16 *Пакту*), що закріплюють принципи:

- 1) рівність усіх перед судом і законом;
- 2) право на справедливий розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на основі закону;
- 3) гласність і публічність процесу
- 4) право на послуги перекладача;
- 5) презумпції невинності;
- 6) терміновість і своєчасність судового розгляду;
- 7) повідомлення обвинувачуваного про характер і підставу пред'явленого обвинувачення;
- 8) право на захист і т.д.

Закріплено систему стандартів у сімейно-правових відносинах. *Пакт про цивільні і політичні права* обмежує довільне втручання в особисте і сімейне життя особистості, гарантує право на недоторканність житла, таємницю кореспонденції, захищає від зазіхань на честь і ділову репутацію. Пакт про цивільні і політичні права декларує рівність усіх людей і забороняє дискримінацію.

До політичних прав відносяться:

- 1) право на мирні збори;
- 2) свобода думки, совісті і релігії;
- 3) свобода слова;
- 4) право на створення асоціацій;
- 5) права на участь у керуванні(загальне рівне виборче право при таємному голосуванні).

Дані стандарти є загальноприйнятими.

У цілому варто сказати, що приведений перелік цивільних і політичних прав, не будучи вичерпним, досить повно відбиває основні напрямки міжнародно-правової політики щодо захисту прав та свобод людини.

Здійснення міжнародного права щодо захисту прав і свобод людини і громадянина
Аналізуючи відносини між правом і суспільством, Макс Вебер на зорі ХХ сторіччя визначив “право” як “систему порядку, наділену певними особливими гарантіями вірогідності її емпіричної дійсності”. Необхідні для права “гарантії” Вебера є більш складними поняттями, ніж необхідні для права “суверени” Остіна. Вебер писав про “апарат примусу, тобто

існування однієї чи більше осіб, чиє особливе завдання полягає у готовності застосувати спеціально передбачені засоби примусу (правового примусу) для забезпечення додержання норм". "Апарат примусу" може застосовувати психологічні, а також фізичні засоби примусу і може прямо або непрямо протидіяти учасникам системи.

Найбільш відомий міжнародний судовий орган - *Міжнародний Суд ООН* в Гаазі - надто часто виступав складовою відносно неефективної міжнародної правової системи, а саме - системи *Організації Об'єднаних Націй*. Це не применшує значення системи ООН; з політичної точки зору вона справді важлива. Слід лише зауважити, що право Міжнародного Суду і Організації Об'єднаних Націй сьогодні може бути відносно нецікавим для теоретиків права, оскільки ці правові інструменти діють так неефективно.

Набагато цікавішою для теорії (і, можливо, провісником майбутнього) є міжнародна правова система, сформована Європейською конвенцією з прав людини, де формальні правові структури, тобто *Європейський Суд* і *Комісія з прав людини* в Страсбурзі, здійснюють фактичні повноваження. Їх ефективність є неперевершеною на міжнародній арені, за винятком можливо інших європейських міжнародних судових інстанцій: *Суду Європейського Союзу* і *Суду першої інстанції в Люксембурзі*.

Міжнародні організації захисту прав людини та їх діяльність Міжнародні організації під егідою ООН. Говорячи про реалізацію захисної функції міжнародного права, насамперед, розуміємо певну форму і спосіб забезпечення дотримання прав і свобод людини на міжнародному рівні. Проблема ефективності існуючих і створюваних стандартів особливо уважно вивчається останнім часом. Створюються нові органи контролю, змінюються функції діючих.

В цілому, можна виділити дві групи міжнародних організацій:

1) **під егідою ООН** (*Міжнародний суд ООН, МОП, ВОЗ, ЕКОСОС, ЮНЕСКО, Верховний комісар ООН по правах людини, Комітет із прав людини* і т.д.)

2) **інші органи, здебільшого, обмежено-територіальної дії** (наприклад, *Європейська комісія з прав людини* і *Європейський суд по правах людини*, про які ще буде говоритися докладніше).

Відповідні органи мають різну компетенцію, хоча іноді вона перетинається. Нерідко для початку їхньої діяльності потрібно дотримання зацікавленими сторонами певних умов, в інших випадках ніяких умов не потрібно, робота по виявленню і попередженню порушень здійснюється автоматично (так діє Комітет по правах дитини).

Для загального розуміння того, як здійснюється правозахисна діяльність цих організацій, розглянемо статус основних органів у цій області.

ООН це універсальна міждержавна міжнародна організація, що допомагає державам усього світу знаходити шляхи врегулювання конфліктів. Основою діяльності ООН є Устав міжнародний договір, згідно з яким держави-члени зобов'язуються також приймати міри для захисту прав і свобод людини в усьому світі.

1. Генеральна асамблея

Генеральна асамблея є головним радним органом ООН. В ній представлені усі держави-члени, кожна з яких має один голос. Асамблея має право обговорювати на своїх засіданнях усі питання в межах уставу ООН. Вона також виробляє рекомендації у цілях "сприяння здійсненню прав людини та головних свобод для усіх без незалежно від раси, мови, релігії". Починаючи з 1948 року Генеральна асамблея прийняла значну кількість декларацій та конвенцій з питань прав людини. Проекти резолюцій та рішень з прав людини виносяться на розгляд пленарного засідання Генеральної Асамблеї та приймаються простою більшістю голосів.

2. Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОП)

Економічна та Соціальна Рада складається з 54 держав, третина яких щорічно перевибирається Генеральною Асамблеєю. ЕКОСОП дає рекомендації в цілях заохочення поваги та дотримання прав людини та основних свобод, а також створює комісії в економічній та соціальній галузях для заохочення прав людини. Рада також може готувати

для розгляду Генеральною Асамблеєю проекти конвенцій та організувати міжнародні конференції з питань прав людини.

3. Верховний комісар ООН з прав людини

Пост Верховного комісара заснований Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 48/141 від 20 грудня 1993 року, на підставі Віденської Декларації і Програми дій, прийнятих Всесвітньою конференцією по правах людини (Відень, 14 - 25 червня 1993 року). Верховний комісар призначається Генеральним секретарем ООН на 4 роки і затверджується Генеральною Асамблеєю. Надалі можливо продовження терміну ще на 4 роки.

Верховний комісар є посадовою особою ООН, за посадою він відповідає рівню заступника Генерального секретаря ООН, розміщується в Женеві і має відділення зв'язку в Нью-Йорку. Під керівництвом і егідою Генерального Секретаря він відповідає за координацію усієї діяльності у галузі прав людини в межах ООН.

Верховний комісар керується тим, що усі права людини є неподільними, універсальними і взаємозалежними. При всій необхідності враховувати значущість регіональних особливостей і різного історичного, культурного і релігійного досвіду держав незалежно від їхньої політичної, економічної і культурної систем, ці держави зобов'язані заохочувати і захищати усі *права людини й основні свободи*. Винятково важлива функція сприяння Верховного комісара збалансованому і стійкому розвитку в інтересах усіх людей і забезпечення реалізації *права на розвиток*.

Повноваження Верховного комісара не виходять за рамки загальної компетенції Генеральної Асамблеї ООН, ЕКОСОПу і Комісії ООН по правах людини, а відповідні правомочності виражаються, зокрема, у рішеннях зазначених органів.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини складається приблизно з 200 працівників і налічує 3 відділи: 1) відділ досліджень та права на розвиток, який проводить дослідницьку та аналітичну роботу з різних питань прав людини та розробляє стратегію здійснення права на розвиток; 2) відділ служб підтримки, який здійснює допомогу Комісії з прав людини, Підкомісії по заохоченню та захисту прав людини; 3) відділ програмної діяльності, який займається програмами технічної допомоги у галузі прав людини окремим країнам, забезпечує роботу спеціальних доповідачів та робочих груп по розслідуванню порушень прав людини на місцях, сприяє здійсненню освітніх програм.

4. Спостерігач за правами людини

Спостерігач за правами людини займається захистом прав людини в усьому світі.

Посаду спостерігача було засновано у 1978 році. Зараз організація складається з більше ніж 150 знавців своєї справи, що працюють по всьому світу. Серед них є юристи, журналісти, академіки, експерти з різних галузей знань.

Спостерігач за правами людини □ найбільша в світі організація, що захищає права людини та базується у США. Організація вивчає стан дотримання прав людини в усьому світі. Отримана інформація передається у засоби масової інформації. Проводяться зустрічі з представниками урядів для ініціювання змін в політиці та проведення заходів для покращення ситуації щодо наявності порушень прав людини. За умов надзвичайної ситуації організація проводить компанію, спрямовану на зменшення військової та економічної підтримки держави, що грубо порушує права людини.

5. Комісія з прав людини

Комісія з прав людини є головним органом ООН з прав людини та може займатися різними питаннями, що торкаються цих прав. Комісія почала свою роботу у 1947 році.

Комісія складається з 53 держав, третина яких щорічно переобирається ЕКОСОПом. Сесії проходять щорічно. Комісія готує дослідження по правам людини, рекомендації та проекти міжнародних документів; виконує спеціальні доручення ЕКОСОПу, в тому числі й розглядає заяви, що торкаються порушення прав людини та займається розглядом повідомлень відносно цих порушень; здійснює тісне співробітництво з усіма іншими органами ООН, до компетенції яких входять питання прав людини. Комісія грає головну роль в процесі контролю за дотриманням прав людини в усьому світі, оскільки саме в межах комісії окремі

держави або недержавні установи мають змогу піднімати будь-які питання, що торкаються прав людини.

6. Комітет з прав людини

Утворений у рамках *Пакту про цивільні і політичні права* (ст. 28 - 45). Комітет складається з 18 чоловік, що обираються на чотири роки таємним голосуванням зі списку осіб, що надає Генеральний секретар ООН та працюють у власній якості, а не як представники своїх країн. Бажана участь осіб, що наділені високими моральними якостями та визнаною компетенцією у галузі прав людини. При виборах приймається до уваги справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації й основних юридичних систем.

Комітет вивчає доповіді, що направляються йому державами, і відправляє їх зі своїми пропозиціями і зауваженнями в ЕКОСОП. Так звані “заключні зауваження” є думкою комітету про стан справ з виконанням Пакту у відповідній державі. У зауваженнях відображуються об’єктивні фактори та труднощі, що ускладнюють здійснення Пакту, позитивні аспекти, головні проблеми, що викликають занепокоєння Комітету, та рекомендації щодо мір, які можуть забезпечити більш ефективне використання положень Пакту у межах національного законодавства та практики.

Хоча зауваження Комітету не мають обов’язкової сили з юридичної точки зору, ігнорування їх державами свідчило б про недобросовісне виконання зобов’язань по Пакту.

Комітет має повноваження розглядати повідомлення від окремих осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення тією або іншою державою □ учасником Пакту будь-якого з прав, зазначених у Пакті.

Комітет не є судовою установою та його рішення є не “постановами”, а “міркуваннями”. Разом з тим, міркування Комітету висловлюються мовою судових постанов, та накопичений досвід свідчить про те, що держави уважно ставляться до них.

Будь-яка держава -учасник Пакту може подати до комітету повідомлення з приводу того, що інша держава-учасник не виконує власних зобов’язань по Пакту. Але це можна робити лише в тих випадках, коли обидві сторони визнали компетенцію Комітету отримувати та розглядати такі повідомлення. До нашого часу не було подано жодної скарги такого роду.

7. Комітет проти катувань

Комітет утворений у рамках *Конвенції проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих достоїнство видів поводження і покарання* (ст. 17 - 22).

Комітет складається з 10 експертів, що виступають в особистій якості, тобто не представляють визначені держави. Експерти обираються державами - учасниками Конвенції з числа осіб, що мають юридичний досвід. Термін діяльності в якості експерта - два роки з правом переобрання.

Комітет проти катувань, одержавши достовірну інформацію про систематичне застосування катувань на території держави - учасника Конвенції, що признали компетенцію Комітету, упра-ві:

- запропонувати державі-учаснику співробітничати в розгляді отриманої інформації;
- призначити одного чи кілька своїх членів для проведення конфіденційного розслідування, включаючи відвідування території цієї держави з її згоди, а по завершенні розслідування вони повинні терміново представити доповідь з результатами Комітету і державі-учаснику.

Дуже важливо, що робота Комітету носить конфіденційний характер і проходить при співробітництві з відповідною державою-учасником, на території якої і ведеться розслідування. Це дозволяє державі брати участь у зазначених процедурах без збитку для свого міжнародного престижу. По закінченні робіт, пов’язаних з розслідуванням, та після консультації з державою-учасником Комітет може прийняти рішення про включення короткого звіту про результати розслідування до своєї щорічної доповіді. Лише в цьому випадку діяльність комітету обнародується, в інших випадках уся діяльність та документи, пов’язані з розслідуванням, є конфіденційними.

Будь-яка особа, що стверджує, що вона є жертвою порушення концепції тією або іншою державою-учасником, що признала Конвенцію, може подавати повідомлення до Комітету проти катувань.

8. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав

Засновано в 1985 році. Головною функцією комітету є спостереження за виконанням державами учасниками положень **Пакту про економічні, соціальні та культурні права**. Згідно з статтями 16 та 17 Пакту, держави-учасники зобов'язані подавати до комітету періодичні доповіді з описом законодавчих, судових та інших заходів, здійснених ними для захисту закріплених у Пакті прав. Крім того, держави зобов'язані надавати інформацію, що б свідчила про те, в якій мірі вони здійснюють відповідні права та в яких галузях вони зустрічаються з труднощами.

Після аналізу доповіді Комітет приймає зауваження. Вони відображують думку єдиного експертного органу, здатного виносити такі висновки.

9. Комітет по ліквідації расової дискримінації

Комітет по ліквідації расової дискримінації було створено в 1970 році згідно з статтею 8 **Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації** для контролю та розгляду дій, що здійснюються державами з метою виконання зобов'язань у межах концепції. Члени комітету не отримують вказівок ззовні. Вони не можуть бути звільнені від виконання власних обов'язків або замінені без власної згоди. Держави учасники зобов'язані подавати доповіді про міри, прийняті для реалізації положень Конвенції. Держави-учасники конвенції та окремі особи мають змогу подавати скарги про наявність порушення положень конвенції з боку держав-учасників Конвенції.

10. Комітет по ліквідації дискримінації по відношенню до жінок

Комітет утворений у рамках **Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок** (ст. 17 - 22). З часу створення у 1982 році, за єдиним виключенням, Комітет повністю складається з жінок, що представляють широкий спектр різноманітних професій (юристи, викладачі, дипломати). Вони виступають також в особистій якості. Експерти обираються державами - учасниками Конвенції терміном на чотири роки з обліком справедливого географічного розподілу, представництва різних форм цивілізацій та основних правових систем.

Комітет розглядає усі форми дискримінації у відношенні жінок. Також розглядаються скарги, що надходять. При цьому Комітет співробітничав з державами-учасниками Конвенції в розгляді і вирішенні даних скарг.

За результатами своєї діяльності Комітет представляє щорічну доповідь до Генеральної Асамблеї ООН про пророблену роботу. Туди ж включаються *пропозиції і рекомендації загального характеру* на основі вивчення доповідей і інформації, одержуваної від держав. Але в наш час вони є досить обмеженими, як по обсягу охоплення так і по практичним наслідкам.

11. Комітет з прав дитини

Комітет з прав дитини було створено в 1991 році у відповідності із статтею 43 **Конвенції про права дитини**, складається з 10 експертів, що мають відповідні повноваження.

Згідно з статтею 44 Конвенції, держави-учасники зобов'язуються надавати комітету доповіді про прийняті ними міри по закріпленню визначених в Конвенції прав та про прогрес, досягнений у виконанні цих прав. На основі вивчення доповідей Комітет може виносити пропозиції та рекомендації загального характеру, які препроводжуються зацікавленій державі та повідомляються Генеральній Асамблеї разом з зауваженнями держав, за умов їх наявності.

До Комітету входять 10 експертів. Вони обираються державами - учасниками Конвенції терміном на чотири роки з правом переобрання. Як звичайно, при цьому повинні враховуватися принципи справедливого географічного розподілу і представництва основних правових систем.

Комітет може запитувати в держав-учасників інформацію про виконання ними вимог Конвенції, про фактичне положення дітей у країні. Він збирає й аналізує інформацію про положення дітей у різних країнах, виробляє відповідні рекомендації й один раз у два роки через ЕКОСОП представляє доповідь Генеральній Асамблеї ООН зі своїми пропозиціями і рекомендаціями.

Комітет працює в тісній взаємодії з різними спеціалізованими установами ООН (МОП, ВОЗ, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) і деякими іншими), а також з іншими урядовими і неурядовими організаціями.

12. Управління Верховного комісару ООН у справах біженців

УВКБ ООН було створено 1 січня 1951 року згідно з резолюцією Генеральної асамблеї 428(V) від 14 грудня 1950 року, строком *на три роки*. З того часу мандат УВКБ періодично продовжується.

Згідно з статтею 1 Уставу УВКБ, головною задачею Верховного комісару є надання міжнародного захисту біженцям та пошуку вирішення проблеми біженців шляхом сприяння урядам для полегшення добровільної репатріації біженців або їх асиміляції у нових країнах. Функції Верховного комісару визначені як “зовсім аполітичні” й “гуманітарні та соціальні” по своєму характеру. Насамперед, це:

- сприяння заключенню та ратифікації міжнародних конвенцій про захист біженців, контроль їх виконання та внесення поправок;
- сприяння проведенню заходів по полегшенню положення біженців та скороченню числа біженців, що потребують захисту;
- сприяння зусиллям, спрямованим на заохочення добровільної репатріації біженців або їх асиміляції в нових країнах;
- полегшення допуску біженців на територію різних держав;
- сприяння переводу майна біженців;
- отримання від урядів інформації відносно числа біженців на їх території та розташування;
- сприяння координації дії різних організацій тощо.

Верховний комісар в своїй діяльності керується політичними вказівками Генеральної асамблеї та ЕКОСОПу. В наш час Верховний комісар надає допомогу більш ніж 22 мільйонам біженців в усьому світі.

13. Міжнародний суд

Міжнародний Суд є одним з головних судових органів Організації Об'єднаних Націй (п.1 ст. 7 Статуту ООН). Його основне призначення полягає у вирішенні будь-яких міжнародних суперечок, що будуть передані йому державами, що сперечаються. Суд функціонує постійно.

Статут Міжнародного Суду разом із главою XI Статуту ООН, невід'ємною частиною якого він є, був розроблений на конференції в Думбартон-Оксе (1944 рік), у Комітеті юристів у Вашингтоні і на конференції в Сан-Франциско 1945 року.

Усі члени ООН є одночасно учасниками Статуту Суду, а не члени ООН можуть стати такими учасниками на умовах, обумовлених Генеральною Асамблеєю ООН за рекомендацією Ради Безпеки. Суд відкритий для кожної окремої справи і для інших держав-неучасників Статуту на умовах, обумовлених Радою Безпеки (стаття 35 Статуту).

Міжнародний Суд складається з п'ятнадцяти чоловік, що утворюють колегію незалежних суддів, обраних поза залежністю від їхнього громадянства з числа осіб високих моральних якостей, що задовольняють вимогам, пропонованим у їхніх країнах для призначення на вищі судові посади, чи являються юристами з визнаним авторитетом в області міжнародного права.

Суд обирає Голову і Віце-голову на три роки з правом їхнього переобрання. Суд абсолютною більшістю голосів, таємним голосуванням обирає свого секретаря на семирічний термін із правом переобрання. Функції секретаря суду дуже великі і визначені

докладно в Статуті і Регламенті Суду. Діяльність секретаріату Суду здійснюється в чотирьох сферах:

- судова, що полягає, наприклад, у добірці різних судових і історичних прецедентів, законодавчих і договірних текстів, а також думок юристів;
- дипломатична, виявляється, зокрема, у різного роду повідомленнях від імені суду;
- адміністративна і фінансова, що стосується питань персоналу, приміщень, підготовки бюджету тощо;
- лінгвістична - виконання роботи з редагування і перекладу різних документів.

Суд розташований у Гаазі, однак, це не перешкоджає йому виконувати свої функції в будь-якому іншому місці. Члени Суду зобов'язані знаходитися в розпорядженні Суду повсякчас, за винятком часу перебування у відпустці і відсутності через хворобу чи по інших серйозних підставах.

Засідання Суду відбуваються в повному складі, крім випадків, спеціально передбачених у Статуті. Для утворення судової присутності достатній кворум у дев'ять суддів.

Проведення в Суді ведеться на французькій або на англійській мовах, хоча кожна сторона в справі може користатися й іншою мовою, переводячи документи на одну з двох офіційних мов.

Після винесення Судом рішення, що є остаточним і оскарженню не підлягає, сторони мають лише право звернутися в Суд із проханням витлумачити рішення (у випадку суперечки про самий зміст чи визначення сфери його дії) чи з проханням про його перегляд на підставі знову відкритих обставин, що при винесенні Судом рішення не були відомі ні Суду, ні стороні, що клопоче про перегляд.

Якщо яка-небудь сторона в справі не виконує зобов'язання, покладені на неї рішенням Суду, інша сторона може звернутися до Ради Безпеки, що може, якщо визнає це необхідним зробити рекомендації чи вирішити про вживання заходів для приведення рішення у виконання.

Компетенція Суду поширюється лише на суперечки між державами. Суд не може розглядати суперечки між приватними особами і державою і тим більше суперечки між приватними особами. Але і суперечки між державами можуть розглядатися лише за згодою всіх сторін. Таким чином, компетенція Суду є для держави не обов'язковою, а факультативною.

14. Міжнародна організація праці

МОП створена в 1919 році. Угода про встановлення зв'язку між МОП та ООН була затверджена 14 грудня 1946 року, й відтоді МОП стала першою спеціалізованою організацією, пов'язаною з ООН. Ціль МОП - забезпечення в світі соціальної справедливості для працівників, а також сприяння та захист прав людини та головних свобод, необхідних для досягнення цієї цілі. МОП є унікальною організацією в тому сенсі, що при розробці її політики представники працівників та підприємців мають рівну кількість голосів.

МОП розробляє міжнародні стандарти (в формі конвенцій та рекомендацій) в таких галузях, як свобода асоціацій, заробітна плата, довжина робочого дня та умови праці, винагорода за працю, охорона праці, соціальне страхування, робоча інспекція, тощо. З часу заснування МОП було прийнято більше 300 конвенцій та рекомендацій

15. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури

Статут ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) було прийнято у листопаді 1945 року, він вступив у силу 4 листопада 1946 року. Ціль ЮНЕСКО - "сприяння закріпленню миру та безпеки, посилюючи співробітництво між народами шляхом освіти, науки та культури заради забезпечення загальної поваги до справедливості, законності, прав людини та головних свобод, визнаних Уставом ООН, для усіх народів, без розрізнення раси, полу, мови та релігії".

Заснована **Комісія по конвенціям та рекомендаціям**, що має повноваження розглядати скарги про порушення прав людини у галузі освіти, науки, культури, інформації. Скарги можуть бути подані як від імені жертв порушень, так і від недержавних організацій, що мають інформацію про такі порушення. Як правило, Комісія намагається привести сторони до дружнього розв'язання питання. Комісія розрізняє “випадки” та “питання”. Термін “випадки” стосується індивідуальних випадків, тоді як термін “питання” означає ситуації масових та систематичних порушень прав людини. В межах ЮНЕСКО діє декілька механізмів контролю за дотриманням стандартів в галузі прав людини, особливо у відношенні до свободи слова, права на освіту та права на вільну участь в культурному житті суспільства.

16. Комітет адвокатів з прав людини

Організація працює 1978 року для поширення відомостей про права людини та їх захисту. Її праця неупереджена. Комітет контролює дотримання прав людини, закріплених *Декларацією про права людини*, урядами держав.

Програма діяльності комітету фокусується на створенні організацій та структур, що гарантуватимуть дотримання прав людини.

Комітет також допомагає особам, що потребують притулку, біженцям, намагається змінити досить обмежені права біженців в усьому світі.

17. Міжнародний союз з прав людини

Міжнародний союз з прав людини □ міжнародна неприбуткова організація, метою діяльності якої є заохочення та захист прав людини.

Метою діяльності організації є визначення галузей, які вимагають покращень в галузі цивільних та політичних прав, економічних, соціальних та культурних прав згідно з Конвенцією про права людини, наголошуючи на не насильстві та захисті життя. Організація співпрацює з іншими міжнародними організаціями з метою привернення уваги суспільства до порушень прав людини, допомоги бідним, поліпшенню умов охорони здоров'я, покращення економічних та соціальних умов, захисту людського життя.

18. Лікарі за права людини

Поеднує працівників галузі охорони здоров'я та інших осіб для захисту прав людини шляхом вивчення фактів порушення прав людини за допомогою медичних та наукових методів, надаючи докази проти порушників прав людини, в тому числі й лікарів, які теж повинні відповідати за власні дії.

Організація проводить навчання лікарів, медичних сестер, інших представників галузі охорони здоров'я з метою залучення їх до участі у захисті прав людини та поширення відомостей про права людини.

Європейська гуманітарна юстиція

Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод. Для європейців, які прагнули до політичної єдності, права людини стали важливим пріоритетом. У травні 1948 року представники багатьох організацій, що прагнули європейської інтеграції, зустрілися в Гаазі на Конференції міжнародного комітету рухів за європейську єдність. 5 травня 1949 року було підписано Акт, згідно якого десять держав у Лондоні утворили **Раду Європи**. Були великі сподівання на те, що одним із початкових завдань Ради стане розробка і запровадження конвенції з прав людини для Європи.

Так 12 липня 1949 року було підготовлено проект Європейської конвенції з прав людини і проект Статуту Європейського Суду та подано їх до утвореного *Комітету міністрів Ради*. У серпні того ж року на Асамблеї було висунуто пропозицію, у якій пропонувалося створити Європейську комісію з прав людини і Європейський суд з прав людини з метою забезпечення даної конвенції.

Після цього звернення Комітет з правових питань постановив, що “хоча кожна держава має право встановлювати норми для захисту прав людини в межах своєї території, метою колективної гарантії повинно бути забезпечення того, щоб такі норми та їх застосування відповідали загальним принципам права, визнаним цивілізованими державами (ст. 38

Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя). У ситуації, коли основні права вже було погоджено, але обговорення ролі Суду і права на індивідуальне звернення до суду все ще вирували, у серпні 1950 року Комітет міністрів вирішив зробити *факультативними* як *юрисдикцію Суду*, так і право на *індивідуальне звернення*. *Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод* набула чинності 3 вересня 1953 року.

Як просто європейський біль про права Конвенція, у тому вигляді, як її розроблено і прийнято, передбачає мало чого виняткового на міжнародній арені. Серцевиною є її дві факультативні статті, які забезпечують вирішальні складові механізму правозастосування системи: **стаття 25**, яка дає як окремим особам, так і державам право на звернення до Європейської комісії з прав людини, і **стаття 46**, яка уповноважує Європейський Суд з прав людини провадити слухання і розгляд справ, про які доповіла Комісія. За станом на березень 1995 року всі 30 держав - членів Ради Європи, які є учасниками Конвенції, прийняли як статтю 25 про право на індивідуальне звернення, так і статтю 46 про юрисдикцію Суду.

2. Європейська комісія з прав людини

Обговорюючи умови Конвенції в Раді Європи делегати висловили думку про доречність утворення не лише Європейського суду, а й Європейської комісії з прав людини, роль якої полягала б у захисті судової функції. “Комісія може сформулювати своєрідний бар’єр, - практична потреба якого добре відома всім юристам, який би відсіював необґрунтовані та безглузді звернення”.

Отож, від самого свого початку Комісії випало займати посередницьку позицію в системі Європейського права у галузі прав людини. З одного боку - служити заслоном для Суду від можливого потоку індивідуальних скарг; з іншого боку, Комісія покликана бути міжнародною установою, безпосередньо доступною для окремих осіб, і в цьому полягає принциповий відхід від традиційних державоцентристських міжнародних юридичних процедур.

“Комісія складається з кількості членів, яка дорівнює кількості Високих Договірних Сторін”, а за станом на березень 1995 року ця кількість становила 30 чоловік. Комісія може проводити засідання у формі *пленарного засідання*, але також і в палатах у складі не менше семи членів та в комітетах у складі не менше трьох членів. Члени Комісії обираються *Комітетом міністрів Ради Європи* зі списків, що складаються *Консультативною Асамблеєю*, і працюють протягом шестирічних строків, які можуть поновлюватися. Члени Комісії беруть участь у засіданнях “від себе особисто” тобто, на відміну від осіб, які беруть участь у роботі багатьох міжнародних установ, члени Комісії не представляють уряди.

Скарги на ті порушення прав людини, які захищає Конвенція, спочатку надсилаються до Комісії. Згідно зі ст. 24 *Конвенції*, держави можуть направляти до Комісії “питання про будь-яке згодне порушення положень Конвенції іншою Високою Договірною Стороною” незалежно від громадянства потерпілої особи. Таким чином, іноземні держави можуть захищати окремих осіб навіть від їх власного уряду. У 1955 році в Комісії з’явилися повноваження одержувати індивідуальні звернення відповідно до ст. 25. До 28 липня 1994 року всі 30 держав, на той час учасниць Конвенції, погодилися визнати прийнятність звернень від приватних осіб, які у практиці Комісії називаються “заявами”. У цілому ж у неї чотири функції:

1) відфільтрувати скарги (через Секретаріат, шляхом ухвалення рішення про неприйнятність);

2) по справах, що залишилися, вона виступає посередником у суперечці і прагне досягти **дружнього врегулювання**;

3) якщо дружнє врегулювання неможливе, Комісія розслідує факти і представляє свої висновки;

4) Комісія повноважна сама вчиняти і аргументувати позови в Суді.

Вимоги до подавців скарг установлені ст. 26 *Європейської конвенції про права людини*: “Комісія може приймати справу до розгляду, тільки якщо були використані усі національні

засоби правового захисту відповідно до загально визнаних принципів міжнародного права, і протягом шести місяців з дати прийняття остаточного рішення".

Також не розглядаються скарги, якщо вони анонімні чи якщо однакова справа вже розглядалася Комісією чи іншою процедурою міжнародного розслідування і не містить жодної нової обставини, якщо на її думку звернення не сумісне із положеннями Конвенції, явно необґрунтоване або таке, що є зловживанням права на подання звернення.

Якщо Комісія приймає звернення, то вона повинна підготувати **доповідь**, в якій викладає "свій висновок щодо того, чи встановлені факти свідчать про порушення заінтересованою державою її зобов'язань за конвенцією", яка направляється Комітетові Міністрів Ради Європи та заінтересованим державам. Нині Комісія переважно звертається до Комітету Міністрів – політичного органу, який складається з міністрів іноземних справ держав-членів, представлених у Страсбурзі постійними делегатами, лише якщо більшість Комісії вважає, що порушення Конвенції не відбулося, або, що справа вимагає спеціального політичного впливу Комітету Міністрів.

Справа, яку Комісія вже заслухала і про яку склала доповідь, може бути направлена нею або заінтересованою державою до *Європейського суду з прав людини*.

Якщо справа не передається в Суд, то Комітет міністрів Ради Європи (більшістю в двох третин голосів) вирішує, чи мало місце порушення Конвенції. Виявивши порушення, Комітет міністрів може далі ухвалити, що держава повинна надати жертві "справедливе задоволення", тобто компенсацію за збиток, розмір якої встановлюється. Як і рішення Суду, рішення Комітету міністрів є остаточними, і держави-члени зобов'язуються вважати їх обов'язковими.

3. Європейський суд

Суд складається з такого числа суддів, що дорівнює числу держав - членів Ради Європи. Судді обираються на дев'ятирічний термін Парламентською Асамблеєю зі списків, що нараховують по три кандидата, що представляються державами. Протягом терміну своїх повноважень вони не повинні займати посад, не сумісних з незалежністю, неупередженістю і вимогами цієї посади.

Якщо справу передає в Суд сам подавець скарги відповідно до Протоколу 9, то група в складі трьох суддів, включаючи суддю, обраного від зацікавленої держави, може прийняти одностайне рішення про те, що справа не буде розглядатися Судом; у цьому випадку рішення в справі приймає Комітет міністрів. Заявник і його адвокат можуть брати участь у розгляді, проведеному Судом, і представляти пам'ятні записки й усні аргументи в ході слухань. Усі витрати Європейського суду, згідно ст. 58, несе Рада Європи.

Після слухань судді за закритими дверима вирішують більшістю голосів чи мало місце порушення Конвенції. Якщо порушення виявлене, то Суд може також надати справедливе відшкодування потерпілій стороні, включаючи компенсацію за моральний і матеріальний збиток і відшкодування витрат.

Відповідальність за виконання рішень Європейського Суду несе Комітет міністрів Ради Європи. Упевнившись у тім, що зацікавлена держава вжила заходів до задоволення позову, що можуть містити в собі виплату компенсації чи зміну внутрішньодержавного права, Комітет міністрів приймає резолюцію про припинення справи.

Права людини - це цілісний орієнтир, що дозволяє застосовувати "людський вимір" до держави, права, етики, моралі. Права і свободи людини є визначеним нормативним виміром її соціально-культурної діяльності. Більш того, вони виступають як одна з найбільших культурних цінностей. Сьогодні як ніколи гостро поставлено питання про міжнародно-правові гарантії дотримання прав людини. Та й навряд чи взагалі можна всерйоз сподіватися на дотримання відповідних стандартів у майбутньому без ефективного контролю за виконанням державами своїх зобов'язань у галузі прав людини.

Говорячи про **генезис прав і свобод людини на землях України**, їх обсяг, рівень забезпеченості і захищеності з боку держави, слід хоча б побіжно звернутись до вітчизняного минулого, з глибин якого постає наша держава та її могутній волелюбний народ. Такий

історично-правовий екскурс свідчить, що український народ зробив свій гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини, створив низку яскравих взірців витонченої правової думки і нормотворення, які й донині вражають дослідників.

Із здобуттям незалежності Україна пропагує демократизацію всіх сфер життя та проголосила курс на розбудову правової держави. Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких долучилася Україна. Важливим кроком у цьому напрямі стала **ратифікація 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав і основних свобод людини**. Відтепер громадяни України отримали можливість звертатися щодо захисту своїх порушених прав до **Європейського суду з прав людини**. до того ж, приєднавшись у 1990 році до **Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року** Україна також визнала і компетенцію **Комітету ООН з прав людини** щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом.

Література

1. Загальна декларація прав людини // Міжнародний захист прав і свобод людини. Збірник документів. - М., 1990.
2. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. – К.: Укр., Правнича фундація: Право, 1995.
3. Конвенція про права дитини. – К.: Укр., Правнича фундація: Право, 1995.
4. Міжнародний пакт про цивільні і політичні права. // Міжнародний захист прав і свобод людини. Збірник документів. - М., 1990.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права// Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. – К.: Укр., Правнича фундація: Право, 1995.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. – К.: Укр., Правнича фундація: Право, 1995.
7. Броунлі Я. “Міжнародне право”. - М., 1977.
8. Дженіс М., Кей Р., Бредлі А. “Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування”. Пер. з англ. – К.: Арттек, 1997.
9. Ентін М. Л. Міжнародні гарантії прав людини. Практика Ради Європи. М., Прогрес., 1992 р.
10. Ентін М.Л. “Міжнародні судові установи”. – М.,: Міжнародні відносини, 1984.
11. Карташкін В. А. Міжнародний захист прав людини (Основні проблеми співробітництва держав).- М., 1976.
12. Кожевников Ф.І. “Курс Міжнародного права в 6-ти томах”. - М.: Наука, 1967р. (АН СССР Інститут держави і права), Том 3-5-й;
13. Колосов Ю.М., Кузнєцов В.І. “Міжнародне право”. - М., 1995.
14. Мазов В.А. „Принципи Гельсінкі та міжнародне право”. - М.: Наука, 1967.
15. Маклаков В.В. Європейські співтовариства і права людини. М.: Наука., 1993.
16. Манов Б. Г. ООН і сприяння здійсненню угод про права людини.- М., 1986.
17. Мюллерсон Р.А. “Права людини: ідеї, норми, реальність”. – М.: Юридична література, 1991.
18. Неліп М.І, Мережко О.О. “Силовий захист прав людини: питання легітимності в сучасному міжнародному праві”. – К.: Наук думка, 1999.
19. Плюшка А.Д. „Міжнародна Хартія прав людини”// Збірник документів. - К.: Наук. думка, 1991.
20. Права людини в документах ООН // Амстердам. – К.: Укр. – Америк. бюро захисту прав людини, 1997.
21. Права людини в документах Ради Європи (упорядн. та всуп Яблонська Т.)// Амстердам. - К.: Укр. – Америк. бюро захисту прав людини, 1996.

Світова історія та практика соціально-правового захисту дітей: вступ до проблеми

Сучасне становище дітей в Україні викликає обґрунтоване хвилювання суспільства і вимагає нових підходів в аналізі і вирішенні цієї проблеми, оскільки соціально-економічні труднощі у першу чергу зачіпають інтереси найбільш слабкої категорії громадян – дітей. Не зменшуються випадки сирітства, викрадення дітей, продаж їх за кордон, народження дітей неповноцінних у розумовому та фізичному відношенні. Невпинно зростає кількість дітей, що вживають алкоголь та наркотики. Не вдається зупинити збільшення правопорушень і злочинів, як вчинюваних неповнолітніми, так і по відношенню до них. Не менш складною є проблема забезпечення достатнього життєвого рівня неповнолітніх.

Вислів „Діти – наше майбутнє” аж ніяк не є просто красивою фразою. Доля будь-якої спільноти, нації, держави в майбутньому залежить від того, якими будуть якості людей, котрі населятимуть її.

Життєвий досвід не тільки свідчить, а й вчить: не буде дітей – не буде і держави. Діти дзеркало держави, вони її майбутнє. Через вікову специфіку діти від свого народження не можуть самостійно скористатися власними правами. Необхідні опіка дорослих, їхня допомога не лише як вияв природних людських почуттів, норм моралі, а такі, які підкріплювалися б правовими документами і відповідали інтересам усіх дітей.

Оскільки в Україні діти становлять чверть населення, проблема захисту законних прав та інтересів дітей є особливо актуальною. Дитину жодним чином не можна прирівнювати до дорослої людини, у тому числі й у правових аспектах. Дитина має бути забезпечена особливими правами, особливим захистом, які мають часовий вимір і спеціальне призначення. Дитина, як і кожна людська істота, від народження має права людини. Але вона повинна мати ще й додаткові, особливі права. Для того, щоб дитина стала зрілою людиною у всіх відношеннях, їй необхідно мати певні спеціальні, додаткові можливості. Отже, права дитини це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування і досягнення зрілості. Особливі права дитини – це „права росту”, зумовлені її фізичною, розумовою, духовною незрілістю.

Права дитини – права людини дитячого віку. Виокремлення їх в окрему категорію зумовлене тим, що, з одного боку, діти не мають усіх прав повнолітніх, а з іншого – мають спеціальні права, пов'язані з їх віком і положенням в сім'ї[4, с.89].

Історія погляду на місце дитини в суспільстві. Діти існували завжди, проте ставлення до дітей в історичній перспективі зазнало значних змін.

Байдужість до дітей панувала аж до кінця середньовіччя. Особливих змін зазнало ставлення соціуму до небажаних дітей. У давнину таких дітей топили, залишали в ущелинах, спалювали на угоду богам під час релігійних церемоній, викидали або вбивали. Судячи з історичних довідок, подібні вчинки були скоріше правилом, ніж винятком. Дітей з вадами розвитку або тих, хто багато плакав, часто вбивали. Поступово практика визнання за немовлятами права на життя сприяла створенню сирітських установ, притулків для знедолених дітей і згодом перетворилася на окремий соціальний напрям турботи про дітей у спеціально організованих установах. Історичні записи свідчать, що перший притулок для підкинутих дітей було створено у 335 р. в Царгороді. Для таких дітей, наприклад у Мілані (787р.) поблизу монастиря встановлювалася спеціально призначена „миска”, куди можна було нишком, уночі, покласти „зайву” дитину. [5, с.9].

Засновники благочинних закладів керувалися благородним прагненням врятувати дітей, які за інших умов загинули б або стали предметом підпільної торгівлі та зловживання. Однак подібна практика спричиняла негативні наслідки, оскільки багато дітей в таких установах помирали, а подальша доля тих, хто виживав, була не вельми привабливою. Слід зауважити, що кількість дітей, які потребували допомогу, на той час була вражаюче великою. Так, у Парижі в 1722 р. було похрещено 18713 дітей, з яких 7676 були підкинутими[6, с.63]. Саме у Парижі у 1789 р. вперше було відкрито притулок до „небажаних” дітей і подальшого їх влаштування в сім'ї

опікунів. Це було місце для тимчасового перебування немовлят. Більш тривалий час тут залишалися лише хворі діти. Сюди також доставляли дітей, знайдених поліцією. За рік притулок приймав близько 3000 дітей[5, с.10].

Аж до XVIII століття переважна більшість новонароджених дітей віддавалася годувальницям. В одному звіті парижської поліції (1780 р.) містяться дані про 21000 новонароджених, з яких 17000 було віддано годувальницям у села, і лише 700 вигодувалися власними матерями. Існували й інші методи виховання дітей, як-то туге сповивання, обпікання дітей розпеченою праскою, аби запобігти епілепсії, купання немовлят у крижаній воді чи обкачування в снігу під час хрещення або для загартування. Хвороби та антисанітарія призводили до надзвичайно високого рівня дитячої смертності. До XVII століття від половини до двох третин всіх дітей не доживали до 20 років[8, с.8].

У традиціях українського народу завжди була турбот про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Турботу про таких дітей, як правило, брала на себе громада. В XVI-XVII ст. в Росії, при церквах, на людські пожертви створювалися сиротинці, в яких виховувалися покинуті діти. За часів Київської Русі існувала практика передачі дитини в сім'ю на «вигодування», яка успішно функціонувала до 1918 р.[9]. За радянських часів типовою картиною для України було, виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в закладах колективного утримання. [11]. Вже в 1921 р. в Україні налічувалося 1844 дитячих будинків для безпритульних дітей та напівсиріт з незаможних родин, в яких виховувалися 98890 дітей[11].

Упродовж тривалого часу людської історії дорослі ігнорували період дитинства, він не визнавався як особливий період життя людини. Фактично аж до кінця періоду середньовіччя не було суспільної обізнаності щодо дитинства як окремої категорії чи соціального феномену. Дітей віком до 6-7 років не враховували під час переписів, оскільки у них було дуже мало шансів вижити. Не було різниці у ставленні до дітей та дорослих. Дітей віком до 6-7 років не враховували під час переписів, оскільки у них було дуже мало шансів вижити. Діти від народження до 7 років вважалися немовлятами, а потім їх зараховували до гурту дорослих, привчали до дорослих розмов, жартів, музики, їжі, залучали до роботи. Не було різниці у ставленні до дітей та дорослих.

Близько 150 років назад законодавство у Швеції надавало чоловіку право застосовувати фізичне покарання до своїх робітників, дружини, дітей. У XVII ст. англійські тюрми були переповнені підлітками 10-12 річного віку, а у відомій „Кароліні” – передбачалось смертне покарання підліткам, які скоїли значні крадіжки та за обтяжуючих обставин. До середини XIX ст. нічого не було зроблено, щоб враховуючи вік неповнолітніх, відсутність у них життєвого досвіду, захистити їх правовими засобами від караючого меча правосуддя. Наприклад, у США діяли закони, що встановлюють для неповнолітніх і дорослих кримінальної відповідальності[7].

У 1600 р. було здійснено перші соціальні спроби захистити дітей від „вад дорослого світу”. Було визнано, що діти мають якісні відмінності від дорослих, які слід враховувати в процесі освіти та виховання. Саме в цей час хлопчиків вищих верств почали навчати. Із закладів технічного навчання для кожного школи перетворюються на заклади загальної освіти для дітей.

Історична типологія домінуючих стилів у вихованні та в освіті дітей. Америка-ський дослідник Ллойд де Маус запропонував своєрідну історичну типологію домінуючих стилів у вихованні та освіті:

1. „Дітовбивство” – з Античності до IV століття н.е. - дитина не має душі, вона не важлива, тому її можна викинути геть.
2. „Занедбаня” – з IV до XIII століття н.е. - у дитини є душа, але вона не важлива.
3. „Суперечливість” – з XIV до XVII століття - дитину можна „виліпити”, сформувані за бажаннями дорослих.
4. „Нав'язливість” –XVIII століття - метою цього стилю виховання є формування волі та характеру дитини (вплив Просвітителів).

5. „Соціалізація” – з XIX століття - стиль виховання, який базується на наслідуванні бажаних нормативних зразків.
6. „Допомога” – з середини XX століття - підтримка, допомога дитині в процесі освіти та вихованні[8, с.9].

Спочатку дітей як окрему категорію виділяли лише представники вищих верств населення, та й то. тільки хлопчиків. Пройшло ще немало часу, поки й дівчаток стали вважати дітьми.

Перше справжнє, законодавство про дітей з'явилося на Заході наприкінці XIX - на початку XX століть. Воно демонструвало спроби різних інституцій виключити дітей з дорослого світу і замкнути їх у їхньому власному штучному світі, який люди пізніше почали називати країною молодості.

Ставлення до дітей, як до групи людей з власними правами, усвідомлення їхнього нового статусу, поступово радикально змінили відносини між дітьми та дорослими. Саме в цей час з'являються нові соціальні інституції – агенції захисту дітей, педіатричні установи, системи обов'язкової освіти, молодіжний рух тощо.

Формування всесвітнього руху за права дитини. Статус дітей протягом всього періоду його еволюції відзначався відсутністю практично всіх громадянських прав. Не існувало філософського чи правового визнання права дитини на самовизначення. Діти не мають ніякої влади: вони не мають контролю навіть над власними життями, а це вже основна ознака рабства. То ж не дивно, що такий статус дітей поступово став сприйматися як проблема різними людьми з різних галузей діяльності, що призвело до виникнення світового руху за права дитини.

Цей рух прагне того, аби діти мали всі фундаментальні громадянські права і могли користуватися ними самостійно. Визнання дитячої автономності і права на самовизначення є фундаментальним визнанням їх правової спроможності [8, с.10].

Очолюють Всесвітній рух в інтересах дітей колишній президент Північної Африки Нельсон Мандела і його дружина Граса Машел. До числа інших світових лідерів належать Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Кофі Аннан, президент Кореї Кім Де Чжунг і королева Йорданії Ранья, що приєдналися до руху, виступивши на підтримку кампанії „Скажіть „Так” дітям”. У русі беруть участь також ряд відомих особистостей і знаних спортсменів, таких як Сазан Сарандон і Роббі Вільямс, члени футбольної команди „Манчестер Юнайтед”, персонажі програми „Вулиця Сезам” та Піноккіо – герой однієї з дитячих книг. Щодня відомі політики, підприємці, громадські діячі, спортсмени, актори та інші впливові і відомі особи всього світу оголошують про своє бажання взяти участь у Всесвітньому Русі.

ЮНІСЕФ – є один з партнерів створення Всесвітнього руху в інтересах дітей, діяльність якого спрямована виключно на забезпечення інтересів дітей. ЮНІСЕФ було відзначено Нобелівською премією миру за 1965 рік [12].

Всесвітній рух в інтересах дітей — це можливість для кожної людини, кожної країни. кожного національного лідера, кожної громадської та приватної організації, кожної дитини та підлітка взяти участь у змінах умов життя дітей. Ці зміни потрібні у всьому світі для захисту прав та забезпечення постійного покращення їхнього життя. Ці зміни починаються з конкретних дій, зроблених матерями та батьками, вчителями та учнями, професіоналами у всіх сферах, дітьми та молоддю, які тримають майбутнє у своїх руках.

Всесвітній рух за права дітей бореться за право дітей на участь у створенні для гідних умов життя та у житті суспільства. Для цього вони повинні мати рівний доступ до всіх необхідних ресурсів і структур. Право брати участь у демократичному прийнятті рішень, право на самовизначення і право користуватися цими правами автономно є фундаментальними правами людини. Тому права людини є важливим інструментом всесвітнього руху за права дітей.

Аналіз поглядів на захист прав дітей та стратегій боротьби за ці права. Всесвітній рух за права дитини не є монолітним – він поєднує цілий спектр поглядів і напрямків, серед яких варто виділити:

1) *Реформаторський напрямок* – представники цього напрямку переконані, що дитина не є достатньо компетентною, проте її компетентність все ж вища ніж вважає суспільство, яке серйозно недооцінює здатність дітей приймати добре обгрунтовані, раціональні рішення. Тому слід знизити віковий ценз правової дієздатності та поступово розширювати коло прав, якими можуть користуватися діти.

2) *Радикальний напрямок* – прибічники цього напрямку вважають будь-яке обмеження прав дітей аморальним, адже всі люди є рівними у своїх правах. Будь-яка форма дискримінації, у тому числі за віковою ознакою, є аморальним злочином. Єдиний вихід – наділення дітей всіма без винятку людськими правами.

3) *Прагматичний напрямок* – прибічники цього напрямку, який поступово набирає сили у світі, вважають, що слід на практиці надавати дітям всіх громадянських прав для самостійного використання, якщо діти не доводять неспроможність у користуванні певними правами.

З метою досягнення поставлених цілей, світовий рух за права дітей використовує чотири основні стратегії:

1. *Дитяча адвокація* – це найважливіша стратегія. Її метою є зміна систем, інституцій та законодавства у нашому суспільстві з метою забезпечення і розширення можливостей дітей у самовизначенні.
2. *Дослідження дитини* – усвідомлення необхідності розуміння ідей, прагнень, бажань та думок дітей. Лише коли дослідники навчилися бачити і сприймати світ так, як це робить дитина, вони почали співвідносити потреби дитини та суспільства.
3. *Дитяча самоорганізація* – у всесвітньому русі за права дітей існує думка, що на сьогодні досить багато уваги приділяється специфічним проблемам специфічних груп дітей, у той час, як багато проблем, спільних для всіх дітей, залишилися на другому місці. Одна з таких проблем – висловлення і захист своїх інтересів самими дітьми.
4. *Створення мереж* – одним з пріоритетів світового руху за права дітей стало налагодження зв'язків і взаємодії між різними зацікавленими людьми та організаціями, цілі яких часто є дуже близькими [8, с.11-12].

У вересні 1990 року відбулася Всесвітня зустріч у Нью-Йорку. Глави держав і урядів 71 країн та 88 інших високопоставлених делегатів дали обіцянку захищати дітей і полегшувати їхні страждання, сприяти всебічному розвитку людського потенціалу кожної дитини, а також тому, щоб діти самі усвідомлювали свої потреби, права і можливості. Після цього в результаті зусиль, розпочатих у рамках глобального механізму партнерства у галузі імунізації, було практично покінчено з поліомієлітом, а високі і стійкі рівні імунізації дітей привели до того, що до кінця десятиліття в порівнянні з його початком дитяча смертність скоротилася на 3 мільйони випадків.

Навесні 2001 року Всесвітній рух в інтересах дітей розпочав кампанію „Скажіть дітям „Так”. Ця кампанія була розпочата з метою передати послання від мільйонів людей до представників урядів. В Україні кампанію відкрито 26 квітня 2001 року. Вона мобілізувала громадськість України, сприяла проведенню багатьох заходів, які були направлені на підтримку дітей, зібрала побажання людей різного віку щодо забезпечення прав дітей. Сьогодні вже понад 1 млн. українців узяли участь у цій кампанії.

Перебіг подій останніх десятиліть свідчить, що світовий рух за права дітей ще не досяг своєї кульмінації. Він знаходиться у стані формування і розвитку. Однак, незважаючи на позитивні зрушення в цій області, діти ще й сьогодні продовжують натрапляти на серйозні проблеми.

У міжнародному аспекті ідея прав дитини розвивалася поступово протягом багатьох сторіч. Але активізувався цей процес тільки в ХІХ ст. З початку ХХ століття людство все

більше уваги звертає на проблему захисту прав дитини, адже до того вважалося, що інтереси дітей природним чином співпадають з інтересами батьків, більше того, батьки краще знають, чого потребує дитина, тому виділяти дітей в окрему категорію громадян немає потреби.

У 1902 році Гаазька конференція з міжнародного приватного права визнала, що „інтереси дитини” є важливим критерієм конвенціях по захисту меншин.

У 1903 році шведська феміністка Еллен Кей видала книгу „Століття дитини”, яка стала широко відома і популярна в усьому світі, причому навіть серед тих читачів, які не мали відношення до освіти та виховання дітей.

Декларація прав дитини (1959 р.) та Конвенція ООН про права дитини – основні міжнародні нормативні документи про права дітей Вперше міжнародну стурбованість положенням дітей було висловлено Радою неурядових організацій „Міжнародний союз порятунку дітей”. Рада прийняла декларацію з 5 пунктів про права дитини, сьогодні відому як „Женевська декларація” 1923 року. Її було схвалено у 1924 році П’ятою Асамблеєю Ліги Націй завдяки зусиллям першопрохідника прав дитини Еглантина Джебба. Ця невелика декларація поклала початок міжнародного руху за права дитини [29, с.2].

Женевська декларація прав дитини складається з 5 основних принципів:

1. *Дитині повинні надаватися всі засоби, потрібні для її нормального матеріального і духовного розвитку.*
2. *Голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; дитина, яка припустилася помилки, повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і догляд.*
3. *Дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха.*
4. *Дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації.*
5. *Дитину потрібно виховувати в усвідомленні того, що її крадіці якості повинні бути спрямовані на благо ближнім.*

Після другої Світової Війни 1945р. було створено Організацію Об’єднаних Націй (ООН). Одним із перших рішень, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, було створення дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), що є головним гарантом та водночас механізмом захисту прав дітей в усьому світі [34].

Важливим документом щодо захисту дітей стала прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини, яка сьогодні є одним з основних документів у забезпеченні прав людини та збереження миру на землі. Ця подія сталася в Парижі. Перший текст, запропонований для обговорення, був написаним французьким правознавцем Рене Кассеном. У ньому вперше зафіксовані основи захисту прав дітей. Свій розвиток декларація отримала в пактах про права людини, які, зокрема, гарантували всім дітям рівні права і забезпечення їх основних соціальних потреб.

20 листопада 1959 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла *Декларацію прав дитини* – документ, що регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Декларація була одногосно ухвалена всіма 78 членами Генеральної Асамблеї ООН (жоден з документів, навіть Загальна декларація прав людини, не приймалися одногосно).

Декларація прав дитини складається з принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно. У соціальному відношенні висунуто вимоги щодо створення умов для здорової і нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи й гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від усіх форм недбалого ставлення до неї.

Декларовані статті, програмні положення призивали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряди визнати викладені в ній права свободи й дотримуватися їх. Це були 10 соціальних й правових принципів, які значно вплинули на політику, справи уряду і людей в усьому світі [60], а саме:

1. *Кожна дитина користується правами, проголошеними цією Декларацією без будь-яких форм дискримінації. Ці права повинні визнаватися всіма дітьми без будь-яких виключень і без розподілу і дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного та соціального походження, майнового положення, народження чи інших обставин, що стосуються самої дитини чи її сім'ї.*
2. *Дитина повинна користуватися особливим захистом і повинна мати можливість для нормального здорового розвитку в умовах свободи і гідності.*
3. *Дитина з моменту народження набуває ім'я і на національність.*
4. *Дитина повинна користуватися благами соціального забезпечення, включаючи адекватний до-, та післяпологовий догляд для неї або нього та матері. Дитина повинна мати право на нормальне харчування, житло, творчі та медичні послуги.*
5. *Дитині, яка є фізично, розумово або соціально неповноцінна, повинні надаватися спеціальне лікування, освіта і догляд.*
6. *Дитина повинна там, де можливо, зростати під опікою і доглядом її батьків в атмосфері приязні, моральної і матеріальної безпеки. Малолітня дитина не повинна, крім виняткових обставин, відокремлюватися від матері. Суспільство і органи влади повинні забезпечити необхідний догляд за дітьми, які залишилися без піклування сім'ї або без адекватних засобів підтримки.*
7. *Дитина має право на отримання освіти, яка повинна бути обов'язковою та безкоштовною щонайменше на початковому рівні. Дитина повинна мати можливість для гри та творчості.*
8. *Дитина за будь-яких обставин повинна бути серед перших, хто отримує захист і допомогу.*
9. *Дитина повинна бути захищена від усіх форм занедбання, жорстокості та експлуатації. Дитину не можна наймати на роботу до досягнення нею визначеного мінімального віку, їй ні в якому разі не повинні доручатися або дозволятися робота чи завдання, котрі були б шкідливі для її здоров'я або перешкоджали фізичному, моральному та розумовому розвитку.*
10. *Дитина повинна бути захищена від расової, релігійної або іншої дискримінації. Вона повинна бути вихована у дусі розуміння, толерантності та дружби між народами, миру і загального братерства.*

Дитина повинна бути захищена від расової, релігійної або іншої дискримінації. Вона повинна бути вихована у дусі розуміння, толерантності та дружби між народами, миру і загального братерства. У подальшому з метою забезпечення захисту прав молоді та дітей міжнародною спільнотою були прийняті і такі документи, як:

- „Міжнародний пакт про громадянські та політичні права” – 1966 р.;
- „Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права” – 1966 р.;
- „Декларація про захист жінок та дітей у надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів” – 1974 р. ;
- „Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі” – 1985 р.;
- „Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей” – 1985 р.

Але центральне місце серед цих документів посідає *Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. і ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року.* Цей найбільш широко ратифікований документ встановлює в якості міжнародного закону всі права для забезпечення виживання, розвитку і захисту дітей [29].

Конвенція – це документ високого соціально-морального значення, заснованого на визнанні будь-якої дитини частиною людства, на виключенні дискримінації особистості. Вона підкреслює пріоритет інтересів дитини, спеціально виділяє необхідність особливого

захисту держави і суспільства таких груп дітей: сироти, інваліди, біженці, правопорушники [24]

У жовтні 1990 року у Нью-Йорку, в штаб-квартирі ООН, зібралися глави держав та урядів з метою прийняття Декларації та Плану Дій для виживання, захисту та розвитку дітей. На Всесвітній зустрічі на вищому рівні на захист дітей глави держав та урядів підтвердили свою рішучість впровадити в життя положення Конвенції про права дитини та окреслили конкретні цілі, яких мають досягнути держави в справі гарантування прав дітей протягом першого десятиріччя її дії. План дій, прийнятий на Всесвітній зустрічі на вищому рівні став основою національних програм на захист дітей, які були прийняті урядами 155 країн.

Основні принципи, структура та зміст Конвенції ООН про права дітей. Конвенцію про права дитини називають „Світовою Конституцією прав дитини”. Метою цього документу є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються до певної міри щодня в усіх країнах.

Конвенція про права дитини – міжнародний правовий документ, у якому закріплені гарантії прав дитини. Він поєднує в собі високі соціально-моральні та правові норми міжнародного стандарту. Провідною ідеєю конвенції є захист інтересів дитини, забезпечення її прав на виживання, розвиток, захист, на активну участь у житті, суспільстві [53, с.48].

Є чотири конкретних напрямки, за якими Конвенція з Прав Дитини може бути використана для досягнення цієї мети. Насамперед, Конвенція здебільшого може виконувати роль могутнього пропагандистського інструменту, який розкриває проблеми дітей і мобілізує політичну волю, необхідну для їх вирішення. По-друге, як юридичне обов’язковий документ, Конвенція використовується для підкріплення існуючих законів та забезпечення їх виконання. По-третє, Конвенція може стати важливим політичним інструментом держави, націленим на зближення конкретного політичного процесу з потребами дітей. По-четверте, уряди, які ратифікують Конвенцію, зобов’язані через два роки (а потім через кожні п’ять років) подавати доповіді в Комітет з прав дитини, створений для контролю за дотриманням урядами цього міжнародного документа [34].

У Преамбулі Конвенції ООН про права дитини йдеться про її основні засади, а саме:

- принципи Хартії ООН (1945), Загальної Декларації прав людини (1948) і Міжнародних зобов’язань щодо прав людини (1966);
- переконання в тому, що сім’ї повинен бути наданий особливий захист, і що дитина повинна зростати у сімейному оточенні в атмосфері щастя, любові і розуміння;
- переконання у тому, що дитина повинна виховуватись у дусі ідеалів, проголошення Статутом ООН, і зокрема у дусі миру, гідності, толерантності, свободи, рівності і солідарності;
- розуміння того, що діти потребують особливого піклування, як це було проголошено у Женевській Декларації прав дитини (1959), як це визнано у Загальній Декларації прав людини (1948), Міжнародних зобов’язань щодо прав людини (1966), низці зобов’язань і статутах спеціалізованих агенцій та інших деклараціях (таких, як „Пекінські правила” 1985 року по ювенальній юстиції);
- визнання того, що є діти, які живуть в особливо важких умовах, і такі діти потребують особливої уваги;
- визнання важливості традицій і народних культурних цінностей у захисті дітей та забезпечення їх гармонійного розвитку;
- визнання важливості міжнародної співпраці.

Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити такі розділи.

Забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до того й того (мова йде про ім’я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами та біженцями).

Захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знущання тощо).

Участь: Дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки та слова, вибору культури, релігії та мови[72].

Статті Конвенції ООН про права дитини можна розділити на три основні частини:

1. Статті 1-41: основні статті, які визначають права дитини і обов'язки держав-сторін, які ратифікували Конвенцію;
2. Статті 42-45: процедури моніторингу запровадження Конвенції;
3. Статті 46-54: формальні положення, які регламентують порядок набуття чинності Конвенції.

Говорячи про права дитини, не можна вибирати з них лише кілька основних, адже це буде суперечити духу Конвенції, яка не визнає ієрархії у правах. Жодне з цих прав не може бути відокремлене від інших.

Аналіз статей Конвенції почнемо із відзначення кількох важливих моментів:

- Стаття 1 дає нам визначення дитини як людської істоти віком до 18 років. Цей текст став результатом надзвичайно складної і делікатної процедури примирення протилежних думок щодо захисту дитини до народження. Важко чекати того, щоб Конвенція, до якої залучено понад сто країн, могла іншим чином примирити сторони у питанні, які досі палко дискутується у різних країнах.
- Також необхідно відзначити статтю 3, яка стверджує, що кращі інтереси дитини повинні братися до уваги в першу чергу під час прийняття органами влади рішень, які впливають на добробут дитини, а також що держава повинна надавати необхідну допомогу батькам, які на законних засадах піклуються про дитину.
- У цьому контексті статті 5 та 18 також є надзвичайно важливими. Стаття 5 передбачає, що держави зобов'язані поважати права і обов'язки батьків спрямувати зусилля на практичне використання дітьми їхніх прав, передбачених Конвенцією. На додаток статті 18 визначає, що батько й мати несуть рівну відповідальність за виховання і розвиток дитини, а держава зобов'язана надавати їм необхідну допомогу, якщо це необхідно.

Права дитини, визнані Конвенцією, може бути поділені на п'ять груп згідно з традиційною класифікацією прав людини:

1. *Громадянські права*
2. *Політичні права*
3. *Економічні права*
4. *Соціальні права*
5. *Культурні права*

Розглянемо детальніше їх зміст на основі статей Конвенції:

- *Громадянські права.* Вони визначені у першій 18 статтях Загальної Декларації прав людини (1948). Серед громадянських прав – право на і'мя і індивідуальність (ст.7) і право на самобутність (ст.8); право на життя (ст.6) і принципи недискримінації (ст.2). Але серед них є також так звані „права порядності” такі як заборона тортур (ст.37), право на захист від фізичного насильства (ст.19 та ст.34), від свавільного арешту (ст.37 та ст.40), право на приватне життя (ст.16) та інше.
- *Політичні права.* До них належить свобода думки (ст.12), свобода висловлювання (ст.13), свобода зібрань (ст.15), свобода переконань і віросповідань (ст.14), вільний доступ до інформації (ст.17). Слід звернути увагу, що Загальна Декларація прав людини до політичних прав відносить також право обирати і бути обраним під час виборів.
- *Економічні права.* Стаття 4 визначає, що держави-сторони повинні вживати всіх необхідних правових, адміністративних та інших заходів для реалізації економічних, соціальних і культурних прав. Більш специфічно, поміж іншими речами, це також передбачено і у праві на захист від експлуатації (ст.32 і ст.36).

- *Соціальні права.* Знову ст.4, а також ст.28 і ст.29 які визначають право на освіту, ст.24 – право на охорону здоров'я а ст.26 – право на соціальне забезпечення.
- *Культурні права.* На додаток до ст.4 у цьому контексті слід згадати ст.31, яка визнає право на відпочинок і дозвілля, залучення до гри та участі у культурному та мистецькому житті.

Конвенція ООН про права дитини має три основні завдання щодо захисту прав дітей:

Право на самовизначення. Зараз загально визнано, що до дитини застосовується більшість прав людини. Одні з них – беззастережно (як, наприклад, право на захист від тортур), а інші – з певними обмеженнями (політичні права).

Право на захист. Конвенція містить низку положень, які стосуються особливих потреб дітей та їх вразливості, наприклад, умови зайнятості для дітей (ст.32). Більшість з цих положень має більш суворі вимоги стосовно дітей, ніж загальні правозахисні інструменти.

Специфічні права дітей. Це права, які застосовуються специфічно, або навіть виключно до дітей: право не розлучатися зі своїми батьками (ст.9, ст.10, ст.11), положення про усиновлення (ст.21). Найкращим прикладом таких прав є ст.31, яка захищає право дитини на гру. Конвенція також надає захист особливим категоріям дітей: біженці (ст.22), інваліди (ст.23), меншини (ст.30) і діти, втягнуті у воєнні конфлікти.

У дітях – майбутнє кожної держави, перспективи її економічного, соціального і демографічного розвитку. Це – правда життя. Але якою вона є, ця правда, сьогодні? Низький рівень матеріального добробуту суспільства насамперед негативно позначається на дитині: зростають дитячі захворюваність і смертність, знижується рівень освіти, поширюються асоціальні явища серед підлітків.

Неможливо говорити про цивілізованість країни, допоки хоча б одна дитина в ній стикається зі зневагою, насильством та порушенням її прав. Всі повинні усвідомити, що забезпечення прав дитини є обов'язком кожного, і це не є одномоментною дією чи красивим жестом. Справа забезпечення прав кожної дитини є нелегкою та клопіткою роботою. Організація Об'єднаних Націй та, зокрема Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), проводить цю роботу вже кілька десятиліть років, але поставити її на справді глобальний рівень вдалося лише після прийняття у 1989 році Конвенції ООН про права дитини.

Конвенція про права дитини є першою у світовій історії глобальною угодою щодо прав дітей, адже досі жодний з міжнародних договорів з прав людини не був ратифікований практично усіма державами світу. Станом на травень 2002 р. до Конвенції приєдналося 192 країни світу, зобов'язавшись привести власне законодавство відповідно до її положень. Україна була однією із перших серед них, ратифікувавши даний документ ще в 1991р. Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини, право на збереження своєї індивідуальності, право на особисте та сімейне життя, недоторканість житла, таємницю кореспонденції, право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я, благами соціального забезпечення, на рівень життя, необхідний для її розвитку, на освіту, на відпочинок, на особливий захист: від покарань, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях.

Раніше турбота про дітей та їхній захист розглядалися в розрізі надання допомоги тим, хто її потребує. Конвенція ООН про права дитини визначила новий підхід до забезпечення її прав: діти ще від народження мають усі основні свободи та невід'ємні права кожної людини.

Всесвітній Рух в Інтересах Дітей є провідною силою у боротьбі за права дитини. Міжнародне співтовариство в особі Організації Об'єднаних Націй вже кілька десятиліть працює над тим, щоб створити дітям усього світу якнайкращі умови для життя і всебічного повноцінного розвитку. Наслідком цієї праці став ряд міжнародних документів надзвичайної ваги, що стосується прав дитини і забезпечення виживання, захисту, розвитку дітей.

Необхідністю захисту прав дитини, створення умов для повноцінного життя та розвитку було продиктовано прийняття ряду законів, програм і на Україні

Шістнадцять років пройшло з того часу, як Верховна Рада України ратифікувала „Конвенцію про права дитини”. Фактом ратифікації наша країна поклала на себе відповідальність перед світовим співтовариством щодо забезпечення на своїй території всіх положень Конвенції.

Література:

1. Декларація прав дитини
2. Закон України „Про охорону дитинства”
3. Конвенція ООН про права дитини. – К.: PrintXPressTM, 1999.
4. Сімейний Кодекс України (витяги)
5. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка: Навчально-методичний посібник в 2-х кн.. – Київ: Міленіум, 2005. – 286с.
6. Лангмейєр Й., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага: Авиценум. – 1984. – 223с.
7. Международное сообщество и права детей // Дошкольное образование . – 2004. – №20. – С.2-4.
8. Права дитини: Посібник для журналістів. – Київ, 2002. – 78с.
9. Прошкуратова Т.С. Законодавче забезпечення дитинства // Дошкільне виховання. – 2004. – №6. – С.6-7.
10. www.globalmovementforchildren.org Всесвітній Рух в Інтересах дітей
11. www.kcws.kharkov.ua/matusevich.html Правові аспекти дитячої безпритульності: український та міжнародний досвід.
12. www.unicef.org/protection/index.ptmi (Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ))

Реалізація прав та інтересів дітей в Україні

Конституція України про захист прав та інтереси дітей. Сьогодні як ніколи гостро поставлено питання про міжнародно-правові гарантії дотримання прав людини. Говорячи про **генезис прав і свобод людини на землях України**, їх обсяг, рівень забезпеченості і захищеності з боку держави, слід хоча б побіжно звернутись до вітчизняного минулого, з глибин якого постає наша держава та її могутній волелюбний народ. Такий історично-правовий екскурс свідчить, що український народ зробив свій гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини, створив низку яскравих взірців витонченої правової думки і нормотворення, які й донині вражають дослідників. Об'єктивні факти рішуче спростовують неправдиві міфи, які подекуди насаджуються, що українці не здатні до демократизму, не мають власного обличчя у державотворенні, вирізняються провінціалізмом і схильністю до авторитарної влади.

Вся багатотисячолітня історія нашого народу є яскравим прикладом самовідданої боротьби української нації за самовизначення, створення власної незалежної держави. В історії людства, мабуть, не знайти аналогів української державності, яка періодично роздиралася на шматки могутніми сусідами і яка щоразу відроджувалася і поставала з попелу. Нема, мабуть, і такого народу, який би пройшов такий важкий і страшний шлях знущань, приниженень, асиміляції, фізичного знищення і який, попри все, зберіг свою високу духовність, волелюбність, незалежність, національну самобутність, мову, культуру, психологію.

Із здобуттям незалежності Україна пропагує демократизацію всіх сфер життя та проголосила курс на розбудову правової держави. Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких долучилася Україна. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація 17 липня 1997 року **Конвенції про захист прав і основних свобод людини**. Відтепер громадяни України отримали можливість звертатися щодо захисту своїх порушених прав до **Європейського суду з прав людини**. до того ж, приєднавшись у 1990 році до **Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права** 1966 року Україна також визнала і компетенцію **Комітету ООН з прав людини** щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом.

Один з фундаментальних показників правової держави – захист інтересів і прав дітей та молоді. Захистити і зберегти фізичне, психічне й соціальне здоров'я підростаючого покоління – це завдання не тільки соціально-педагогічне, а й державне. Тому істотною проблемою є соціально-правовий захист прав дитинства і юнацтва, а саме:

- здійснення державної соціальної дитячої і молодіжної політики (соціальна політика з питань дитинства і молоді);
- реалізація спеціальних державних і молодіжних комплексних і цільових програм державного й місцевого рівнів („Діти України”, „Діти Криму”, „Обдаровані діти”, „Надія”);
- створення соціальних служб чи спецслужб для захисту прав дітей і молоді;
- створення нормативно-правової бази для захисту прав дітей та молоді;
- удосконалення законодавчого забезпечення захисту прав дітей і молоді[8].

Основними Документами нормативно-правової бази для захисту прав дітей і молоді є: Декларація прав дитини (1959р.), Конвенція ООН про права дитини (1991р.), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990р.), Закон України „Про освіту” (1991р.), Декларація про загальні основи державної молодіжної політики в Україні (1992р.), Закон України „Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні” (1993р.), Конституція України (1996р.), Закон України „Про охорону дитинства” (2001р.).

Основний закон нашої держави – **Конституція України** [4]. , що була прийнята на Верховній Раді 28 червня 1996 року. Серцевину Конституції становлять статті, що

визначають правовий статус людини. Перш за все, вона закріпила економічні, культурні, соціальні права своїх громадян. До них належать:

- 1) право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст.41);
- 2) право користуватися об'єктами права суспільної власності: загальнонародної, загальнодержавної та комунальної (ст.13, 41);
- 3) право на працю (ст.43);
- 4) право на відпочинок (ст.45);
- 5) право на соціальний захист (ст.46);
- 6) право на житло (ст.47);
- 7) право на достатній життєвий рівень (ст.48);
- 8) право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування(ст.49);
- 9) право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (с.50);
- 10) права, що зумовлені гарантуванням захисту материнства, батьківства, дитинства і сім'ї (ст.51);
- 11) право на освіту (ст.53);
- 12) свобода літературної, художньої, науково-технічної творчості (ст.54)

Невід'ємним природним правом кожної людини є право на життя (ст.27 Конституції України). Це право вперше в Україні закріплене офіційно в тексті Конституції, хоча в міжнародних актах, ратифікованих Україною, воно було й раніше. На жаль, ні ці акти, ні Конституція не містять юридичного визначення цього права.

У ст.34 Конституції мова йде про те, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх переконань і поглядів.

Конституція України приділяє велику увагу захисту прав сім'ї і молоді й закріплює основні права дітей. У ст. 51 Конституції передбачається: „Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття... Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою”; у ст.52 зазначається: „Діти рівні у своїх правах незалежно від їх походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей”.

Закріплення в Конституції України міжнародних стандартів з прав людини є закономірним наслідком розбудови правової демократичної держави.

Розділ II Конституції України „Права, свободи, обов'язки людини і громадянина” побудовано з урахуванням багатьох світових і європейських міжнародно-правових актів. Проте, крім проголошення певних прав, треба ще й створити відповідний механізм їх реалізації, внести зміни до багатьох нормативних актів. Це справа законодавців. Але для того, щоб права людини в Україні стали реальністю, потрібно підвищити загальний рівень правової культури населення, зокрема учнівської молоді. Бо що можна говорити про захист і реалізацію того чи іншого права, якщо людина взагалі не знає, які саме права в неї є.

Сьогодні міжнародне співтовариство приділяє значну увагу закріпленню та реалізації прав найменш захищених верств населення, насамперед дітей. Певні кроки робляться і в Україні[10].

Характеристика документів правового поля України, призначених захищати інтереси дітей. Право дитини на сім'ю. Сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. У першу чергу сім'я повинна залучати дітей до освіти, культури і прищеплювати загальнолюдські норми суспільного життя. Основними методами збереження та зміцнення здоров'я в умовах сім'ї має стати профілактика захворювань та

дотримання певних гігієнічних правил у повсякденному житті, фізична активність, загартування організму, повноцінне оптимальне харчування, запобігання шкідливим явищам – курінню, алкоголізму тощо.

Існують такі нормативно-правові акти в сфері сімейних відносин стосовно охорони прав дітей: це насамперед „Цивільний кодекс України” від 16.01.2003 року, який визначає правоздатність, дієздатність громадян, які не досягли 18 років, „Житловий кодекс” від 30.06.1983 року регулює захист прав дитини на житло, „Сімейний кодекс” (набрав чинності з 1 січня 2003 року) визначає засади шлюбу, особисті майнові і немайнові права та обов’язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих майнових та немайнових прав і обов’язків батьків та дітей [6]. Закон України „Про державну допомогу сім’ям з дітьми” (21 листопада 1992 року) встановлює відповідно до Конституції України гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми через надання грошової допомоги з урахуванням складу сім’ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної підтримки сім’ям з дітьми у загальній системі захисту населення. Закон України „Про державну соціальну допомогу інвалідам дитинства та дітям-інвалідам” (16 січня 2000 року) гарантує дітям зазначеної категорії права на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальну захищеність їх шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму.

Закон України „Про попередження насильства в сім’ї” (15 листопада 2001 року) визначає правові та організаційні основи запобігання насильству в сім’ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів, спрямованих на його виконання.

Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію державної сімейної політики” від 17 вересня 1999 року визначає шляхи розв’язання однієї з найважливіших загальносуспільних проблем України — стабільного існування та розвитку сім’ї, поліпшення її життєвого рівня, створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого визначення, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку особистості, починаючи з дитячого віку. Ця Постанова ґрунтується на визнанні пріоритету сім’ї у житті демократичного суспільства, її важливої ролі у гуманістичному вихованні підростаючого покоління.

Указ Президента України „Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей” Постанова Кабінету Міністрів про Програму „Українська родина” від 14.03.2001 р. Заходи, розроблені в них, спрямовані на поліпшення становища сім’ї, демографічної та соціальної ситуації в країні і розраховані до 2005 року.

Турботу держави про дітей-сиріт підкріплено цілим рядом урядових документів, зокрема Постановами Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року „Про поліпшення виховання, навчання та соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків”, від 30 березня 1996 року „Про питання Центру з усиновлення дітей при Міністерстві освіти і науки України”.

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року „Про затвердження порядку передачі дітей, які є громадянами України, на усиновлення громадянам України та іноземним громадянам та здійснення контролю за умовами їх проживання у сім’ях усиновителів”, Указ Президента України від 17 січня 2002 року „Про Міжвідомчу комісію з питань усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України”.

Постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження положення про дитячий будинок сімейного типу” та „Про затвердження положення про прийомну сім’ю” від 26 квітня 2002 року продиктовані турботою про дітей-сиріт, їх соціальний захист [16].

Усі державні та суспільні інституції мають підтримувати зусилля батьків або осіб, які їх замінюють, спрямовані на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, розвитку здорової дитини.

Найважливішою умовою для розвитку дитини є її виховання в сім’ї. Це очевидно, тому не випадково, що Конвенція ООН про права дитини 1989 року містить перелік норм, які повинні забезпечувати захист сім’ї.

Дитина з самого народження має право знати своїх батьків та користуватися їх піклуванням, (ст.7). Право дитини на піклування з боку батьків може бути реалізоване лише за умови добровільного і належного виконання батьками своїх обов'язків.

Взаємні права і обов'язки між батьками і дітьми виникають на підставі походження дитини від цих батьків, засвідченому у встановленому законом порядку.

В разі, коли батьки дитини на час її народження перебувають у зареєстрованому шлюбі, походження дитини підтверджується записом про шлюб батьків. В таких випадках, як правило, проблем не виникає. Навіть після смерті батька, якщо дитина народжується до закінчення 10-місячного строку, особу, що померла, записують батьком. Це правило поширюється і на випадки розірвання шлюбу, якщо мати на момент народження дитини не вступила в новий шлюб. В цьому разі батьком дитини записують нового чоловіка матері[18].

У випадках, коли батьки новонародженого не перебувають у зареєстрованому шлюбі, то батько може звернутися із спільною заявою з матір'ю дитини до органів РАГСу і просити визнати його батьком.

Отже в разі підтвердження походження дитини від цих батьків між ними виникають взаємні права та обов'язки.

Стаття 58 КпШтС України

Батьки і діти зобов'язані подавати взаємну моральну підтримку і матеріальну допомогу один одному.

Права та обов'язки між батьком і дітьми можуть бути особистого та майнового характеру.

Стаття 61 КпШтС України

Батьки мають право і зобов'язані виховувати своїх дітей, піклуватися про їх здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, готувати їх до праці.

Коли дитина народжується, вона має право отримати ім'я. Відповідно батьки згідно статей 62 і 63 КпШтС України мають право та обов'язок призначити прізвище, ім'я та по батькові дитини. Якщо батьки мають спільне прізвище, то це прізвище отримує і дитина. Якщо у батьків прізвища різні, вибору імені закон обмежень не встановлює, але батьки повинні дуже відповідально поставитись до вирішення цього питання, щоб в майбутньому не виникало для дитини негативних наслідків. Також можна присвоювати дитині подвійне ім'я.

З досягненням дитиною 16 років вона може звернутись до РАГСу із заявою з проханням змінити її прізвище або ім'я та по батькові.

Батьки мають право визначати місце проживання дітей. Діти можуть тимчасово проживати у родичів, як правило, у бабусі та дідуся, але ця обставина не позбавляє їх батьків та не знімає обов'язку по вихованню.

Стаття 17 Цивільного кодексу України

Місцем проживання неповнолітніх, що не досягли 15 років, визнається місце проживання їх батьків.

Коли батьки розлучаються, часто в судовому порядку вирішується спір між ними про визначення місця проживання їх дитини. Ст. 69 КпШтС України передбачає, що суд в таких випадках повинен врахувати думку самої дитини, що досягла 10-річного віку.

Право дитини на освіту. Освіта відіграє в житті людини дуже важливу роль. Завдяки їй у людини формується характер, погляд на життя, суспільні інтереси й власні принципи. Освіта – своєрідний моральний ґрунт кожної людини.

Розвиток дитини забезпечується здійсненням її права на освіту. Це право проголошено у Загальній Декларації прав людини, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, в Конвенції про права дитини. У Конвенції про права дитини йдеться не тільки про шкільну освіту. Питання розглядається значно ширше: мається на увазі доступ дитини до засобів масової інформації загалом, у тому числі до дитячих (ст.17).

Українська держава намагається забезпечити доступність освіти. Це означає, що навчатись може кожний. Навчальні заклади є практично у всіх населених пунктах, до них

приймають всіх, хто живе в Україні незалежно від соціального і майнового стану, етнічного походження, національності, раси, віросповідання, стану здоров'я.

Доступність забезпечується також створенням умов для вибору профілю навчання відповідно до інтересів і здібностей дитини, різними формами навчання: денною, вечірньою, заочною, екстернатом.

Мінімальні вимоги Конвенції про права дитини у цьому плані зводяться до запровадження обов'язкової і безплатної початкової освіти. На реалізацію її положень був спрямований Закон України „Про освіту” від 1991 року, який встановив обов'язкове шкільне навчання дітей віком від 6-7 і до 15 років [1]. Згідно ст.53 Конституції України повна загальна освіта обов'язкова. Держава гарантує її доступність і безоплатність.

Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи розумового порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від освіти здорових людей. Цей принцип відбитий у загальній Декларації прав людини та Конвенції про права дитини.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням та студентам [9,71].

Шкільна освіта, навчання взагалі – це окрема сфера суспільно-правових відносин, які регулюються спеціальними нормативними актами: Конституцією України, Законами „Про освіту”, „Про середню освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, „Про позашкільні заклади навчання” тощо.

Здійснюючи право на освіту, учні, студенти, курсанти, слухачі мають право на:

- вибір профілю, форм навчання, індивідуальних програм, позакласних занять;
- користування навчально-виробничою, науковою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчально-виховного закладу;
- доступ до інформації в усіх галузях знань;
- участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;
- одержання направлення на навчання, стажування в інших закладах, зокрема й за кордоном, продовження освіти за професією, спеціальності відповідно до одержаної кваліфікації;
- безпечні та нешкідливі умови навчання та праці;
- забезпечення гуртожитками, інтернатами, стипендіями;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій адміністрації, педагогів, інших працівників, які порушують право та принижують їхню честь, гідність (Стаття 46 Закону „Про освіту”).

Держава має стежити за тим, щоб освіта забезпечувала розвиток особистості, талантів і здібностей дитини у якнайповнішому обсязі, виховання поваги до прав та свобод людини, поваги до батьків, культурної самобутності, мови, національних цінностей країни, у якій проживає дитина, підготовку до свідомого життя у вільному суспільстві.

Кримінальна відповідальність дітей та за злочини проти дітей. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Особи, які вчинили злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за певні види злочинів (ст. 22 Кримінального кодексу України) [5].

Покарання за злочини проти дітей передбачено новим Кримінальним Кодексом України, який набув чинності у вересні 2001 року:

- умисне вбивство дітей - ст. 115 та 116;
- доведення дітей до самогубства - ст. 120;
- нанесення тілесних ушкоджень - ст. 121-125;
- побої і мордування - ст. 126;

- катування-ст. 127;
- залишення у небезпеці - ст.135;
- ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані - ст.136;
- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей - ст.137;
- насильницьке донорство - ст. 144;
- викрадення дитини - ст. 146;
- захоплення дітей в заручники - ст.147;
- підміна дитини - ст. 148;
- торгівля дітьми та незаконне переміщення за кордон -ст.149;
- експлуатація дітей - ст. 150;
- статеві злочини проти дітей (у гаму числі такі дії, вчинені одним з батьків, чи особою, що їх замінює) -ст. 155-156;
- злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною –ст.166;
- зловживання опікунськими правами - ст.167;
- незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дітей -ст.169;
- порушення трудових прав неповнолітніх - ст.172;
- посягання на здоров'я дітей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів-ст. 181;
- порушення права на освіту - ст.183;
- порушення права на безоплатну медичну допомогу -ст.184;
- захист дітей від творів, які пропагують культ насильства і жорстокості, а також від порнопродукції -ст.300 та 301;
- залучення дітей до розпусних дій чи до проституції -ст.302 та 303;
- втягнення дітей у злочинну діяльність, у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми - ст.304;
- залучення дітей до незаконного обігу та вживання наркотиків - ст.309, 315, 317, 323, 324;
- перевищення влади або службових повноважень, службова недбалість службових осіб, якщо вони заподіяли шкоду законним правам та інтересам дітей -ст.365 та 367.

Обов'язок повідомляти органи опіки і піклування про дітей, які залишились без опікування батьків, або про неналежне виконання батьками обов'язків по вихованню дітей чи про випадки зловживання батьківськими правами, покладено на всі установи і всіх громадян, яким стане відомо про такі випадки (ст. 134 Кодексу про шлюб та сім'ю) .

Здійснення соціально-правового захисту дітей в Україні. Громадські та урядові інституції щодо соціально-правового захисту дітей. Ставши незалежною державою і реальним суб'єктом міжнародного права, Україна приєдналась до основних міжнародних документів з прав людини і проголосила пріоритет загальнолюдських цінностей та головних принципів міжнародного права. Це означає, що кожна людина та, безумовно, кожна дитина повинні розглядатися державою як унікальне створіння.

З часу утворення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році об'єктом її особливої турботи і допомоги завжди були діти, їх благополуччя і права. Одним з перших результатів діяльності ООН було рішення, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН в 1946 році, про утворення Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) як одного з органів ООН для надання допомоги дітям в Європі після Другої світової війни. Коли в 1950 році термін повноважень закінчився, за проханням країн Азії, Африки, Латинської Америки, Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про включення ЮНІСЕФ в систему Організації Об'єднаних Націй як постійно діючу структуру, метою якої є задоволення довготривалих потреб дітей у країнах, що розвиваються [18].

Після ратифікації Конвенції уряд України зробив ряд важливих кроків для забезпечення її дії в країні. Прийнято ряд нових законодавчих актів, а також доповнень до існуючих законів щодо захисту сім'ї, материнства та дитинства. Ця робота триває і нині. Наступним істотним кроком було прийняття у 1996 році на основі Конвенції ООН про права дитини

національної програми „Діти України”, що увібрала в себе зобов’язання держави перед дітьми та конкретні заходи щодо їх виконання. Національна програма була створена за консультаційної допомоги Дитячого Фонду ООН. У 1997 році ЮНІСЕФ відкрив постійне представництво в Україні для допомоги уряду у реалізації різноманітних програм, спрямованих на захист та розвиток українських дітей та молоді. Програма співпраці між ЮНІСЕФ та урядом України передбачає наступні пріоритетні цілі:

- Створення законодавчої бази та відповідного соціального середовища, що забезпечує інтереси та права дітей і молоді згідно з Конвенцією про права дитини
- Охорона здоров’я та підтримка гармонійного розвитку немовлят і дітей в ранньому дитинстві шляхом поширення інформації щодо ролі грудного вигодовування, здійснення повного йодування солі, розвитку моделей медико-санітарної допомоги і розповсюдження кращих зразків виховання
- Захист молоді від факторів, що загрожують їхньому здоров’ю та розвитку, а саме інфекції ВІЛ/СНІДу, вживання наркотичних речовин та алкоголю, насильства в сім’ї, підліткової вагітності, самогубства
- Соціальна адаптація та захист інтересів дітей, які залишились без опіки батьків, сиріт, інвалідів, безпритульних та дітей-правопорушників.

Таким чином, з часів своєї незалежності, Україна взяла на себе низку важливих зобов’язань щодо поліпшення умов життя та розвитку дітей. Державний Комітет України з молодіжної політики, спорту і туризму призначено відповідальним органом, який здійснює координацію співпраці між урядом України та ЮНІСЕФ.

Основним завданням Дитячого Фонду ООН є захист прав дітей по всьому світі, допомога у забезпеченні їх основних потреб та розширення можливостей для реалізації потенціалу дітей і підлітків в усіх країнах світу. Створений на першій сесії генеральної Асамблеї ООН у 1946 році, ЮНІСЕФ має повноваження сприяти координації зусиль урядових, недержавних та комерційних організацій всіх країн світу задля створення всесвітнього руху з метою забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. За свою діяльність щодо покращення становища дітей,

Програма співпраці ЮНІСЕФ з урядом України складається з чотирьох напрямів:

- Охорона здоров’я та розвиток у ранньому дитинстві
- Діти, які потребують особливого захисту
- Молодь: здоров’я та розвиток
- Суспільство на захист прав дитини.

Серед партнерів ЮНІСЕФ в Україні є більшість дитячих та молодіжних громадських організацій, зокрема, Всеукраїнський комітет захисту прав дитини, „СПОК”, „Наші діти”, Всеукраїнський центр „Волонтер”, „Гуманітарна Ініціатива” та багато інших. Співпраця ЮНІСЕФ з громадськими організаціями полягає у спільному проведенні конференцій, навчальних семінарів, молодіжних та дитячих форумів для привертання уваги суспільства до актуальних проблем дітей і молоді в Україні.

Слід відверто визнати, що сьогодні в Україні існує проблема прав дитини. Передусім, права дитини в Україні реалізуються в умовах економічних та соціальних протиріч, нестабільності, що негативно впливають на розв’язання проблеми захисту дітей. На думку фахівців, ці проблеми слід розглядати на державному рівні в трьох площинах: 1) забезпечення декларованих Конвенцією ООН прав дитини; 2) створення механізму реалізації прав кожної дитини; 3) захист порушених прав дитини та попередження таких порушень.

В Україні відбувається активний процес формування національного законодавства та механізмів щодо реалізації державної політики у сфері дитинства. За часів незалежності було прийнято низку нормативних актів, спрямованих на виконання зобов’язань України щодо Конвенції ООН про права дитини та Заключних зауважень Комітету з прав дитини. Протягом минулих років також було прийнято низку нормативно-правових документів щодо стану дитинства в Україні, які були спрямовані на реальне поліпшення становища дітей, зокрема дітей з особливими потребами, захист їхніх прав, максимальну реалізацію положень

Конвенції ООН про права дитини. Йдеться про закон України „Про охорону дитинства”(2001 р.), в якому охорона дитинства визначається як загальнонаціональний пріоритет і встановлюються основні засади державної політики у сфері забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний та правовий захист, особливо захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку [2]..

Нажаль, практична реалізація конституційних та законодавчих норм, інших нормативних актів, спрямованих на поліпшення становища дітей в Україні, наштовхується на серйозні перешкоди, спричинені реформуванням суспільного устрою і, особливо, негативними процесами у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Конвенція про права дитини і рекомендації Комітету з прав дитини за результатами розгляду первинної доповіді України щодо виконання положень Конвенції, зокрема, стосовно створення національного механізму контролю за реалізацією Конвенції, фактично втілюються в Україні на всіх необхідних рівнях: формування державної політики; законодавча діяльність; створення державних і місцевих соціальних дитячих програм; управління та координація цієї діяльності.

Зараз в Україні спостерігається багато випадків дискримінації прав людини і дитини. Але куди звернутися, щоб дістати допомоги? Населення не знає відповіді на це питання.

Займаються вивченням та захистом прав людини або сприяють цьому ряд міжнародних організацій, створених або акредитованих в Україні:

- **Рада Європи (Council of Europe)**
BP 431 R6, F-67006, Starsbourg Cedex, France.
Тел.: +33 88 412000
- **Європейська фундація прав людини (European Human Rights Foundation)**
70, Avenue Michelange, B-1040 Brussels, Belgium
Тел.: +32 2 736 8405
- **Всесвітня асоціація „Школа як знаряддя миру” (The World Association of the school as an instrument of Peace (EIP))**
5 rue de Simplon, CH - 1207 Geneva, Switzerland
Тел.: (41 22) 736 44 52
- **Європейський культурний фонд (European Cultural Foundation)**
Jan van Goyensde 5, 1075 HN Amsterdam, The Netherlands
Тел.: +31 20 676 0222
- **ЮНІСЕФ - Великобританія; Фонд порятунку дітей (UNICEF - UK; Save The Children Fund) .**
UNICEF – UK, 55 Lincoln’s Field, London WC2A 3NB, UK

Українські організації:

- **Українська асоціація „Міжнародна Амністія”**
293720, м. Дрогобич, майдан Ринок, 6, офіс УАМА
Тел: (03244) 3-83-29;
- **Представництво ООН в Україні**
252015, Київ, вул. Січневого Повстання,6
Тел.: (044) 293-93-63
- **Міжнародний фонд „Відродження”**
254053, Київ -- 53, вул. Артема, 46 Тел.: 216-25-96
- **Всеукраїнський комітет захисту прав людини**
Київ, вул. Косіора, 10 Тел: 216-73-10
- **Міжнародне Товариство з прав людини**
Київ, площа Лесі Українки, 1/214
Тел.: 296-82-95
- **Центр інформації і документації Ради Європи**
Київ, вул. Сакса ганського, 41
Тел.: 228-77-79

- **Українська Правнича Фундація (Український центр з прав людини)**
250005, Київ, вул. Червоноармійська, 64
Тел.: 227-3518, 224-35-18

Механізми захисту прав дитини. Сімейний Кодекс України, Основи законодавства про охорону здоров'я, закон України „Про охорону дитинства”, „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” та ін. кодекси, законодавчі та підзаконні акти регулюють порядок взаємовідносин у суспільстві щодо народження, утримання, виховання дитини, надання їй всебічної допомоги, можливостей розвитку тощо.

За Конституцією України встановлено права людини, в т.ч. дитини, знати свої права та обов'язки. При цьому незнання законів не звільняє особу від юридичної відповідальності (ст.ст.57, 68).

Функцію захисту конституційних прав та свобод громадян, у тому числі й неповнолітніх, покладено на судову владу.

Прийнято розрізняти **судові і несудові (позасудові)** механізми захисту прав дорослої людини, дитини.

Кожній людині гарантується **судовий** захист її прав, отже, кожен має право захищати свої права будь-де та у будь-який спосіб, не заборонений законом, а крім того, ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом, і щодо кожного діє принцип презумпції невинності (ст.19, 55, 60, 62).

Після використання всіх національних засобів правового захисту кожен згідно зі ст.55 Конституції України, має право звертатися до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Можливість використовувати порядок захисту своїх суб'єктивних прав і свобод, який певний час застосовується у країнах – членах Ради Європи, з'явився у громадян України після вступу України до Ради Європи і ратифікацією Конвенції про захист прав і свобод людини.

Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту – відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення[11].

Стаття 25 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод закріплює право особи на скаргу як за дорослим так і за дітьми. Неповнолітні вважаються правомочними звертатися до Європейської Комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини. Стаття 6 даної Конвенції гарантує рівне право на справедливий суд для всіх, у тому числі для неповнолітніх, які повинні мати доступ до Суду.

Індивідуальне та міждержавне право на звернення до Європейського суду з прав людини, у тому числі з питань захисту прав дитини, також передбачено міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (1966р.), Міжнародним пактом про громадські та політичні права (1966р.) з відповідними протоколами до них.

Говорячи про українське законодавство, відповідно до ст.9 Конституції України міжнародні стандарти прав людини і прав дитини є частиною національного законодавства і підлягають виконанню всіма фізичними і юридичними особами, які знаходяться під юрисдикцією нашої держави.

Внесені останнім часом доповнення до Кодексу про шлюб та сім'ю, новий Кримінальний Кодекс України, Закони України „Про охорону дитинства” та „Про попередження насильства в сім'ї” набули важливого значення для захисту прав дітей.

Крім судових, існують ще й **позасудові методи** захисту прав дитини через звернення (у тому числі й самих дітей) до відповідних уповноважених органів та посадових осіб (наприклад, до опікунських рад при місцевих держадміністраціях, органів і служб у справах неповнолітніх з усіх питань захисту прав та інтересів дітей, до відділів освіти у випадку порушення прав дитини на освіту тощо). Так, зокрема, право дитини звертатися за захистом своїх прав до органів опіки і піклування у випадку неналежного виконання батьками своїх обов'язків по вихованню дітей чи зловживання батьківськими правами, закріплене ст.61

Кодексу про шлюб та сім'ю України. А право кожної дитини особисто звертатися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів закріплене ст.10 Закону України „Про охорону дитинства”.

Головним механізмом міжнародної допомоги дітям, які перебувають у тяжких умовах є **ЮНІСЕФ** [18]. Ефективна політика в інтересах дітей в кожній країні повинна базуватись на точному знанні і розумінні справжнього становища дітей, їх потреб і способів найкращого задоволення цих їхніх потреб. В той же час очевидно, що виконання державою прийнятих міжнародно-правових зобов'язань не може бути забезпечене без створення постійно діючих незалежних механізмів захисту прав дитини. Це більш, ніж актуально для України, тому що процеси соціально-економічних і політичних перетворень та реформ, які відбуваються в країні, негативно відбилися на становищі соціально незахищених груп населення, серед яких одне з перших місць займають діти. Завдання в тому, щоб створити такий орган, який зміг би виступити на захист інтересів дітей, проводячи при цьому критичний аналіз державної політики і являючись свого роду рупором дітей. Крім того, такий орган повинен бути джерелом достовірної інформації про становище, проблеми, потреби і інтереси дітей.

Незважаючи на недосконалість законодавства стосовно прав дітей, їх судовий та позасудовий захист можливий сьогодні в Україні за умови поінформованості та наполегливості всіх дорослих, а не лише батьків та опікунів дитини

Місце та функції Уповноваженого Верховної Ради України (омбудсмана) з прав людини у соціально-правовому забезпеченні прав дітей. Серед несудових методів захисту прав слід особливо виділити **інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмана)**. На відміну від звернень до суду, процедура звернення до Уповноваженого безоплатна, не обтяжена зайвими формальними вимогами, гнучка, відкрита, порівняно швидка і, що важливо, спрямована в першу чергу на захист інтересів людини. До Уповноваженого можна звертатися й тоді, коли ще не використані національні засоби захисту прав, передусім судові.

Значний внесок у захист прав дитини зробили подання **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмана)** до органів державної влади та місцевого самоврядування стосовно випадків масового і брутального порушення прав і свобод людини [13]. Наведемо, зокрема, окремі приклади тих із них, які безпосередньо стосувалися захисту прав дітей:

- Подання Генеральному Прокурору стосовно справи колишнього начальника управління освіти Тернопільської облдержадміністрації Б.Хаварівського, якого у судовому порядку було визнано винним у незаконному вивезенні і неповерненні групи дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, до США під приводом їх оздоровлення.
- Подання Прем'єр-міністру України з приводу незаконного виведення будинків дитини, дитячих будинків і шкіл-інтернатів з переліку об'єктів, які заборонено відключати від газопостачання навіть за наявності заборгованості з оплати за газ.
- Подання щодо відкриття провадження у справі про поновлення прав дітей, хворих на сколіоз, у м. Луганську в зв'язку із закриттям Ювілейної школи-інтернату.
- Подання щодо відкриття провадження у справі про поновлення прав дітей на освіту в зв'язку з закриттям навчально-виховного комплексу у м. Путивль Сумської області.
- Подання щодо відкриття провадження у справі про поновлення права дитини на охорону здоров'я та медичну допомогу у зв'язку зі зверненням гр. Л.Баштаненко, жительки м. Кременчука Полтавської області, щодо зволікання протягом кількох років у вирішенні питання про направлення на лікування за кордон її неповнолітнього сина, який через лікарську помилку отримав такі післяопераційні ускладнення, які неможливо усунути.
- Та багато інших.

Загалом з початку роботи цієї інституції у квітні 1998 р. до **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людей (омбудсмана)** звернулося майже 200 тис. осіб [51].

Однак практика свідчить, що існуюча державна система охорони прав дитини в наш час не справляється зі своїми обов'язками. Тому один з варіантів вирішення цієї проблеми бачиться у запровадженні спеціалізованого омбудсмана з прав дітей. Омбудсмани з прав дитини з'явилися порівняно недавно. Цьому сприяли Декларація прав дитини, а також інші зусилля ООН у цій сфері. Вперше ця посада була запроваджена у 1981 р. у Норвегії [12]. Починаючи з 1995 року омбудсмани захисту прав дитини запроваджуються у Російській Федерації.

Необхідність створення такого спеціалізованого омбудсмана пояснюється щонайменше трьома причинами: по-перше, діти в силу особливостей фізичного і психічного розвитку вимагають особливого підходу, по-друге, в силу відсутності життєвого досвіду і в певній мірі залежного становища вони не завжди самостійно можуть захистити свої права і законні інтереси, по-третє, благополуччя і нормальний розвиток дітей визначають майбутнє будь-якої країни. Дитячий омбудсман покликаний домагатися не тільки дотримання законодавчо закріплених прав дітей, але й розширення і більш повного додержання своїх обов'язків перед дітьми батьками. Він повинен добиватися справедливого ставлення до дітей з боку різноманітних органів влади, допомагати їм, користуючись уже існуючими правами, а також сприяти за дітьми тих прав, які ще не дістали свого законодавчого закріплення [66]. Світовий досвід діяльності спеціалізованих дитячих омбудсманів повинен підштовхнути наше суспільство до думки про необхідність його запровадження і в Україні, оскільки українські діти, як і діти інших країн світу, в силу свого віку і залежності від дорослих не можуть бути повністю захищені від порушень їх прав в сім'ї та суспільстві.

Практика дотримання прав дитини в Україні за даними Комітету з прав дитини та Національних урядових звітів. Згідно з Конвенцією (ст.42-45), контроль за її впровадженням покладається на Комітет з прав дитини. Він створений 27 лютого 1991 року у складі 10 незалежних експертів, обраним таємним голосуванням терміном на 4 роки. Головним завданням Комітету є оцінка прогресу, якого досягають держави-учасниці у процесі імплементації Конвенції про права дитини.

Протягом 2 років з дня ратифікації Конвенції, а надалі кожні 5 років, держави-учасниці повинні звітувати Комітетові про права дитини в їх країнах (ст.44, 1). Кожні 2 роки комітет подає звіт до Генеральної Асамблеї ООН через Економічну та соціальну раду – ECOSOC (ст.44,5). Комітет може робити запит на додаткову інформацію від держав-учасниць (ст.44, 4), а також замовити дослідження зі специфічних питань, пов'язаних з правами дитини (ст.45).

Україну в Комітеті представляє пан Юрій Колосов (Москва) [51, 18].

Комплексний моніторинг стану дотримання прав дитини в Україні проводиться з метою виявлення та опису наявного стану щодо забезпечення прав дітей, які регламентовані Конвенцією ООН про права дитини, та створення підґрунтя для написання альтернативного звіту від громадських організацій. Основними партнерами по здійсненню цього моніторингу були Всеукраїнська Фундація „Захист прав дітей”, Дитячий культурно-просвітницький Центр, Жіночий Консорціум [7; 15].

Респонденти, які приймали участь в опитуванні належать до різних вікових та соціальних груп з метою забезпечення об'єктивності отриманої інформації: вік респондентів становить від 12 до 60 років, опитані в рівній мірі, як і жінки, так і чоловіки, у вибірку включені представники різних соціальних верств населення (мешканці сільської місцевості та мешканці мегаполісів, діти та дорослі з обмеженими можливостями, працівники бізнесової та бюджетної сфери, учні, студенти, службовці, безробітні, пенсіонери).

Отже, в комплексного моніторингу стану дотримання прав дітей було всього опитано 3740 респондентів. Розглянемо окремі дані, отримані внаслідок цього дослідження.

Загальні принципи Конвенції ООН про права дитини визначені статтями 2, 3, 6, 12. За результатами розгляду Комітету ООН з прав дитини періодичного звіту України (2002

рік) було зауважено, що принципи Конвенції, визначені статтями 2, 3, 6, 12, „не знайшло повного відображення в законодавстві, заходах і програмах на національному та місцевому рівнях” нашої держави. А тому було рекомендовано „інтегрувати основні принципи Конвенції...в усі законодавчі акти, які стосуються дітей”, застосовувати їх у плануванні та здійсненні державних заходів на всіх рівнях, в діях інституцій соціального і правового захисту дітей [7]..

Ст.2 – обов’язок держави поважати та забезпечувати всі права, передбачені Конвенцією за кожною дитиною, без будь-якої дискримінації. Вимоги цієї статті зводяться до того, що держава має забезпечити умови для реалізації кожною дитиною своїх прав. Ніхто із дітей не повинен зазнавати дискримінації. Але нині далеко не всі діти захищені від цього.

Наприклад, під час проведення моніторингу 40, 5 % опитаних дітей і 67 % дорослих в регіонах центральної та північної України і 65 % опитаних в Автономній Республіці Крим (АРК) вважають, що доступ дітей-інвалідів до користування різними послугами в щоденному житті обмежений. Не забезпечується належним чином їх вільне пересування (49% АРК), не створено можливостей для придбання професії, а згодом праці відповідно до стану здоров’я та ступеню інвалідності; не завжди є можливість одержати своєчасне лікування, протезування, слухову апаратури тощо.

Дискримінуються права дітей, хворих на ВІЛ/СНІД. На запитання „Чи забезпечені люди з особливими потребами (ВІЛ-інфіковані, хворі на туберкульоз) належним медичним обслуговуванням, дали негативну відповідь 60% опитаних в Автономній Республіці Крим; 38, 4 % (погляд дітей) та 60 % (погляд дорослих) в регіонах центральної та північної України.

Діти, хворі на ВІЛ/СНІД часто позбавляються так необхідної їм психологічної підтримки, права відвідувати загальноосвітні школи. Не дотримується лікарська таємниця щодо їх хвороби, що призводить до відчуження цих дітей у суспільстві. Разом з тим контингент дітей які народилися від ВІЛ-інфікованих матерів, щорічно зростає на 20%. Лише в 2006 році в Україні народилося 279 ВІЛ-інфікованих немовлят, від більшості з яких матері відмовилися [15]..

Широкомасштабною залишається дискримінація прав дітей на охорону здоров’я. Медичні установи не фінансуються відповідно до потреб, не укомплектовані кадрами фахівців, що негативно позначається на якості медичних послуг. До того ж значна частина їх нині здійснюється не безкоштовно, як декларують закони України, а за оплату, яку неспроможні здійснити батьки дітей. Як наслідок цього зростає кількість дітей з важкими недугами органів дихання, кишково-шлункового тракту, хронічним перебігом хвороби. До державних установ виконавчої влади Івано-Франківської області в 2006 році надійшло 120 скарг на відмову у наданні безоплатної медичної допомоги дітям.

Не знижується гострота проблеми дискримінації прав на охорону здоров’я прав дітей раннього віку, які перебувають у будинках дитини та дитячих будинках.

Ст.6 – кожна дитина має невід’ємне право на життя. Це право включає також і право на виживання та розвиток. Останнє слід розуміти в широкому значенні: мова йде не тільки про фізичне здоров’я, але й про забезпечення психологічного, емоційного, розумового, соціального та культурного розвитку дитини. Відповідно до державних статистичних даних , на початок 2005 року в Україні проживало 9 503 315 дітей. За даними Міністерства у справах сім’ї, молоді та спорту „ в Україні наявна демографічна криза. Ознаками цього є передусім низька тривалість життя, яка становить 68, 2 роки; висока захворюваність, неймовірно висока смертність для чоловіків у працездатному віці (близько 38 %); висока порівняно з розвиненими країнами смертність немовлят і дітей до 5 років. Впродовж 12 років в Україні спостерігається депопуляція – перевищення кількості померлих над народженими”.

В Україні залишається найбільш високим серед країн Європи рівень абортів (21,1 на 1000 жінок фертильного віку; 45,8 – на 100 вагітностей, 84 – на 100 пологів).

Про негативну ситуацію свідчить і аналіз стану здоров'я підлітків: захворюваність дівчат у віці 15-17 років становить 8277,3 на 10 тис., а юнаків відповідно - 8135,0. За останні роки в Україні захворюваність дівчат зросла в 1,7 рази; кількість запальних захворювань репродуктивних органів - у 4,6 рази. При такій ситуації „боротьба„ за здоров'я та виживання дітей набуває особливої гостроти і щоденної уваги [15].

Ст.12 – право дитини вільно висловлювати свої власні погляди. Цей принцип Конвенції спрямований на підняття ролі дитини, як активного учасника процесу контролю за здійсненням її прав.

Проте традиційне ставлення до дітей в суспільстві ще нерідко обмежує повагу до їх поглядів в родині, школах, громадах. Думка дітей ще недостатньо враховується в контексті ряду юридичних та адміністративних рішень, зокрема в найбільш поширених життєвих ситуаціях – визначені місця проживання при розлученні батьків, прийнятті віросповідання та прийнятті рішення щодо входження в прийомну сім'ю, перебування у дитячих будинках чи спеціалізованих школах-інтернатах

Загальні засоби імплементації (статті 4, 42, 44.6)

Ст.42 – інформування про принципи і положення Конвенції ООН. Значна кількість як серед дітей так і серед дорослих не знають про існуючі права дітей, не можуть пояснити як ці права реалізуються на практиці.

Дана інформація підтверджується високим відсотком опитаних школярів, які дали на вказане запитання „важко відповісти”.

Освіта, позашкільні та культурні заходи (статті 28, 29, 31)

Безкоштовна й обов'язкова початкова освіта в Україні закріплена нормою Закону України "Про освіту". На сьогодні спостерігається тенденція до зниження кількості класів школи I ступеня як у великих містах-мегаполісах, так і у сільській місцевості.

Права представників етнічних меншин на безкоштовну освіту забезпечуються територіально неоднаково. Проблематичним залишається специфікація закладів освіти у південному регіоні, в якому на одній території проживають представники різних віросповідань. Значна кількість дітей не відвідують дитячий садок або школу. Особливо високим даний показник є по Харківській області де 65,8% опитаних зазначили що знають таких дітей. В північному регіоні на даний факт вказали 33,5% респондентів, у південному - 27,8%. А у західному регіоні за статистичними даними з початку 2006 року з 86492 дітей дошкільного віку 59492 не відвідують з різних причин дошкільні заклади, разом з тим з 206304 дітей шкільного віку лише 11.

Питання доступності освіти є проблемним для населення, особливо агрокультурних областей, оскільки, як правило на їх території переважно діють профільні навчальні заклади для забезпечення області відповідними фахівцями. Вивчаючи дане питання в ході моніторингу група дослідників отримала досить суперечливі думки щодо забезпечення даного права. Так на дискримінацію між мешканцями села і міста щодо здобування безкоштовної освіти вказали 23% опитаних у північному регіоні, лише 4% - у Дніпропетровській області, 10% - у Харківській, та по 24% - у Закарпатській, Львівській, Чернівецькій, Волинській областях, 16-у південному регіоні.

Ст.29 – спрямованість освіти на розвиток, виховання поваги, підготовку до свідомого життя. Вивчення даного питання в ході моніторингу показало що мережа позашкільних закладів освіти на сьогоднішній час (клубів, спортивних секцій, музичних шкіл, гуртків) в цілому є досить розгалуженою. Так в північному регіоні 71,7% опитаних визнали кількість таких закладів як достатню, у східному -87%, у західному - 56%, у південному - 61%. Разом з тим, значний відсоток опитаних вказує, що не дивлячись на таку кількість позашкільних закладів вони можуть задовольнити потреби лише незначної кількості дітей. Таким чином, механізм забезпечення державою виконання статті 29 можна вважати таким, який потребує негайного покращення та втручання зі сторони органів державної влади. Про це свідчать отримані в ході дослідження дані: у північному регіоні 42,2%

опитаних заперечили можливість всіх дітей відвідувати позашкільні заклади освіти, у східному - 51,7%, у західному -35,2%, у південному - 52,3%

Ст.31 – право дитини на відпочинок і дозвілля. Забезпечення права дітей на відпочинок та дозвілля реалізовано в Україні неоднаково в залежності від місця проживання. Так за результатами моніторингу проведеного в сільській місцевості з'ясовано, що позашкільних закладів, спрямованих на культурний відпочинок молоді, майже не залишилося. Клуби в селах перепрофільовані під цехи, промислові магазини, фірми чи під нічні клуби, вхід до яких коштує досить дорого. Тому навіть маючи такий заклад у селі значна частина молоді не має фінансової можливості його відвідати. Крім того на відсутність музичних шкіл, спеціалізованих спортивних закладів вказали опитані респонденти з усіх охоплених моніторингом областей України. Особливо це простежується у східному (9,8%) та південному (12,9%) регіонах.

Засоби спеціального захисту (статті 22, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40).

Захист дітей від всіх форм насильства гарантується Конституцією України і Законом України «Про охорону дитинства» визначає, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності.

Ст.32 – праця дітей. Дослідження, проведене Державним комітетом статистики України у співпраці з МОП у 1999 та 2000 роках, виявило 456 тисяч дітей, що працюють. З них 87 тисяч — це діти найуразливішої групи віком від 7 до 12 років. Хоча реальні цифри можуть перевищувати офіційну статистику, адже „методологія вибіркової статистичної обстежень, що використовувалася, дає змогу визначити трудову діяльність лише тих дітей, які живуть у сім'ях з батьками чи опікунами. Велика вірогідність того, що діти, які проживають в асоціальних сім'ях, жебракують, утримуються в школах-інтернатах, діти нелегальних мігрантів не були обстежені” [7]..

За результатами інтерактивних дискусій, проведених у 2004 році в десяти областях України (на заході, сході, півдні та в центрі України), можна говорити, що певні види найгірших форм праці є характерними для всієї країни. До них належить: дитяча проституція, жебракування, залучення дітей до кримінальної активності (крадіжки, розповсюдження наркотиків тощо), збір склотари та металобрухту, праця на базарах, що в основному передбачає вантажні роботи.

На запитання моніторингу „Чи відомі вам факти порушення роботодавцями законодавства стосовно працевлаштування неповнолітніх?“, зазначили, що відомі майже 30% опитаних спеціалістів з центральних областей України, близько 50% спеціалістів з південної частини України, 68% - із заходу, та 32% із сходу. Серед форм праці, які найчастіше зустрічаються називалися: вантажні роботи, миття машин, продаж речей, харчова промисловість, сільське господарство, розповсюдження листівок (в т.ч. під час виборчих перегонів), прибирання, робота офіціанта, на авто заправках, кур'єри тощо.

Ст.34 – сексуальна експлуатація та сексуальне розбещення. Україні офіційно не визначено вік початку статевого життя. Згідно до ККУ карається вступ в статевий зв'язок із особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 УК). Як правило, нею вважається особа, яка не досягла 14 річного віку. У віці від 14 до 17 років, питання статевої зрілості вирішується за допомогою експертизи.

Але дослідження, які проводилися недержавними організаціями, говорять про більш широкі масштаби та розповсюдження цього явища в Україні. Наприклад, опитування спеціалістів інтернатних закладів, яке проводилося у 2005 році Жіночим консорціумом України, показало, що 34% спеціалістів зустрічалися з принаймні одним випадком сексуального насильства над дитиною.

Хоча проблема є характерною не лише для закритих дитячих установ, а і для загальноосвітніх шкіл. За даними міжнародного правозахисного центру "Ла-Страда" - кожен сьомий підліток потерпає від сексуальних зловживань з боку дорослих [15]..

Ст.35 – відвернення торгівлі людьми. За даними МВС України в поточному році порушено 38 - за ознаками ст. 303 КК України (проституція або примушування до заняття

проституцією) та зареєстровано 88 злочинів щодо торгівлі людьми (серед яких левову частку займають злочини пов'язані з торгівлею дітьми).

Ст.39 – реабілітація жертв та потерпілих. Надання допомоги дітям потерпілим від будь-якої форми жорстокого поводження (фізичного, психологічного сексуального чи економічного) та з будь-якою метою - торгівлі, трудової експлуатації, сексуальної експлуатації чи залучення до злочинної діяльності допоки лишається надзвичайно актуальним питанням. Незважаючи на те, що кількість реабілітаційних закладів збільшується, працівники цих закладів часто не володіють достатніми навичками для проведення ефективної роботи з потерпілими. За даними опитування спеціалістів, що працюють в інтернатних закладах - 82% з них зазначили, що потребують більше інформації про те, як реагувати на випадки насильства над дітьми та як працювати з такими ситуаціями. Також, відсутніми є державні спеціалізовані реабілітаційні центри для потерпілих від торгівлі людьми та сексуальної експлуатації. А відповідну допомогу потерпілим від цих злочинів часто (близько 10% всіх потерпілих) надають в Медико-реабілітаційний центр для потерпілих від торгівлі людьми Міжнародної організації з Міграції (м. Київ), створеного на базі лікарні, а також в спеціалізованих притулках для потерпілих від торгівлі людьми, заснованих на базі громадських організацій в Одесі, Житомирі, Тернополі, Херсоні, Львові та Чернівцях.

Література:

1. Закон України „Про освіту”
2. Закон України „Про охорону дитинства”
3. Конвенція ООН про права дитини. – К.: PrintXPressTM, 1999.
4. Конституція України. – К.: Школа, 2002. – 48 с.
5. Кримінальний Кодекс України (витяги)
6. Сімейний Кодекс України (витяги)
7. Вторые периодические доклады государств-участников, подлежащие представлению в 1998 году: Украина// Рассмотрение докладов, представленных государствами-участниками в соответствии со ст 44 Конвенции (12 августа 1999 г.) – 164 с.
8. Грива О. Соціально-педагогічний захист прав дітей і молоді в сучасній Україні // Шлях освіти. 2002. – №4. – С.40-42.(22)
9. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л.Гулаш, Т.Вороніна. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 120с. (28)
10. Євченко О.Деякі аспекти особистих прав дитини в міжнародних актах, Конституції України і національному законодавстві // Історія в школах України . – 1997. – №4. – С.38-40. (30)
11. Знай свої права: Правовий посібник для молоді. – К. – 2005. – 132с.(33)
12. Кузнецова Л. В. Международный опыт создания и развития независимого механизма соблюдения и защиты прав детей / Права ребенка. Институт уполномоченного по правам ребенка в Российской Федерации: опыт, проблемы, теоретические модели, нормативно-правовая база / Под общей и научной редакцией Г.Н.Кареловой. – М.: Благотворительный фонд „Альтернативное образование”. – 2000.– С. 105. (37)
13. Омбудсман з прав дитини: проблема формування і розвитку у світі і в Україні // Право України. – 2003. – №10. – С.44-48. (46)
14. Права дитини: Посібник для журналістів. – Київ, 2002. – 78с.(51)
15. Первый периодический доклад Украины Комитету ООН по правам ребенка по выполнению факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка по торговле детьми, детской проституции и детской порнографии (6 апреля 2006 г.) – 79 с.
16. Прошкуратова Т.С. Законодавче забезпечення дитинства // Дошкільне виховання. – 2004. – №6. – С.6-7. (56)
17. Хаманева Н. Ю. Необходимость и пути создания института Уполномоченного по правам ребенка в Российской Федерации / Права ребенка. Институт Уполномоченного по правам ребенка в Российской Федерации: опыт, проблемы, теоретические модели, нормативно-правовая база. – С.37. (66)
18. www.hotreferats.ru Права дитини (72)
19. www.rada.kiev.ua Інформація про становище дітей в Україні (77)

Соціально-правовий захист молоді в Україні

Теоретико-концептуальні основи соціально-правового захисту особистості молоді людини. Метою сучасного розвитку суспільства є утвердження прав людини, забезпечення гідних умов її життя, честі і гідності. Ідеї гуманізму, пріоритети загальнолюдських цінностей знаходять своє відображення в діяльності сучасних держав найбільш розвинутих країн світу, що характеризуються як демократичні, соціально орієнтовні і правові. У посланні Президента України до Верховної Ради “ Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2003-2004 рр. “ наголошується: ми маємо усвідомити, що найвищою цінністю сучасного цивілізаційного процесу є людина, її права та свободи і особливо на життя, повагу до гідності людини, її свободу і недоторканість. Людина і громадянин в Україні мають всю повноту громадянських, політичних, соціально-економічних, екологічних, культурних, сімейних особистих та інших прав і свобод, які тісно між собою пов'язані, базуються на громадських та особистих інтересах і в кінцевому результаті визначаються реальними суспільними відносинами.

Молодь є особливо активною складовою сучасного українського суспільства. Молодим поколінням належить реалізувати започатковані у нашій державі реформи та розвинути їх до рівня системних соціально-економічних перетворень. Саме від здатності молоді бути активною, дієздатною та творчою силою залежать перспективи державорозбудовчого процесу в Україні. Молодь найбільш продуктивна і в соціально-демографічному відношенні. Вона є незамінною складовою у природному процесі зміни поколінь, забезпечення чисельного оновлення населення й досягнення таким чином його тривалого існування.

В Україні проживає понад 11 млн. молодих громадян, які становлять 22,6 відсотка населення країни. Молодь як соціально – демографічна група характеризується не лише віковими ознаками, але й специфікою соціального становлення, особливим місцем у структурі суспільства. Здійснені за роки незалежності України заходи з реалізації державної молодіжної політики в цілому позитивно вплинули на процес соціалізації молоді.

Тепер, коли Україна будує собі шлях до спільноти розвинутих, демократичних, правових країн світу, послідовно наближає критерії та орієнтири національного розвитку до стандартів, прийнятих в країнах Європейського Союзу, не можна не дооцінювати в цьому процесі молодь. Адже від того, наскільки буде готове молоде покоління взяти на себе відповідальність за розвиток держави, як активно і конструктивно приєднається до суспільних процесів, наскільки ініціативно вона братиме участь у розв'язанні нагальних завдань, значною мірою залежить доля країни, завтрашній день якої належить саме молоді.

За роки незалежності України її молодь виросла не лише кількісно, але дуже змінилась якісно. Нині молоді люди стали більш самостійними, намагаються бути незалежними ні від кого, а поклатися на власні сили. До кола важливих, набутих за роки незалежності України якостей молоді необхідно віднести її здатність більш вільно ніж люди середнього й похилого віку, висловлювати свої думки з політичних питань, не побоюючись за особисту свободу, усвідомлення нею можливості критики і демократичного контролю рішень владних структур. Звичайно, молоді це було притаманно завжди. Проте в нинішнього покоління молодих людей України це особливо яскраво виражено.

Переміни в суспільному житті, реалізація державної молодіжної політики внесли корективи в життєві орієнтації молоді, в її поведінку. Молодь значно більше від людей середнього та похилого віку підтримує ринкові перетворення. Нині четверо з п'яти молодих людей висловлюються за прискорення економічних реформ, спостерігається високий рівень молодіжної підтримки інститутів приватної власності, підприємництва. Значно зросли потреби молоді, якісно змінились її уявлення про гідний рівень і стиль життя. Багато молодих людей прагне мати власні джерела доходів. Проте, як засвідчують постійні соціологічні дослідження, загальний рівень соціального самопочуття молоді залишається на досить низькому рівні.

Потрібне збільшення обсягів фінансування молодіжної сфери задля підвищення рівня дієздатності, ефективності діяльності структурних підрозділів, що опікуються проблемами молоді в органах державної влади та управління всіх рівнів. Необхідне безумовне виконання головних принципів здійснення державної молодіжної політики, основний зміст яких полягає у зміні ставлення до молоді передусім як до суб'єкта, а не лише об'єкта здійснення молодіжної політики. Важливим елементом залучення молодих людей до участі у суспільних процесах, сприяння вирішенню різноманітних соціальних, професійних, освітніх та інших проблем повинні стати громадські молодіжні організації. Сьогодні, коли економіка України, переборовши тривалий і хворобливий спад, починає поступово розвиватись, коли в суспільстві з'явилися паростки оптимізму, для країни дуже важливо не втратити темп позитивних змін. На вістрі перетворень, як зазвичай, буде молодь. Вона є осередком нових знань, ідей, можливостей, головний замовник на гідне майбутнє і головний стратегічний ресурс суспільства. Але, з іншого боку, молодь вимагає пильної уваги суспільства і довгострокових інвестицій, без яких її потенційні можливості ніколи не розкриються. Ось чому державна молодіжна політика неодмінно повинна залишатись одним з найважливіших, пріоритетних напрямів діяльності держави і постійно здійснюватися з урахуванням її можливостей на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях для створення сприятливих умов життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян, вирішення нагальних проблем молоді, підтримки її інноваційної діяльності, громадської активності. Для цього найближчим часом необхідно інтегрувати і зосередити на основних напрямках роботи з молоддю зусилля й ресурси відповідно до вже прийнятих Законів України, інших законодавчих та нормативних актів, національних, державних, галузевих програм і забезпечити невідкладне виконання визначених ними першорядних завдань. Успішна реалізація державної молодіжної політики потребує посилення формування правової культури та запобігання негативним явищам у молодіжному середовищі. Хоча останнім часом підвищилась увага державних органів, громадських організацій до попередження асоціальних проявів, правопорушень і злочинів серед молоді, складнощі трансформаційного періоду розвитку українського суспільства потребують прийняття комплексних заходів, що були б спрямовані на формування у молодого покоління такої правової культури, яка відповідала б потребам та реаліям сучасності, створювала б належні умови для фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки молодих людей до самостійного життя. Розбудова незалежної демократичної Української держави, гармонійно інтегрованої до світового співтовариства, неможлива без активної участі молоді в цьому процесі, тому потрібно сприяти розширенню міжнародних контактів молоді в галузі політики, бізнесу, науки, освіти, культури, спорту та туризму. Проте ускладнення соціально-економічного становища справило негативний вплив на молодь. Загострилися проблеми бідності, безробіття, насильства, відсутності змістовного дозвілля. Це питання не залишається поза увагою держави і щорічно затверджується ряд загальнодержавних та галузевих програм для забезпечення соціального становлення та розвитку молоді. У молодій Українській державі немало робиться для формування і реалізації принципово нової молодіжної політики. Упродовж 10 років розбудови державності в Україні вона стала одним з найважливіших, пріоритетних і специфічних напрямів діяльності держави і здійснюється в інтересах молодої людини, суспільства, держави з урахуванням можливостей країни, її економічного, соціального, історичного, культурного розвитку та світового досвіду державної підтримки молоді. Найважливішим досягненням еволюції державної молодіжної політики в Україні є її поступове наближення до стандартів і принципів, на яких ґрунтується молодіжна політика в країнах - членах Європейського Союзу. Ці нові для нашої країни, але підтверджені багаторічною практикою інших держав підходи до розвитку молоді засновані на пріоритетності державної підтримки організованого молодіжного руху, поділу відповідальності за роботу з молоддю між органами державної влади і молодіжними громадськими організаціями. Однак, незважаючи на здійснені на політичному, соціальному,

економічному, законодавчому та організаційному рівнях важливі заходи, становище молоді у багатьох відношеннях залишається складним, а цілий ряд її проблем у сфері освіти, професійної підготовки, продуктивної зайнятості, охорони здоров'я, соціального забезпечення не вирішеними. Серед основних складових механізму формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні було названо прийняття нормативно-законодавчих актів, проведення слухань у Верховній Раді та підготовка доповідей про становище молоді, діяльність структурних підрозділів з питань молоді, створення соціальних служб, розробку та реалізацію цільових комплексних молодіжних програм, бюджетне фінансування державної молодіжної політики, утворення спеціальних фондів.

Підвалини державної молодіжної політики в незалежній Україні було закладено прийняттям Верховною Радою України Декларації "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні (15 грудня 1992 року) та Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні"(5 лютого 1993). Наступним важливим кроком у розвитку молодіжної політики стало прийняття 1 грудня 1998 року Закону України "Про молодіжні та дитячі громадські організації", який визначив статус молодіжних та дитячих громадських організацій, їх права, участь у підготовці прийнятті рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді, форми державної та фінансової підтримки, відповідальність за порушення законодавства. За роки незалежності в Україні сформовано механізм координації молодіжної політики, який на рівні центральних органів влади включає, зокрема, Національну раду з питань молодіжної політики при президентові України, Комітет Верховної Ради України з питань молодіжної політики, фізичної культури і спорту, Державний комітет України у справах сім'ї та молоді. Діють відповідні структури з питань роботи з молоддю місцевої виконавчої влади. Велику увагу питанням молодіжної політики приділяє Президент України, саме ним від 22 червня 1994 року в Україні було поновлено свято День молоді. У цілому ж основними напрямками законотворчої діяльності Президента України є: поліпшення соціально-економічного становища молоді, вирішення питань працевлаштування, житла, підтримка творчої і обдарованої молоді, сприяння її духовному розвитку та громадській активності. Слід підкреслити, що за роки незалежності в Україні зроблено немало для формування і реалізації принципово нової державної молодіжної політики. Проте стан справ у молодіжному середовищі свідчить про те, що робота у цьому напрямі повинна продовжуватись, поглиблюватись, якісно змінюватись. Конституція України в своєму 2 розділі проголошує цілий ряд прав та свобод людини і громадянина в Україні, що є важливим кроком для побудови суверенної, незалежної, демократичної та соціальної держави. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані(ст.22).Усі громадяни є рівними перед законом, мають право на життя, свободу та особисту недоторканість, недоторканість житла, таємницю листування, свободу думки і слова, а також право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, що є добровільними формуваннями, яке створені на основі єдності інтересів для реалізації своїх прав і свобод. Молодіжні громадські організації об'єднують громадян віком від 14 до 28 років. Кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст.41). Громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, а також займатись підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом.(ст.38, 42). Кожен має право на працю і на відпочинок (ст. 43, 44), на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах(ст.53). Але мало права проголосити, необхідно створити певні механізми реалізації цих прав, оскільки забезпечення гарантування та реалізації прав людини є однією з найважливіших ознак правової держави. Ідея непорушності прав і свобод, їх рівності та невід'ємності відображає багатовікове прагнення людства до знищення будь-яких форм насильства, експлуатації і пригноблення, прагнення до співіснування, заснованого на принципах справедливості, демократизму і гуманізму. В Україні проблема забезпечення прав і свобод

людини набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає як у наявності певних складнощів у реалізації деяких закріплених в Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їх захищеності. Система забезпечення прав і свобод в сучасній Україні поки що знаходиться у стадії розроблення, а реалізованість та захищеність деяких прав і свобод, на жаль залишається й досі на невисокому рівні. В сучасних умовах побудови правової держави і розвитку громадянського суспільства важливим є створення цілісної наукової концепції забезпечення прав і свобод особи, яка включатиме широке коло теоретичних положень стосовно поняття, суті, змісту забезпечення прав і свобод, структури і механізму його функціонування. Найважливішим складовим елементом системи забезпечення прав і свобод, який багато в чому визначає ефективність інших, виступає гарантування прав і свобод особи. Ефективне забезпечення прав і свобод особи неможливе без відповідних передумов: загальних, якими виступає правова держава і громадянське суспільство, та спеціальних, якими є законодавчо закріплені права, свободи і обов'язки, що у своїй сукупності складають правовий статус особи і виступають як першочергова нормативна умова їх реалізації, охорони і захисту. Реалізація особою певних прав і свобод передбачає наявність у неї відповідно ряду обов'язків. Завдяки цьому в суспільстві досягається компроміс, узгодження інтересів різних суб'єктів. Стабільність і непорушність правового статусу мають дуже важливе значення як для окремої особи, так і для суспільства в цілому. Ця стабільність забезпечується системою гарантій прав і свобод особи. Держава, яка закріплює права і свободи особи в законодавстві, бере на себе певні зобов'язання по створенню сприятливих умов для їх ефективного забезпечення: надавати громадянам справжні можливості для практичної реалізації ними своїх прав і свобод; охороняти права особи від можливих протиправних посягань; захищати права і свободи особи у випадку їх незаконного порушення. Ці зобов'язання держави зафіксовані в законодавстві, і є юридичними гарантіями їх реалізації, охорони і захисту. Дослідження основних чинників забезпечення прав і свобод молодих громадян не буде повним і всебічним, якщо не розглянути головні загальні передумови забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод, якими виступають правова держава і громадянське суспільство. Громадянське суспільство є першоосновою для створення правової держави у тому, що воно виражає і захищає приватні інтереси своїх членів, охороняє їх від надмірного тиску з боку держави. Громадянське суспільство - це союз вільних особистостей, які взаємодіють між собою, об'єднуються для задоволення своїх потреб і інтересів, і є певною мірою незалежними від держави і один від одного. Громадянське суспільство, яке є спільністю вільних рівноправних громадян, засновано на визнанні індивідуальної свободи та самостійності кожної особистості. Його базисом є вільні економічні відносини, свобода підприємництва, різноманітні й рівні форми власності, соціально орієнтована ринкова економіка. В такому суспільстві кожному забезпечується свобода думки, свобода слова, право вільного вибору місця проживання, вільний доступ до інформації та інші можливості, необхідні для всебічного розвитку особистості. Громадянське суспільство є першочерговою передумовою створення правової держави: неможливо побудувати правову державу там, де складові елементи даного суспільства не є розвинутими. Найбільш прийнятна взаємодія між державною владою і індивідом ґрунтується на праві і правах людини. В цілому історія правової держави - це історія розвитку прав людини, розширення меж її свободи. В сучасних умовах держава повинна не лише проголошувати пріоритет прав і свобод особи, а й координувати відповідно до нього свої цілі, завдання, функції в усіх сферах - політичній, соціально-економічній і культурній. Роль правової держави не може зводитись лише до декларування прав і свобод особи, серед її функцій мають бути: гарантія соціальної безпеки, дотримання соціальної справедливості, гарантований незалежний рівень життя, соціальний мир і злагода. Держава має всебічно сприяти забезпеченню гідного життя для своїх громадян. Таким чином, демократична правова соціальна держава і вільне громадянське суспільство є головними передумовами, які забезпечують реальне і ефективне забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод

особи. Україну не можна у повній мірі визнати правовою державою тому, що права і свободи особистості ще не стали вищою цінністю. Формування правової держави і створення умов, за яких людина дійсно стає вищою соціальною цінністю, є надзвичайно складним завданням, її вирішення можливе лише в результаті тривалих зусиль всього суспільства, пов'язаних з подоланням комплексу наявних проблем. Крім цього, негативним фактором в Україні є низька правосвідомість і правова культура з одного боку молодих громадян, з іншого - посадових і службових осіб. Реальний захист української молоді належить до найгостріших проблем української дійсності. В останні роки це питання є предметом серйозного наукового аналізу. Конституційне прагнення розвинути і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод. Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина. Це: Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України. Конституція України гарантує кожному право звертатися за захистом до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, після використання всіх національних засобів правового захисту(ст.55). Прийняття Верховною Радою України Закону "Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 3, 7, 11 до Конвенції " стало моментом з якого Україна стала потенційним відповідачем у Європейському Суді з прав людини. Адже відповідно до положень Конвенції, будь- яка особа, неурядова організація або група осіб, що вважають себе потерпілими від порушення державою прав, викладених у Конвенції, може подати скаргу до Суду з прав людини. Положення щодо використання всіх національних засобів правового захисту, закріплене в Конституції України, відображає один з принципів міжнародного процесуального права, яка полягає в тому, що „міжнародний суд не прийме до свого провадження претензії від імені іноземця із заявою про відмову йому в правосудді, якщо вказана особа не вичерпала всіх законних можливостей, наданих їй у відповідній державі". В основі цього принципу лежить твердження, що державі потрібно бути надане право виправити порушення шляхом використання власних правових засобів до того, як це порушення буде розглянуте міжнародними органами. Неможливо залишити поза увагою той факт, що в Україні існує дуже обмежене коло засобів захисту прав людини. Виходячи з практики Європейського Суду з прав людини, не кожен елемент національної системи може бути визнаний ефективним засобом захисту прав людини. В даному випадку необхідно звернути увагу на інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, адже саме його часто згадують як один з дієвих механізмів захисту прав людини в Україні. Відповідно до чинного законодавства до функцій Уповноваженого належать, зокрема, здійснення парламентського контролю з метою захисту, дотримання та запобігання, порушення прав людини. Єдиним можливим засобом впливу омбудсмена є звернення до Конституційного Суду України з клопотанням щодо відповідності Конституції України законів та інших правових актів, які стосуються прав та свобод людини і громадянина та офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також до судів загальної юрисдикції про захист прав та свобод людини, яка за станом здоров'я чи з інших поважних причин не може цього зробити. В інших випадках Уповноважений може направити подання про вжиття відповідних заходів щодо усунення виявлених ним порушень прав та свобод. Подання є обов'язковим для органів, яким вони адресовані. Як бачимо, до функцій Уповноваженого з прав людини не належить розгляд справи по суті, отже, звернення до нього не може бути визнаним засобом захисту прав людини у розумінні Конвенції. Відповідно до положень статті 124 Конституції України

юрисдикція судів поширюється на всі правові відносини, що виникають у державі, тобто основоположним елементом системи захисту прав людини в Україні є судова система. Судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Але роль Конституційного Суду України в захисті прав людини все ще залишається не з'ясованою до кінця. Відповідно до положень статі 43 Закону України „Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 року, громадяни мають право безпосередньо звертатись до Конституційного Суду України з питань тлумачення норм Конституції і законів України. Конституційний Суд не розглядає справ по суті і результатом розгляду звернення не може бути компенсація шкоди конкретному громадянину. Отже, Конституційний Суд України теж не може розглядатись як засіб захисту прав людини в розумінні Конвенції. Чинна система загальних судів далеко не досконала і не всі стадії процесу можуть бути визнані стадіями захисту прав людини. У ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини закріплено положення про те, що кожен при встановленні обґрунтованості кримінального обвинувачення, висунутого щодо нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. У ч. 2 і 3 викладено мінімальні процесуальні гарантії, які надаються тому, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення. Стаття 2 Протоколу №7 до Конвенції фіксує право засудженого на подання скарги, а стаття 3 - на компетенцію за незаконне засудження. Справжній зміст ст. 6 Конвенції, сформульованої в надто оціночній формі, з'ясовується лише після її відображення у рішеннях Європейського Суду з прав людини, практика якого відзначається відверто прецедентним характером. Право обвинуваченого на розгляд справи „незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону” включає три елементи? 1 - наявність суду створеного на підставі закону й відповідно до критеріїв незалежності та неупередженості, 2- наявність у суду компетенції щодо розгляду кримінального обвинувачення й ухвалення рішення, яке має примусову силу виконання, 3- доступність суду. Суд має бути незалежним від виконавчої влади і сторін, судді повинні бути незмінюваними упродовж строку їх повноважень і діяти за процедурою, що гарантує справедливе вирішення у кожній кримінальній справі. Водночас має бути внутрішня незалежність, незважаючи на можливість існування інституту дисциплінарної відповідальності судів. Право доступу до суду припускає, що зацікавлена особа повинна мати можливість розгляду порушеної щодо неї справи в суді і їй не повинні перешкоджати надмірні правові або фактичні перепони. Будь яке обмеження цього права має бути виправданим. Держава повинна забезпечувати реальний і конкретний доступ, продумано створюючи свою судову систему і процедуру звернення до суду. В Україні необхідно розширити доступ до суду. Судовий контроль треба поширити на вузлові точки дізнання і судового слідства, де має місце вимушене обмеження конституційних прав і свобод людини. Зокрема під час досудового слідства такі процесуальні дії, як направлення обвинуваченого на стаціонарну експертизу, відсторонення його від посади, накладення арешту на майно обвинуваченого, відтворення обстановки та обставин події повинні проводитись лише за вмотивованим рішенням суду. Це пов'язане з тим, що суддя на відміну від прокурора не є стороною у справі, а тому має бути неупередженим. У кримінально - процесуальному законодавстві України не встановлено граничного строку розгляду кримінальної справи у суді першої інстанції. Однак, незалежно від цього, судді повинні додержуватись розумних строків, особливо тоді, коли обвинувачений знаходиться під вартою. Стосовно таких справ у ч. 1 ст. 6 Конвенції закріплена вимога щодо „права на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення до суду”, що гарантується ч. 3 ст. 5 Конвенції. Зміст поняття „розумний строк” визначається характером справи. Період, про який йдеться в ч. 1 ст. 6 Конвенції охоплює не тільки час до початку суду, а й загальну тривалість судового розгляду, до ухвалення рішення судом першої інстанції. Під час визначення розумного строку треба також враховувати складність справи, наслідки недодержання цього строку для обвинуваченого, оперативність роботи органів розслідування і суду, поведінку обвинуваченого.

Національні суди повинні здійснювати контроль за тим, щоб усі учасники розгляду робили все можливе для недопущення затримки строку розгляду справи. Відсутність такого контролю з боку суддів або порушення останніми розумного строку може бути підставою для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Серед основних вимог ст. 6 Конвенції, що не сформульовані чітко, але є важливим для розуміння її дій, найбільш істотним є принцип „рівності вихідних умов”, відповідно до якого всі сторони судового розгляду повинні мати рівну можливість висловлювати свою думку. Жодна сторона не повинна користуватися істотними перевагами порівняно з іншою стороною. Однією з важливих процесуальних гарантій, встановлених в ч.3 ст. 6 Конвенції, є право обвинуваченого захищати себе особисто або користуватися допомогою захисника. Існує абсолютне право кожного обвинуваченого користуватися послугами на свій вибір, якщо у нього є достатні для цього кошти. Держава не може обмежувати це право, але може встановлювати вимоги до осіб, які допускаються до судового розгляду як захисники, а також правила деонтологічної етики, яких вони зобов'язані дотримуватись. У кількох своїх рішеннях Суд визнав допустимою можливість обмеження кількох таких захисників, а також відсторонення від участі у розгляді справи тих з них, стосовно яких існує серйозна підозра у підтриманні тієї злочинної організації, до складу якої входили обвинувачені. Якщо у обвинуваченого немає коштів, вирішувати питання про те, буде він себе сам чи скористується допомогою захисника, мають вирішувати органи, що здійснюють кримінальне судочинство. Надання обвинуваченому безкоштовної правової допомоги Конвенція пов'язує з „інтересами правосуддя”, які у прецедентній практиці тлумачаться широко і повинні приводитися в дію у будь-який момент, коли зазначеній особі потрібна правова допомога. Нерідко ж безкоштовна правова допомога насправді може виявитись марною. Не можна покладати на державу будь-які похибки призначеного судом захисника. Однак якщо професійні недоліки призначеного захисника або його нездатність ефективно представляти інтереси обвинувачуваного є очевидними, суд або органи досудового слідства зобов'язані втручатися. Вони можуть або замінити захисника, або змусити його сумлінно виконувати свої обов'язки, або вжити інших заходів, наприклад відкласти розгляд справи, щоб дозволити захиснику підготуватися до справи. Права людини говоряться в Конвенції, не даруються державою, а належать кожному від народження. Всі права людини - громадянські, політичні, економічні, соціальні - є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Вони є основою людського існування та розвитку. Сьогодні ми ще далекі від реального втілення високих принципів і ідеалів Конвенції з прав людини. Мільйони громадян нашої держави не мають роботи, належного забезпечення матеріальних і духовних потреб, доступу до історичних і культурних цінностей, задоволення інформаційних потреб. Проте Україна, застосовуючи міжнародно правові стандарти, активно і послідовно розбудовує національну систему захисту прав і свобод людини. 14 квітня 1998 року Парламент обрав першого в історії України Уповноваженого з прав людини (Обдусмана). Діяльність інституту Уповноваженого сприяла підвищенню міжнародного іміджу України. Ці здобутки конституційної інституції Уповноваженого з прав людини мають прецедентне значення, надають процесам демократизації незворотного характеру, формують нову психологію громадян, працюють на створення і забезпечення в державі пріоритету верховенства права та прав і свобод людини. Проте, все ще проблемним залишається питання гармонізації національного законодавства з принципами Загальної декларації прав людини, відповідних міжнародних актів, Європейської конвенції з прав людини. Україна у цьому питанні виходить з домінуючої в світі концепції примату норм міжнародного права перед нормами міжнародного законодавства. Конституція України, крім того, передбачає, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною законодавства України (ст. 9). За останні 10 років наш парламент ратифікував понад 400 міжнародних договорів і угод. Але у нас все ще не вироблено механізму, за яким норми відповідних міжнародних договорів могли б діяти як норми національного законодавства. Слід зазначити, що зі свого боку європейське

співтовариство продекларувало заінтересованість у розвитку європейського напрямку зовнішньої політики нашої держави. І в цьому плані слід відмітити, що досить значну увагу до розвитку правової системи нашої держави проявляє Рада Європи. Розроблення проектів правової допомоги в цій сфері вона розпочала одразу ж після подачі Україною заявки про вступ до її складу. За час після прийняття нашої держави до Ради Європи активізувались двосторонні заходи спрямовані на поліпшення в ній законопроектної діяльності. В рамках щорічних планів та програм провідні фахівці Ради Європи стали брати безпосередню участь у проведенні експертиз підготовлених українськими юристами законопроектів. Серед інших форм співробітництва слід звернути увагу на проведення взаємних консультацій та багатосторонніх семінарів тощо. Одним з важливих напрямків діяльності цієї міжнародної організації стало намагання залучити європейські держави до вирішення складних питань правової допомоги Україні. Зокрема, у 1999 році Парламентська асамблея Ради Європи звернулась до ряду впливових міжнародних органів, а саме? Європейського парламенту, Європейської комісії, Європейського банку реконструкції та розвитку, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Конгресу місцевих та регіональних влад, а також Фонду соціального розвитку Ради Європи з пропозицією надати Україні необхідну допомогу. Одночасно керівництво згаданої вище міжнародної організації взяло під свій контроль проведення конституційної та судової реформи в Україні, а також питання створення правових основ для інтеграції української держави до європейського простору. В той же час, незважаючи на вжиті заходи, зазначена діяльність Ради Європи не дає відчутних результатів. Аналогічне становище складається з впровадженням у законодавство нашої держави інших, європейських стандартів, які існують поза межами правового поля Ради Європи, зокрема, тих, що передбачені Угодою про партнерство та співробітництво України з Європейським Союзом, а також конвенціями та угодами в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі. В цілому можна зробити висновок, що, не зважаючи на зацікавленість міжнародних європейських організацій та українського керівництва у найшвидшій інтеграції України в Європу, зближення національного законодавства з європейським правом відбувається дещо повільно. Значні проблеми виникають також у реалізації питань безпосередньої адаптації європейських стандартів у правове поле України. На сьогодні наша держава практично не може навести достатньої кількості успішних прикладів повного впровадження ратифікованих конвенцій у національне законодавство. Фактично його зближення і гармонізація з Європейським правом залишається на рівні декларацій та побажань, а приєднання до конвенції Ради Європи має скоріше політичний, а не правовий характер. Щодо прямої дії ратифікованих міжнародних договорів, багаторічний досвід інших держав свідчить, що безпосереднє застосування ратифікованих міжнародних угод у внутрішньому праві має надзвичайно низьку ефективність. Тому, як вважається, єдиним надійним засобом реального впровадження норм міжнародного права у національне законодавство є розроблення та прийняття відповідних законів. Найбільш серйозні проблеми виникають у питаннях імплементації європейських конвенцій з питань забезпечення прав та основних свобод людини. На шляху їх практичної реалізації існують великі труднощі, пов'язані з тривалою економічною кризою, а також відсутністю багатьох правових інститутів, механізмів та процедур. В Україні значна частина населення мало обізнана з механізмами правового захисту. Зміст найважливіших конвенцій з питань захисту прав людини до цього часу не відомий широкому загалу молодих громадян. Існуюча юридична практика засвідчує, що забезпечувати права, не відомі або не доведені до широкої громадськості, не можливо. Для ілюстрації такого стану правосвідомості в нашій державі зробимо посилання на результати загальнонаціонального опитування „Права і свободи людини в оцінках громадян України”, яке було проведено у вересні 1999 року в рамках міжнародного проекту Програми розвитку ООН в Україні „Захист прав людини”. За даними цього дослідження, громадяни України у разі порушень їх прав та свобод в основному звертаються за допомогою до суддів та місцевих органів влади. Однак, як ми знаємо, діяльність суддів у питаннях захисту прав людини не відповідає вимогам часу і особливо там, де слід застосувати норми та принципи

європейських конвенцій. Негативно позначається на захисті прав людини і те, що в Україні досить слабо розвинутий правозахисний рух. Свій потенціал та можливості у боротьбі за соціально-економічні права трудящих могли б реалізувати професійні спілки та громадські організації. Проте більшість населення України їм не довіряє, вважаючи, що роль профспілок зводиться, як і раніше, до формального представництва інтересів працюючих людей. Оцінюючи проаналізовану ситуацію, можна зробити висновок, що імплементація норм та стандартів Європейського права у національне законодавство поки що перебуває у початковому стані. Є всі підстави для твердження, що зазначене питання набуло ознак суттєвої державної проблеми. Аналіз діяльності по приведенню національного законодавства у відповідність з Європейським правом однозначно засвідчує наявність об'єктивних труднощів у цьому процесі. Перш за все що держава виявляю свою неспроможність до реалізації проголошеного нею стратегічного курсу, спрямованого на входження до Європейського Союзу. Намагаючись прискорити процес входження до європейських структур, ми фактично зобов'язались у надзвичайно стислі терміни здійснити докорінну перебудову національного законодавства. Проте українська сторона не уявляла і не могла уявити всю складність переходу до відкритої, демократичної правової держави. Дається взнаки відсутність у нашій державі як сприятливої і зрозумілої для всіх верств суспільства концепції європейської інтеграції так і комплексних програм встановлення та розвитку відносин з міжнародними організаціями Європи з чітко визначеними цілями, завданнями і механізмами їх реалізації. У нас сьогодні відсутні програми гармонізації нашого законодавства з правовими системами тих міжнародних організацій, де ми вже є їх членами. Зокрема, суттєву шкоду у справі приведення українського законодавства у відповідність з нормами міжнародного права заподіює неузгодженість дій виконавчої та законодавчої гілок влади, спрямованих на забезпечення контролю за дотриманням вимог ратифікованих міжнародних договорів, а також розроблення пропозицій щодо їхньої імплементації у національне законодавство. Розроблення загальнодержавної програми реформи правової системи України гальмується через відсутність комплексної оцінки та загальної характеристики всього масиву міжнародних конвенцій, зокрема Ради Європи. Відсутність перекладених видань всього масиву міжнародних конвенцій унеможливує проведення відповідних наукових досліджень. У той же час необхідно зазначити, що і Рада Європи, Організація з питань безпеки і співробітництва в Європі, Європейський Союз та інші міжнародні організації, взявши на себе зобов'язання допомогти Україні в питаннях в переходу до європейського правового простору, не зовсім чітко уявляють собі всю складність ситуації в якій вона перебуває. Насамперед це пов'язано з тим, що відбувається у пострадянському просторі, а в ряді випадків має спотворене уявлення про процеси, що мають місце у законодавчих та виконавчих гілках влади. Складається враження, що значна частина рекомендацій з боку міжнародних організацій, спрямованих на імплементацію норм європейського права в національне законодавство України, надається на основі використання їхнього досвіду роботи в країнах Центральної та Східної Європи без врахування особливостей суспільно - політичного та соціально - економічного розвитку України. Зокрема, не враховується той факт, що правова система України формується у надзвичайно складних умовах її політичного та економічного виживання. Але незважаючи на це, держава заради майбутнього та в інтересах нового коління українських громадян повинна зробити рішучі, системні та послідовні кроки для зближення українського законодавства з Європейським правом. Від цього багато в чому залежить інтегрованість української молодіжної спільноти до норм і стандартів об'єднаної Європи та глобалізованого світу.

Розділ 2.

Практика соціально-правового захисту дітей і молоді в Україні

- 2.1. Соціально-правове забезпечення гендерної рівності*
- 2.2. Правовий захист дітей від насильства та жорстокого поводження*
- 2.3. Соціально-правовий захист сімей з дітьми у контексті сучасної соціальної політики в Україні*
- 2.4. Захист майнових прав дітей*
- 2.5. Практика реалізації соціальним педагогом і соціальним працівником правозахисної функції*
- 2.6. Соціально-правовий захист дітей з вадами у психофізичному розвитку*

2.1. Соціально-правове забезпечення гендерної рівності

На сучасному історичному етапі одним з найактуальніших стає питання забезпечення переходу України до стійкого соціального розвитку, проте, справжню рівність прав та свобод можна здобути тільки на основі визнання цінності кожної особистості, створення стійких умов для саморозвитку інтелекту людини, найбільш повної реалізації її творчого потенціалу і творчих здібностей, що дозволить забезпечити повноцінний внесок кожного в розвиток суспільства.

Один із необхідних засобів на шляху до мети – гендерна підготовка управлінських кадрів, яка повинна стати нормою кваліфікації відповідальних осіб.

В Україні, як на рівні окремої родини, так і в масштабах усієї країни, має місце гендерний дисбаланс. Гендерна політика держави повинна бути спрямована на подолання усіх форм і проявів дискримінації за ознакою статі.

Реальне стимулювання жіночих ініціатив, боротьба з негативними гендерними стереотипами, сприяння формуванню справжньої політичної демократичної еліти, впровадження актуальних і перспективних гендерних програм у науку, освіту та культуру, розвиток активного та незалежного громадського руху, надання рівноправного доступу як чоловікам, так і жінкам до органів державної влади, законодавче закріплення та практичне втілення гендерних правозахисних механізмів сприяють гендерній соціалізації та запобіганню гендерних конфліктів у суспільстві.

Українські реалії засвідчують, що представники еліти, не зацікавлені в зміцненні інститутів громадського суспільства та становленні правової держави в Україні.

Тому, зараз є досить актуальною проблема соціально – правового забезпечення гендерної рівності в Україні.

Теоретичні основи історичного становлення гендерної рівності у суспільстві. Рівень цивілізованості суспільства залежить від становища в ньому жінки. Ш. Фур'є першому належить думка про те, що в кожному суспільстві рівень емансипації жінки є природним показником загальної емансипації.

Становище жінки в суспільстві постійно перебувало в центрі уваги наукової думки. Дуже суперечливе ставлення до цієї проблеми демонструє релігія. Масонський церковний собор 1400 років тому офіційно вирішував питання, чи є жінка душа, і перевагою лише одного голосу ухвалив, що жінка хоча і є нижчою істотою, але все ж має щось подібне за душу. Такий погляд є результатом того, що протягом тисячоліть жінці не давали можливості розвивати свій інтелект.

Негативне ставлення до жінки мало місце вже в Стародавній Греції. Видатний філософ Платон заявляв, що жінка має безліч недоліків і є засобом задоволення чоловічого шастя на Землі. В діалозі «Тімей» він твердив, що душі боягузів та недостойних чоловіків після смерті переселяються в жінок. Аналогічну точку зору висловив у своїй праці «Політика» грецький філософ Аристотель, зображуючи жінку як слабке і недосконале створіння, яке в силу свого недостатнього розвитку повинно підкорятися чоловікові. Середньовіччя посилювало традиційне презирство до жінки. В епоху Ренесансу та Реформації в Європі жінка стала лише об'єктом естетичного поклоніння, одночасно зберігаючи своє принизливе становище. [10,179]

Буржуазне суспільство породило багато псевдо теорій щодо неповноцінності жінок. А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, О. Вейнінгер твердили, що за своєю природою жінки брехливі, зрадливі, невдячні. А. Шопенгауер підкреслював, що жінці за її натурою потрібен господар. Ф. Ніцше також принижував жінок, не бачачи в них ні таланту, ні розуму. Німецький філософ О. Вейнінгер вважав, що геніальність абсолютно недосяжна для жінки, яка позбавлена оригінальності мислення.

Принципово нове ставлення до жінки започаткували соціалісти – утопісти XIX ст., особливо Ш. Фур'є. Він писав, що прагнення зробити всіх жінок домашніми господарками свідчить про хибність соціального механізму. Вагомий внесок у цю проблему вніс Бебель. У

своїй книзі «Жінка і соціалізм» він дав глибокий аналіз шляхів соціального визволення жінки, необхідності їй зайнятися творчою діяльністю. Твердив, що жінка досягне повної досконалості, коли стане рівноправним членом суспільства. Англійський вчений А. Барнетт у книзі «Рід людський» справедливо відзначає, що різне суспільне становище чоловіка і жінки безпосередньо визначається їх різною роллю у відтворенні. Вперше жінки заявили про себе активною участю у Великій Французькій революції, започаткувавши жіночі клуби, журнали. Але революційна влада, оцінивши громадську активність жінок, не визнала їх самостійним суб'єктом історії. Це спричинило виникнення нового суспільного явища – фемінізму як руху на захист політичних і громадських прав жінок. За одне століття фемінізм поширився в усьому світі, вперше порушивши питання про права жінок, рівність статей. [5,349]

Загалом у гендерній теорії пропонується таке визначення гендеру:

1. Гендер – розходження між чоловіками і жінками за аналогічною статтю.

2. Гендер – соціальний розподіл, часто заснований на анатомічній статі, але не обов'язково співпадаючий з ним.

Гендерні дослідження мають своїм предметом становище жінки в новий час, коли проблему жіночої рівноправності сприйняли як значиму і актуальну. Однак, звернення до досвіду епох, що передують новому часові, доповнює дану проблему.

В остання роки можна констатувати появу ряду досліджень середньовічної культури, які приділяють увагу гендерній рівності в суспільстві. Серед вдалих історичних гендерних розробок слід виділити такі: П.В. Крилова, С.А. Польської, В.В. Шишкіна. Ряд робіт, присвячених місцю жінки в системі позашлюбних відносин у середньовічній Скандинавії, був створений американськими дослідниками Д.Л. Байок і Д. Джохенс. Ім'я французької дослідниці Режин Пернез багато в чому асоціюється з її емоційним і глибоким дослідженням життя цікавої жінки доби Середньовіччя – Алієнор Аквітанської. Велику увагу гендерній проблематиці приділяють і інші дослідники середньовічної ментальності. Наприклад, П. Дильценбахер, розглядаючи основні тенденції релігійного розвитку Європи XII-XIII ст., робить особливий акцент специфіці жіночого релігійного ренесансу зазначеного періоду. Жорж Дюби, що у своїй «Історії Франції» детально зупиняється на специфіці соціальної ролі представників різних статей.

Вітчизняні психологи лише з 70-х років почали розробляти дану проблему: психологічні аспекти статевого та сімейного виховання (Д.Н. Ісаєв, С.В. Ковальов, А.А. Логінов, А.Г. Хрипкова). Ряд опублікованих оглядових та емпіричних робіт висвітлюють проблему гендерної соціалізації та засвоєння гендерних ролей (Ю.Е. Альошина, Г.М. Бреслав, В.Е. Каган, Б.І. Хасан), подано глибокий аналіз зарубіжних теорій (В.С. Агеев, І.С. Кон, Т.А. Репіна). Питання статево-рольового розвитку дитини-дошкільника аналізуються в працях В.В. Авраменкової, Я.Л. Коломенського, М.Х. Ментас. [1,3]

Динаміка процесу формування гендерного напрямку диктує необхідність звернути увагу на методологічну сторону цього процесу. Гендерні проблеми не знаходять місця в традиційних напрямках досліджень в галузі вивчення середніх віків. Більш за все наближається той напрямок науки, що вивчає маргінальні групи суспільства. Саме він створює теоретичну базу для історико - гендерних досліджень. Жінки виявляються ідеальним об'єктом терпимості в негативному сенсі.

Таким чином, якщо абстрагуватися від створення специфічно феміністичних досліджень у період до II половини XX ст., загальна тенденція методологічного підходу до вивчення історичного буття жінки могла бути порушена тільки в контексті досліджень маргінальних елементів суспільства. При цьому жінка виявлялася тим об'єктом, що не міг бути ототожнений із соціальною групою.

Роботи з історії і соціальної філософії останніх років істотно розширили рамки об'єкта дослідження. [10,183]

Основні тенденції утвердження гендеру. Соціальна нерівність, яку можна прослідкувати ще з часів первісного суспільства стала чинником, який призвів до виділення

опозиції чоловічого / жіночого, маскулінного / фемінного, патріархального / матріархального. Як зазначають сучасні дослідники, зокрема Гізела Бік, у сучасних соціальних і гуманітарних дослідженнях використовується як комплексне переплетіння відносин і процесів.

Поняття фемінний і маскуліний також стали активно використовуватися разом з розробкою концепції гендеру і вживаються в гендерних дослідженнях для позначення культурно – символічного змісту «жіночого» і «чоловічого» . [9,33]

XIX і XX ст. характеризується проблемами, пов'язаними із складністю для жінки утвердитися нарівні з чоловіком, а також проблемами, що виникають чоловіків, коли їм треба змінюватися у поглядах і відповідно в поведінці при сходженні жінки в усі сфери життя на одному рівні. На зламі тисячоліть можна говорити про факти непокори жінки чоловічій прагнення її до соціальної свободи, а про процеси гендеризації всіх сфер соціального життя. До основних тенденцій утвердження гендеру належать:

- глобалізація тендерної впорядкованості суспільства;
- конституційне забезпечення рівних прав і можливостей у національних суспільствах;
- світове утвердження законодавчого закріплення державного забезпечення рівних прав і можливостей у національних суспільствах;
- зближення змісту у підходах до забезпечення рівних прав і можливостей у національних державних механізмах;
- зближення рис і особливостей законодавчого закріплення рівних прав і можливостей у рівних державах світу, регіонах, національних суспільствах;
- поширення впливу тендерної ідеології на свідомість населення;
- урізноманітнення форм тендерної демократії;
- формування тендерної культури як культури сучасної цивілізації;
- становлення тендерного компонента в політичній культурі держави;
- утворення тендерного конструкту в державній політиці;
- формування суверенної особистості у світовому процесі з розумінням необхідності й почуттям потреби у рівних правах і можливостях, їх правового забезпечення як умови самоутвердження й освоєння справедливості й свободи самовираження. [4,12]

Національний тендерний порядок будь – якої країни пов'язаний з світовим ладом і тендерними змінами планетарного порядку. У XIX ст. адекватно уявити національні темпи тендерних змін, їх характер і якість та тендерні перспективи можна тільки при розгляді їх у контексті міжнародних трансформацій.

До глобального масштабу трансформацій можна віднести:

- здійснення процесу тендерної революції світового масштабу;
- розширення активності жінки в усіх сферах життя суспільства й привнесення нею нового в реально існуючі, історично зумовлені суспільні форми поведінки;
- тендерне оновлення процесу організації й управління та відповідних їм організаційних та управлінських структур;
- наповнення тендерним компонентом нормативного регулювання соціального життя суспільства;
- активізація міграції населення жіночої статі поряд із чоловічою;
- розширення процесу входження жінки як лідера нарівні з чоловіком у керівні структури;
- активне освоєння жінкою системи інформації;
- зміни гуманітарного клімату в культурі спілкування жінки й чоловіка з поступовим привнесенням атмосфери партнерства; [9,10]

Дедалі більший вплив на національний і міжнародний порядок голосу жінки.

Тенденції зумовлені світовими інтеграційними процесами й самотутністю розвитку національних утворень. Їх аналіз переконує в необхідності узагальнення міжнародного досвіду щодо утвердження тендерної рівності, вивчення різноманіття форм здійснення тендерної політики в регіонах, їх результативності.

Психологічні аспекти гендерних стереотипів у суспільстві. Поняття «гендер» включає соціальні, культурні та психологічні аспекти, які формують норми і стереотипи поведінки, взаємини між чоловіком і жінкою. Отже, гендерні стереотипи – це сформовані в культурі узагальнення про поведінку чоловіка та жінки в повсякденному житті. Певна гендерна роль та відповідність її гендерним стереотипам реалізується через механізм соціального впливу.

Культура кожного суспільства, як і уява соціалізованого в ній індивіда, містить узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки. [11,293]

Гендерні стереотипи виявляються насамперед як гендерно – рольові стереотипи, що стосуються прийняття різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних і поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам.

Розподіл статей за різними соціальними ролями, що має тривалу історію й еволюцію.

Здатність жінки до дітонародження та догляду за дітьми автоматично визначає її експресивну роль. Чоловік, який не може виконувати цих біологічних функцій, змушений брати на себе інструментальну роль.

Е. Маккобі та К.Джаклін виокремили лише чотири характеристики, що їх можна вважати найбільшими гендерними відмінниками:

- у дівчат кращі вербальні здібності та навички,
- у хлопців ліпші візуально – просторові здібності та навички,
- хлопці вправніші від дівчат щодо математичних здібностей,
- хлопці агресивніші за дівчат. [6,232]

Сучасні дослідження гендерних ролей і стереотипів переважно ґрунтуються на ідеях соціально – конструктивістської парадигми, в межах якої гендер розглядається як соціально – сконструйовані відносини за ознакою статі. Заснований на переконанні, що в соціальному розумінні, жінки та чоловіки створюються самим суспільством, гендерні ролі формуються внаслідок тривалої, постійно відтворюваної взаємодії між людьми. [11,295]

Основою формування гендерних ролей виступав розподіл праці за статевою ознакою.

На індивідуальному рівні традиційні гендерно – рольові стереотипи обмежують розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору людей та манер поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування, звужують або розширюють економічні, політичні та соціальні можливості людини.

На рівні міжособистісних відносин стереотипні уявлення обмежують прояви тих соціально – психологічних рис, що їх вважають непритаманними цій статі.

На суспільному рівні декларовані права та можливості особистості, незалежно від статі, реально не дотримуються, упереджене ставлення й гендерна дискримінація продовжують відтворюватися, жінки та чоловіки як соціальні спільноти загалом мають неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади. [6,238]

Нормативне забезпечення політики тендерної рівності.

-Гендерна рівність у міжнародних документах. Становлення прав рівності статей, боротьба за юридичне забезпечення можливостей їх реалізувати відбувається і на національному, й на міжнародному рівнях.

Документи з проблем гендеру, що їх приймають Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації, - це Конвенції (міжнародні договори, що після ратифікації державами набувають загальнообов'язкового значення й невиконання яких тягне за собою міжнародну відповідальність) та Декларації (заяви держав про наміри, які не мають зобов'язального характеру).

У Преамбулі до Статуту ООН рівність прав чоловіків і жінок розглядається в системі основних прав. Широкий діапазон гендерної проблематики покладається на спеціалізовані установи ООН.

Міжнародно – правові норми й рекомендації ООН стосовно питань гендеру становлять важливий політичний і правовий інструментарій для регіональних та національних гендерних перетворень. Основоположним документом, що проголосив рівноправність чоловіків і жінок, стала Загальна декларація прав людини, прийнята 1948 року. [18,24]

У статті 1 Загальної декларації прав людини проголошено «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти стосовно один одного у дусі братерства». Право на рівність серед прав і свобод людини – на першому місці. На основі Загальної декларації прав людини прийнято багато міжнародно – правових актів, які забороняють порушення принципу рівноправності.

В обох міжнародних пактах про права людини (Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) закріплена як первинна норма рівноправності статей. У ст.3 обох пактів держави зобов'язались забезпечувати рівність жінок і чоловіків у користуванні всіма громадянськими, політичними, економічними, соціальними і культурними правами.

Основну роль у становленні гендеру відіграв правозахисний документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979р., - Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Україна ратифікувала її 19 грудня 1980р. До Конвенції приєдналися майже всі країни світу.

Конвенція є першим міжнародним юридичним документом, в якому заборонено дискримінацію жінок. Це одне з найважливіших положень і означає будь – яку відмінність, виняток або обмеження за статевою ознакою, спрямовані на послаблення чи такі, що зводять нанівець визнання, користування, здійснення жінками незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини й основних свобод у політичній, економічній та інших сферах. [18,115]

Додатковий імпульс реальному втіленню цього документа дав Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 6 жовтня 1999р. Протокол спрямовано на забезпечення гарантій гендерної рівності. У ньому висвітлено процедуру подання повідомлень, заяв жінок, які стали жертвами порушення державою – учасницею будь – якого з гарантованих Конвенцією прав, і процедуру проведення розслідування.

Переоцінку прав людини здійснила Всесвітня конференція з прав людини під егідою ООН (Відень, 1993р.), яка стала важливою ланкою в забезпеченні гендерної рівності як проблеми планетарного значення. Конференція прийняла Декларацію і Програму дій, де стверджується, що права людини є універсальними й незмінними. Віденська декларація вперше в історії людства проголосила, що «права людини, жінок і дівчат є невіддільними і неподільними складовими загальних прав людини».

Процесові правового забезпечення гендеру сприяла Декларація ООН про соціальний прогрес (Копенгаген, 1995р.). Декларація проголосила десять зобов'язань, взятих на себе державами – учасницями. Серед них: сприяти змінам у поглядах, структурах, політиці, законодавстві та практиці, для того, щоб усунути всі перешкоди на шляху до людської гідності, рівності та справедливості в сім'ї й суспільстві; сприяти всебічній рівній участі міських та сільських жінок і жінок – інвалідів у соціальному, економічному і політичному житті; створити структури, розробити політику та конкретні показники для забезпечення справедливого представництва чоловіків і жінок у процесі прийняття рішень на всіх рівнях.

Копенгагенська декларація акцентувала увагу на сприянні повному розвитку ресурсів і соціальної сфери, на загальному й справедливому доступі до якісної освіти, на досягненні найвищого рівня фізичного й психічного здоров'я та доступу всіх людей до первинних медико – санітарних послуг без розрізнення за статтю.

Серед подій 90-х рр., де наймасштабніше визначено гендерну позицію при розв'язанні проблеми рівності статей та окремо виділено її юридичний ракурс, була Четверта всесвітня конференція ООН зі становища жінок (вересень, 1995р. Пекін). [18,74]

Там прийнято Декларацію і Платформу дій, де чітко викладено, поруч з іншими, історичну програму юридичного утвердження гендерної рівності.

Основні документи Пекінської конференції розглядають поліпшення становища жінок і забезпечення рівноправності чоловіків і жінок як питання прав людини й одну з умов забезпечення соціальної справедливості. Вони наголошують: поліпшення становища жінок не слід розглядати ізольовано, як одне з питань, що стосується лише жінок. Розширення прав і можливостей жінок можливе тільки в контексті забезпечення рівноправності обох статей.

Підтримано Конвенцію комплексного підходу до становлення гендерної рівності . [18,100]

Підсумки гендерно спрямованої діяльності проаналізовано на спеціальній Сесії Генеральної Асамблеї ООН з порядком денним «Жінки у 2000 році: рівність жінок і чоловіків. Розвиток і миру XXI столітті» (Нью – Йорк, 2000р.).

Серед багатьох загальнообов'язкових документів особливо виділяється Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, прийнята 4 листопада 1950р. в Римі. Там зазначено, що «користування правами та свободами забезпечується без дискримінації за ознакою статі». Документ містить розроблений і ефективний механізм міжнародно – правового захисту й реалізації прав людини. Україна ратифікувала європейську конвенцію з прав людини 11 вересня 1997 року.

Вираження потреб світового і національного осмислення та втілення прав людини є прийняття Радою Європи 1961р. Європейської соціальної хартії.

Ця хартія регламентує стандарти прав, а також містить гарантії забезпечення прав як системи організаційно – правових, економічних заходів.

В кінці 80-х рр. на перший план у структурі гендерної проблематики вийшли питання інтеграції жінок до владних структур. 1986 р. прийнято резолюцію Європейського Парламенту про насильство щодо жінок і вироблення шляхів його подолання, 1988 р. - Декларацію Комітету міністрів про рівноправність жінок і чоловіків, 1991р. – Декларацію Ради Європи про застосування рекомендацій комісії із захисту гідності жінок і чоловіків на робочому місці. [18,115]

Серед документів Ради Європи гендерно значимою є прийнята Декларація про рівноправність жінок і чоловіків (1988р.).

Європейське Співтовариство формує гендерно – правовий простір. Цьому сприяє прийняття міжнародно – правових актів з гендерного законодавства в країнах Європи. Зокрема,

- Директива про застосування принципу однакової оплати праці чоловіків і жінок, 1975р.;

- Директива про принцип однакового поводження з чоловіками і жінками у сфері соціального забезпечення, 1978р.;

- Директива про рівне ставлення до чоловіків і жінок, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, 1986р.;

- Директива про охорону здоров'я і техніку безпеки на робочому місці вагітних жінок, 1992р.;

- Директива про організацію робочого часу, 1993р.;

- Директива про наказування роботодавця у випадках дискримінації за ознакою статі, 1997р.;

- Директива про рівне ставлення до чоловіків і жінок щодо зайнятості, професійного навчання та просування по службі, 2002р.

На Четвертій Європейській конференції міністрів з рівності чоловіків і жінок (листопад, 1997р.) прийнято Декларацію про рівність між жінками та чоловіками.

Було проголошено:

- встановлення демократії, за якої жінки й чоловіки рівні, передбачає урівноважене представництво статей;

- досягнення рівності статей можливе за допомогою спеціальних стратегій у політичній, соціальній та інших сферах життя суспільства;
 - досягнення рівності статей є не лише обов'язком держави, але й суспільства загалом;
 - впровадження перспективи рівності статей у всі програми та плани на всіх рівнях і визначення наслідків для жінок і чоловіків їх здійснення є об'єктивною потребою;
 - для практичного застосування комплексного підходу до проблеми рівності між статями необхідно передбачити людські і фінансові ресурси;
 - є важливим і необхідним розроблення спеціальних стратегій для чоловіків щодо їх
- Урядом України була прийнята програма попередження Торгівлі жінками та дітьми на 1999 – 2001 рр. [3,1]участі в досягненні рівності статей. [18,100]

Проблема нормативно – правового стану гендерної політики в Україні. У системі світового оновлення й реформування Україна прагне до творення громадського суспільства на нових, гуманітарних засадах, що є рушійною силою оновлення нормативно – правової бази держави, а тому числі й у ракурсі вирішення тендерних проблем. Вдосконалення законодавства України потребує постійного лобювання в інтересах захисту прав жінок на рівні представницьких, виконавчих, судових органів державної влади, в ЗМІ, в галузі освіти та виконання. Визначення й вирішення на політичному рівні проблем, пов'язаних зі становленням жінок в Україні, на сучасному етапі здійснюється в таких напрямках: діяльність державних органів, створення для соціального захисту жінок, материнства і дитинства (Міністерство охорони здоров'я, Міністерство праці та соціальної політики, Комітет у справах сім'ї та молоді), діяльність недержавних організацій (із них 17 – всеукраїнських, 6 – міжнародних); діяльність політичних партій (Сьогодні активно діють партії «Жінки України», «Всеукраїнська партія жіночих ініціатив», «Жінки за майбутнє»). [7,92]

За станом на 05.12.2001 р. при загальній кількості населення України 48415,5 тис. осіб жінки склали 25940,4 тис. (чоловіки – 22475,1 тис.). З цих показників бачимо, що жінки зовсім не є меншиною в державі, хоч становлення їх у суспільстві є саме таким (наприклад, тільки 5,7% від загальної кількості державних службовців центральних органів влади становлять жінки, в державних адміністраціях областей, міст Києва і Севастополя їх – 7,2%, в органах місцевого самоврядування – 25,8 %, в органах судової влади – 5%. Зазвичай під меншиною розуміють групу населення зі специфічним розумінням ідентичності, для якого властиве підпорядковане соціально – політичне становище стосовно більшості. Сучасні філософи Ж.Делез та Ф. Гваттарі взагалі пропонують відмовитися від поняття меншини і розглядати проблему з точки зору «мажоритарних» і «мінори тарних» систем. Бути мінори тарним означає не просто не чисельність, але наявність маргіналізованих інтересів усередині суспільного цілого. Жінки можуть складати чисельну більшість у суспільстві, але вони є мінори тарними у тому розумінні, що інтереси їх є маргіналізовані домінуючими владними структурами та системами значень і цінностей, чинними у патріархально орієнтованих суспільствах і культурах, і, отже опиняються у меншинному підлеглому становищі. Запобігти такому становищу жінок у державі необхідно розробити та ввести в дію спеціальні заходи, які використовуються з метою захисту прав жінок, забезпечення ім. можливості використання та здійснення прав і свобод. [16,118]

Позитивна дискримінація реалізується через комплекс додаткових прав і свобод, що обмежена віком особи, станом здоров'я, періодом, необхідних для перебудови тих чи інших соціальних інститутів.

Сьогодні законодавство України приділяє багато уваги захисту прав жінок: норми трудового, кримінального, цивільного, сімейного галузей права закріплюють низку прав жінок. Але цього недостатньо в сучасному суспільстві. Так, загальна кількість конвенцій, угод, кодексів, протоколів Ради Європи, що стосується прав людини, становить 173 документи. Україна приєдналася до 32 з них. Серед цих не підписаних документів є й нормативно – правові акти, що стосуються гендерної політики.

Таким чином, поліпшення ситуації у сфері тендерної політики України може бути пов'язана з такими заходами: закріпленням стану позитивної дискримінації, що дасть змогу підвищити рівень встановлення, дотримання, розвитку прав жінок: вдосконаленням нормативно – правової бази України з питань гендерної політики; створенням офіційного інкорпоративного нормативно – правового акту з проблем захисту прав та свобод жінок. [30,385]

Функціонування суспільства як цілісного організму потребує нормативного впорядкування й регулювання наявних у ньому відносин. Це відбувається шляхом формування й розвитку різних соціальних норм: моралі, права, звичаїв, традицій. Право – система загальнообов'язкових, формально визначених державою норм як критерію правовірної та неправомірної поведінки. Правовий порядок ґрунтується на принципі законності, що є основою всього державного і суспільного життя.

Інфраправо – це не закріплені офіційно нормативні настанови, що збігаються з юридичними приписами або конкурують з ними.

Відносини між жінкою і чоловіком в Україні великою мірою регулюються саме нормами інфраправа. У загальній системі права чільне місце займають права рівності.

Концепція правової рівності чоловіків і жінок у теорії й практиці правовідносин – це сукупність поглядів і рекомендацій щодо того, яку соціальну й правову політику слід проводити в певному суспільстві для реального забезпечення рівноправності статей в усіх сферах суспільного життя.

Ідею та практику становлення й розвитку правової рівності статей у гендерних дослідженнях пов'язують з феміністським рухом, який політично задекларував юридичну необхідність політико – правового вираження рівності.

У загальнонаціональному механізмі забезпечення гендерної рівності юридичні засоби мають чільне місце. Правовий порядок у суспільстві закріплює та підтримує соціальне середовище. [7,96]

Отже, слід визнати існування гендерного права як комплексного правового інституту, що складається з правових норм, які встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі.

Гендерна юриспруденція існує як система поглядів юристів – професіоналів на правові галузі з гендерних позицій та відбиття в правовій доктрині принципу рівних прав і можливостей статей.

Зміст поняття рівності жінок і чоловіків передбачає таке: рівність у правах і свободах; рівність в обов'язках; рівність у відповідальності; рівність у можливостях і шансах.

Рівність прав і свобод – це наділення однаковими правами та свободами осіб жіночої та чоловічої статей у всіх сферах життя.

Рівність можливостей – це система засобів і рівних фактичних умов розподілу й використання політичних, економічних, соціальних та культурних ресурсів і цінностей, що унеможливають дискримінацію та будь – які соціальні обмеження щодо статей. [28,109]

Україна підписала міжнародні документи з питань гендеру і цим самим визнала гендерний підхід як найдоцільніший для визначення планів, програм і перспектив національних перетворень, зобов'язалася юридично забезпечувати рівність, розвиток і справедливість у країні, керуючись гендерними ідеями соціальної рівності. Конституція України політично і юридично визначила гендерну стратегію розвитку українського суспільства. Цим самим вона визнала, що:

- рівність жінок і чоловіків є одним з питань прав людини та однією з умов забезпечення справедливості, а також однією з умов досягнення рівності, розвитку й миру;

- забезпечення рівних прав і можливостей – основне право людини й громадянина, яке держава гарантує, а отже, зобов'язується усунути всі перепони на шляху досягнення рівності чоловіків і жінок та поліпшення становища жінок і розширення їхніх прав;

- держава забезпечує рівність прав і можливостей статей через діяльність системи державних органів, що потребує розширення їхньої компетенції з питань гендерного виміру діяльності;

- визначена конституційно система прав і свобод людини й громадянина внутрішньо взаємопов'язана, а отже, право на рівність пронизує всі інші права та свободи і є їх гендерним втіленням. Це вимагає гендерного наповнення галузевого законодавства як органічного його складника;

- конституційно наголошено, що перед жінками стоять загальносуспільні інтереси, пов'язані з досягненням загальної мети гендерної рівності, яких можна досягти лише спільно й у партнерстві з чоловіками. А тому поліпшення становища жінок і забезпечення рівноправності чоловіків і жінок – це питання прав людини, яке не можна розглядати ізольовано як одне з питань, що стосується тільки жінок;

- Конституція України як основний закон передбачає втілення визначених у ній норм і принципів у чинній системі законодавства і відкриває перспективи його розвитку, зокрема гендерного законодавства;

- Конституція України вказує на виконання міжнародного, а отже, й гендерного, законодавства до визначених Верховною Радою, в якому розширення прав і можливостей жінок, забезпечення рівноправності жінок і чоловіків розглядається як засіб побудови стійкого, справедливого й розвиненого суспільства, як передумову для досягнення політичної, соціальної, економічної, культурної й економічної безпеки у відносинах між народами;

- Основний Закон України є першим вольовим і юридично базовим кроком у створенні правового механізму рівних прав і можливостей;

- вказавши саме на рівність, Конституція України заклала концептуальний підхід до становища й статусу жінок і чоловіків, розвитку їх відносин як паритетних, гендерно збалансованих;

- Конституція України визначила напрями розвитку суспільства й держави як демократичного, правового і соціального та через рівність прав; своєю однією з обов'язків людини наповнила їх гендерною сутністю і змістом. Передусім це рівні права, можливості й доступ до ресурсів, гармонійне партнерство чоловіків і жінок, що мають ключове значення для зміцнення соціальної демократії;

- Конституція України, закріпивши право гендерної рівності в системі прав і свобод, визначила напрями гендерного соціального нормотворення і системи правових гендерних норм – через систему державних органів; системи політичних гендерних норм – через програми і статuti партійних структур; системи корпоративних норм – через статuti громадських організацій; а також традицій і звичаїв – у діяльності всіх організаційних структур державного, партійного та громадського змісту, моралі – як базової нормативної основи функціонування суспільних відносин. [28,110]

Все це розкрито в статтях Основного Закону. Звісно, для правового статусу осіб обох статей важливе значення мають принципи, відповідно до яких змінюється користування правами, свободами. В Конституції України закріплені такі принципи правового статусу особи: невідчуження та непорушності прав і свобод людини (стаття 21), рівноправності прав і свобод осіб (стаття 24), єдності прав і обов'язків людини і громадянина (стаття 23), гарантованості прав і свобод людини і громадянина (стаття 22), відповідності прав і свобод міжнародно – правовим актам (стаття 9). Конституційні принципи правового статусу особи поширюються на всі її права, свободи та обов'язки, визначають основні риси цього статусу всіх членів суспільства, а отже, мають універсальний характер. Рівноправність жінок і чоловіків належить до основних прав людини, і це право як основне закріплене в Конституції України.

Найбільш повно положення щодо рівності статей сформульовані в статті 24 Конституції України. В ній закріплено один із аспектів принципу рівності – необхідність застосування однакових стандартів прав і обов'язків до всіх без винятку осіб. [28,111]

Положення про рівність статей прямо чи концептуально зафіксовані в окремих статтях Конституції України в розділах, які визначають організацію, здійснення державної влади та місцевого самоврядування. Принцип рівноправності є підґрунтям всіх статей Конституції України, які регулюють політичні, соціально – економічні права людини.

Стратегічна мета забезпечення рівності й недискримінації статей полягає в:

- відмові від захисту прав і свобод лише жінок та розгляд проблем обох статей;
- розроблення й прийнятті відповідного антидискримінаційного законодавства в усіх галузях національного права;
- здійсненні систематичного перегляду чинних нормативно – правових актів з метою їх відповідності гендерним принципам;
- затвердженні обов'язкової гендерної експертизи законопроектів і чинних законів;
- гармонізації національного законодавства з міжнародним правом стосовно гендерної проблематики;

- створенні в структурі центральних органів виконавчої влади центрального органу з рівних прав і можливостей, розширенні компетенції всіх центральних та місцевих органів виконавчої влади, внівши туди питання реалізації гендерної політики. [28,114]

У руслі світового юридичного процесу щодо ухвалення спеціального закону з рівних прав і можливостей чоловіків та жінок рухається й Україна. Протягом 1999 – 2005 рр. до Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи подано шість законопроектів з гендерної рівності. Проте жодного з них не підтримали.

У питання становлення тендерної рівності в Україні є певні здобутки у напрямі формування необхідної законодавчої бази і створення відповідних органів виконавчої влади, головним з яких є Державний комітет у справах сім'ї та молоді.

Серед головних кроків, здійснених державною упродовж останніх років щодо формування необхідної законодавчої бази, слід відзначити такі:

- У 1999 році Верховна Рада України схвалила Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок і Конституцію державної сімейної політики.

- З метою сприяння реалізації інтересів працюючих жінок чинне законодавство України приведене у відповідність до основних положень Конвенції Міжнародної організації праці №156.

- Україна – одна з перших держав у Європі внесла зміни до Кримінального кодексу шляхом запровадження спеціальної статті, що передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

- Прийнято гендерно витриманий Сімейний кодекс України.

- Законом України «Про зайнятість населення» передбачено додаткові гарантії щодо зайнятості окремих категорій населення.

- У 2004 році був прийнятий Закон «Про попередження насильства в сім'ї».

- У 2001 році підписано Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінки в Україні».

Практика забезпечення гендерної рівності в Україні. Механізм забезпечення гендерної рівності – це упорядкована система організаційних структур державного і громадського характеру, діяльність яких спрямована на утвердження гендерних принципів у різних сферах соціального життя та гарантування здійснення вироблених ними гендерних стратегій і відповідної до них гендерної політики.

Такі механізми створюються для розробки, підтримки, реалізації, виконання контролю, оцінки, пропаганди й мобілізації політики гендерної рівності, яка сприяє всебічному самовираженню особистості жінки і чоловіка.

Серед них можна виділити:

- міжнародні, регіональні, національні;
- інституційні, організаційні, фінансові;
- правові і неправові;

- політичні, економічні, соціальні, культурні;
- теологічні, психологічні, праксеологічні.

Вироблення механізмів забезпечення гендерної рівності – **спосіб побудови** державами спільними зусиллями стійкого, справедливого й розвинутого суспільства, напрям реалізації жінками і чоловіками своїх прав і умов ліквідації всіх форм соціально – статевої дискримінації.

Чинні механізми захисту прав жінки можуть стати і важливим інструментом забезпечення становлення гендерної рівності у світовому просторі. [15,37]

На сьогодні сформувались такі механізми захисту прав жінок як система взаємопов'язаних договірних, статутних органів і спеціалізованих установ ООН, спрямованих на зміни у становищі жінки.

Серед статутних органів ООН права жінок підпадають під юрисдикцію таких органів, як:

- Комісія ООН з прав людини;
- Комісія ООН зі становища жінок;
- Генеральна Асамблея ООН;
- Рада Безпеки ООН.

До договірних органів ООН, які здійснюють контроль за дотриманням країнами взятих на себе договірних зобов'язань, належать:

- Комітет з прав людини, що здійснює контроль за дотриманням країнами взятих на себе договірних зобов'язань.
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав.
- Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, який здійснює контроль за дотриманням Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.
- Комітет з ліквідації всіх форм расової дискримінації.

Спеціалізовані установи ООН:

- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців;
- Міжнародна організація праці (МОП);
- Організація ООН;
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

Ці організації розглядають питання, пов'язані з правами людини, серед яких є і специфічні питання прав жінок. [3,3]

До важливих процедур для жінок належать:

- Процедури подання і розгляду індивідуальних скарг, контрольні процедури й подання міжнародних скарг на основі договорів ООН;
- Контрольні процедури спеціальних доповідачів і робочих груп;
- Звітна і контрольна процедура Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, що контролює «Жіночу конвенцію»;
- Робота Комісії ООН зі становища жінок з особистими зверненнями.

Досвід тендерних перетворень представлений в організації й діяльності ООН. Організація приділяє особливу увагу перебудові внутрішньої діяльності на тендерних принципах, формуванню всіх документів організації з позицій гендерної перспективи. [12,4]

Проблеми гендерної освіти в Україні. На шляху встановлення демократії в Українському суспільстві постала необхідність у створенні умов для формування гендерної рівності. Це означає, що стосунки чоловіка і жінки повинні ґрунтуватися не на підкоренні і пануванні, а на рівноправному партнерстві, взаємо відповідальності як у сім'ї, так і в усіх сферах суспільного життя, включаючи і відповідальні владні стосунки. Саме життя змінило уявлення про природність статевої нерівності, оскільки в сучасних економічних умовах не можна існувати без праці жінок; роль жіноцтва в суспільстві стала значно помітнішою. Але таке переосмислення відбувається серед тієї верстви населення, яка вже знайшла способи реалізації своїх здібностей і можливостей.

Подолання існуючих патріархальних стереотипів у громадському суспільстві можливе за умови розвитку гендерної освіти та залучення жіноцтва до управління державою та громадськими справами на паритетних засадах з чоловіками.

Саме гендерна освіта є тим інструментом, за допомогою якого відбудеться перелом патріархальних поглядів на роль і призначення жінок і чоловіків у суспільстві. Причому цей перелом слід починати серед молоді – саме того прошарку суспільства, який через кілька років буде керувати шаблями влади. [14,121]

Треба констатувати той факт, що 90-ті рр. ХХ ст. виявили декілька тенденцій щодо неблагополуччя загального стану в освітній сфері. Вони зумовлені не лише недосконалістю правового регулювання, на що повинні звернути увагу освітницькі реформатори. Критичний стан освіти вбачається й у відсутності ідеологічного спрямування у вихованні підлітків.

І сім'я, і школа заохочують і карають дітей здебільшого згідно з уявленнями про окремішій для кожної статі поведінковий стереотип. Вимоги до хлопчиків вищі з огляду на уготовану їм важливу суспільну роль.

Педагогічні канони, казки та книжки – все привчає дитину сприймати жіночу долю як вторинну, службову щодо чоловічої. Упередження, нав'язані в дитинстві, визначають усе доросле життя жінки, яка боїться вийти за межі усталеного, взяти на себе традиційну суспільну роль; розбіжність між сформованими вихованням, запитами і цілковито не відповідними життєвими ситуаціями. [22,11]

Необхідність гендерної освіти і впровадження її в загальноосвітні заклади, оскільки саме вона включає способи і прийоми раціонального, збалансованого виховання хлопців і дівчат з урахуванням гендерного виміру суспільства.

Метою гендерної освіти є:

1. Виховання у молоді гендерної культури, направленої на подолання патріархальних стереотипів в українському суспільстві і активізації молоді щодо вирішення проблем загальнодержавного значення.

2. Загально – теоретична і практична підготовка молоді до дорослого життя, до відповідальності за свої вчинки перед державою.

3. Підтримка демократичного розвитку в Україні шляхом вивчення та впровадження гендерної рівності.

Завдання гендерної освіти:

1. Ознайомити учнів з процесами, що ведуть до гендерної рівності.

2. Допомогти молоді усвідомити той факт, що подальший розвиток громадянського суспільства визначає необхідність різного ставлення до жінок і чоловіків для досягнення тотожності результатів.

3. Сприяти формуванню у молодого покоління нового гендерного мислення і розумінню ними його важливості для подальшої профорієнтації.

У школах України 2001 рік став першим роком проведення освітянської реформи, основною метою якої стала громадянська освіта.

Зараз існує нагальна потреба активізації діяльності науково – практичних центрів, у розробці концептуальних засад досягнення гендерної рівності в українському суспільстві, розробці сертифікованих освітніх програм гендерних і жіночих курсів з урахуванням зарубіжного університетського досвіду та стратегії впровадження цих програм у навчальний процес на всіх рівнях освіти, включаючи шкільні заклади. [14,121]

Отже, підведемо підсумки. Поняття «гендер», яке увійшло в науковий вжиток як альтернатива поняттю «стать», порушило традиційний, патріархальний підхід до розуміння чоловічого і жіночого становища в суспільстві. Сформувався погляд, який став базовим у теорії гендеру: відмінності у поведінці, характерах чоловіків і жінок, їх нерівне становище в суспільстві мають не природжений характер, а, будучи сконструйовані суспільством, вони постійно відтворюються за допомогою його символів і норм.

Також, однією з болючих проблем українського суспільства є відірваність задекларованих прав від реального життя, неспроможність держави реально їх забезпечити.

Політика держави стосовно жінок може будуватися на основі різних підходів, зокрема, принципу соціального захисту та принципу надання й дотримання рівних можливостей, визнання необхідності забезпечення гарантій рівних можливостей статей у суспільстві, яке має знайти практичне втілення як на законодавчому так і в організаційному та управлінських рівнях. Але вони існують лише в ролі ідеальних моделей.

Проте, слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку законодавство України приділяє достатньо уваги захисту прав жінок і норми трудового, кримінального, сімейного галузей права. Так, загальна кількість конвенцій, угод, кодексів, протоколів Ради Європи, що стосуються прав людини, становить 173 документи. Україна приєдналася лише до 32 з них та підписала ще 10.

Поліпшення ситуації у сфері гендерної політики в Україні може бути пов'язана з такими заходами, як:

- закріплення стану позитивної дискримінації, що дасть змогу підвищити рівень встановлення, дотримання, розвитку прав жінок;
- вдосконаленням нормативно – правової бази України з питань гендерної політики;
- впровадження нормативно – правових актів з гендерної сфери в законодавство України.

2.2. Правовий захист дітей від насильства та жорстокого поводження

Основні міжнародні правові документи щодо запобігання насильству проти дітей. Основним правовим принципом захисту прав дітей є рівність усіх дітей. Рівність означає, що люди, незважаючи на всі їхні індивідуальні особливості та здібності, мають рівні права на повагу й особисту гідність.

Загальна декларація прав людини (1948 рік) п'ятдесят п'ять років тому проголосила право людини на життя, особисту недоторканість, заборону насильства, катування та жорстокого, нелюдського поводження й покарання, що принижують її гідність. Ця Декларація, посилюється основним законом нашої країни . Конституцією, в якій закріплено положення про заборону насильства над дитиною, зокрема, статтею 52 передбачено, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом»[2].

Міжнародна Конвенція ООН про права дитини (частина 2, стаття 2) зобов'язала держави вжити всі необхідні заходи для «забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів або переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї»[3]. За статтею 19 Конвенції ООН, держави повинні вжити необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства [3]. Таким чином, дійсне забезпечення захисту прав і свобод дитини можливе тільки на основі визнання законів і норм стосовно дитини.

На жаль, як стверджують експерти з питань дитинства, щорічно 2-3 мільйони дітей стають жертвами жорстокого ставлення до них [1]. Проте й ця цифра занижена, оскільки діти часто соромляться або бояться розповісти про те, що над ними знущаються, або не знають іншого ставлення до себе і тому вважають його як норму.

На неблагополуччя наших дітей вказує й велика кількість безпритульних, жебраків, неповнолітніх злочинців, повій, токсикоманів, наркоманів та бездоглядних, дітей-інвалідів.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, праці відомих науковців, можна зробити висновок, що з питань захисту прав дітей наука вже має певні позитивні напрацювання. На сьогодні теоретично обґрунтовано низку питань, які стосуються соціально-правових проблем жорстокого ставлення до дітей (Бондаровська В., Голіна В., Демьяненко І., Малікова З., Мінковський Г., Руднева О., Цимбал Є., Юзікова Н.).

Поняття насильства та його види. Жорстоке ставлення до дітей проявляється в різних формах - від небажання їх доглядати, від байдужості до них дорослих і до фізичних покарань. Жорстоке ставлення до дітей . це всі форми фізичного та психічного насильства, вчинення побоїв або образ, неухажне, недбале або жорстоке ставлення [5,85].

Соціальна педагогіка дає визначення поняття насильство. та розрізняє фізичне й психічне насильство. Насильство - фізичний або психічний вплив однієї людини на іншу, що порушає конституційне право людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні) [5,133].

На думку В.М.Зуєва, насильство . це будь яке приниження людини, це панування волі однієї людини над волею іншої людини [6, 257].

Насильством називають будь-яку дію або бездіяльність, що спричиняє або може спричинити фізичні чи психічні травми особистості.

Отже, можна сказати, що жорстоке ставлення до дітей - це результат дії багатьох чинників: психологічні особливості окремих індивідів, соціальні чинники, які впливають на благополуччя сім'ї, соціальні інститути та їх турбота про дітей, характер нашого суспільства в цілому.

Насильство над дітьми існує упродовж усієї історії людства. Особливо ця проблема загострюється коли в суспільстві відбуваються процеси, які не сприяють розвитку моралі, формуванню позитивної самоконцепції, здатності вільно розвиватися й вільно думати, без страху висловлювати власні думки. Саме такий моральний пресинг у майбутньому

виявляється у формі антисоціальної, брутальної поведінки, незадовільному навчанні, зневажливому ставленні до інших. У молодих людей може виникнути ворожість, недовіра до педагогів, протистояння, імпульсивні дії. У дорослому віці виявляється наслідування тих самих моделей поведінки (кривдження, ізоляція, недостатня увага тощо) у сім'ї, які створюються ними.

Феномени насильства досліджуються та вивчаються здебільшого в найжорстокіших їх проявах — згвалтування, вбивство, розбій тощо. Але насильство та образлива поведінка існують і в менш виражених формах, за які не передбачається кримінальне покарання чи інші суспільні санкції. Як стверджують фахівці, насильство може існувати в сім'ї, незалежно від її класового, расового, культурного, релігійного, соціального статусу і справляти руйнівний вплив на особистість. Адже в родині маленька людина розвивається, формуються її цінності та ідеали, які потім транслюються в соціум. В сім'ї людина найбільш „відкрита” і тому найуразливіша до виявів насильства, образливої поведінки, що може призвести до фізичних та нервово-психічних розладів.

Нині насильство — серйозна та поширена проблема, від якої найперше страждають діти, в ситуаціях, коли вони стають чи жертвами, чи свідками насильства. Помилково вважати, що насильство має лише фізичні прояви. Найчастіше в нашому соціокультурному середовищі спостерігається психологічне (емоційне) насильство (80% випадків). Поняття „насильство” охоплює низку супонять, а саме:

- фізичне насильство
- сексуальне насильство
- психологічне насильство (порушення емоційних стосунків)
- фізична занедбаність

Насильство, здійснене над дитиною, за своїми наслідками належить до самих тяжких психоемоційних травм, які можуть спричинити *посттравматичні стресові розлади (ПТСР)*. Достатньо нейтральні для дорослого події, в дитини можуть зумовити тяжкі наслідки та реакції.

В дитячому віці захисні механізми ще не повністю сформовані, тому етап психологічної обробки травмуючого чинника відсутній, а реакції відображують безпосередню відповідь на нього. Розуміння й усвідомлення загрози насилля формується тільки у процесі життєвого досвіду та міжособистісних взаємин, коли ситуації, які на перший погляд здаються незначними, поступово набувають характеру загрози.

Явище жорстокого ставлення до дітей почало привертати увагу психіатрів і психотерапевтів, психологів і соціальних педагогів, працівників закону та громадських організацій ще в 60-ті роки ХХ століття.

С. Н. Kempe (1962) та Tizard (1997) описали „*синдром відлупцьованої дитини*”. Цей стан дитини може виявитись як неочікувана, випадкова, нова та тривала, неадекватна (невідповідна) реакція дитини на незначний подразник (наприклад: крик птаха, який пролітає поруч). „Синдром відлупцьованої дитини” є реакцією на систематичне травмування, що складається з різноманітних впливів: чергування сильних та повсякденних або дрібних, але постійно діючих (приниження, погрози, психологічна напруга, систематичне лупцювання...), спричинюючи в дитини гострі чи пролонговані в часі афективно-шокові реакції, які можна трактувати як ПТСР.

Вивчення ПТСР із позиції психіатрії (клініко-динамічного підходу) дало змогу з'ясувати, що „синдром відлупцьованої дитини” є захворюванням, що має два етапи:

- етап (стадія) невротичних розладів;
- етап (стадія) патохарактерологічних змін особистості.

Стадія невротичних розладів ПТСР — розвивається протягом 6 місяців після акту насилля та за несприятливих умов може продовжуватися до 2 років. Особливість і складність цієї стадії полягає в тому, що більшість хворих дітей у цей період перебуває поза полем зору психіатрів і психологів. Відповідно зменшуються можливості медичного і терапевтичного

контролю за динамікою захворювання, що й створює умови для розвитку хронічної форми ПТСР.

Стадія патологічних характерологічних змін особистості настає через 2 роки після травматичної події за несприятливих умов або за відсутності лікування. Вона може виявлятися, як поступове ускладнення психопатологічної картини за рахунок приєднання додаткових, переважно емоційно-вольових та поведінкових розладів. Здебільшого спостерігаються агресивність, збудливість, депресія, гіперактивність, своєрідне „заплющення очей” на реальні проблеми життя, постійне „повернення” у вік, коли сталося (почалося) насилля.

Тож, очевидно, наскільки важливо вчасно помітити, зупинити тавилікувати це захворювання, стає зрозумілою значимість розробки комплексного підходу до проблеми дітей, які стали жертвами насилля.

Українським Інститутом соціальних досліджень за сприянням ЮНІСЕФ було проведено дослідження „Права дитини. років” Розподіл відповідей юнаків та дівчат віком 15-16 на запитання: «Як часто Вам доводиться переживати сильне нервово напруження, почуття нервового зриву під впливом учиненого насилля (психічного, фізичного)?» показав, що «це буває досить часто» у 17 % дітей цього віку; 15-ти річні підлітки «іноді переживають подібний стан» майже вдвічі менш (29 %), ніж 16-ти річні (43 %), «дуже рідко, майже ніколи» тільки 40 % 15-ти річних, та 30 % 16-ти річних дітей, постійно перебувають у такому стані 12 % осіб 16-ти років, відповідно ніколи 13 % 15-ти річних юнаків та дівчат, хоча серед 16ти річних ця цифра доходить тільки до 9 відсотків.

Фізичне насильство. Фізичним насильством, зловживанням може бути визначена будь-яка дія (або бездіяльність), наслідком якої стало невинне фізичне ушкодження. Найчастіше це надмірно суворе або зумисне покарання, що трапляється, коли дорослі знервовані, розлючені і не в змозі контролювати власні дії.

Це також навмисні, насамперед, обдумані дії (штурхання, викручування рук, завдання опіків тощо) та залякування фізичним покаранням. Про фізичне кривдження можуть сигналізувати зовнішні специфічні ознаки та поведінкові реакції. Ознаки застосування фізичної сили проти дитини (биття рукою та різними предметами, шарпання, штурхання та ін.)

Специфічні ознаки:

- Синці, сліди стусанів, ущипувань на тілі дитини (обличчі, плечах, стегнах, грудях...)
- Сліди опіків (часто опіків від цигарок)
- Поранення на голові
- Поранення на різних стадіях загоєння
- Повторювані переломи та вивихи
- набрякання різних ділянок тіла.

Поведінкові ознаки:

- Небажання роздягатися (переодягатися)
- Уникання навмисного дотику (зіщулення, плач)
- Вбрання не за погодою (закриття одягом поранень)
- Апатія, брехливість, надмірна обережність, млявість
- Страх перед батьками (опікунами)
- Небажання розповідати про ситуацію в сім'ї
- Надмірна агресивність і схильність до фізичного насильства.

Сексуальне насильство. Сексуальні насильство та зловживання визначаються як дії або сексуальні домагання, сексуальна експлуатація неповнолітніх.

Сексуальні кривдження, спрямовані на дітей від одного року до підліткового віку включно, характеризуються брутальними діями щодо неповнолітніх.

Під *сексуальною експлуатацією* слід розуміти дії або поведінку, спрямовану на порнографічне зображення неповнолітніх та сприяння проституції серед неповнолітніх.

Прихованою формою сексуального насильства є сексуальні стосунки в сім'ї (інцестні кривдження). Ознаки сексуальної експлуатації дитини (різноманітні сексуальні дії з дитиною, мета яких — задоволення власних сексуальних потреб, сексуальні домагання із застосуванням підкупу, сили, залякування, шантажу...)

Специфічні ознаки:

- Набрякання геніталій
- Натирання шкіри, вразливість ділянок піхви та анального отвору
- Біль під час сечовипускання, ходьби, сидіння
- Рани на губах
- Запалення піхви, геніталій.

Поведінкові ознаки:

- Неадекватна щодо віку ознайомленість із сексуальною поведінкою та анатомією статевих органів
- Надмірна психодинамічна збудливість
- Труднощі концентрації уваги
- Деструктивна та самодеструктивна поведінка, аж до спроб суїциду
- Виразні збочення у поведінці.

Психологічне насильство (порушення емоційних стосунків). *Емоційні розлади характерні для неповнолітніх, до яких з боку дорослих застосовується психологічне насильство.* Це вербальні напади (крики, погрози, звинувачення, сарказм), негативні настрої щодо дітей, які тривають довгий час, хронічні сімейні конфлікти. Основними ознаками, що дитина потерпає від психологічного насильства є емоційні показники. Можна вважати, що дитина перебуває під емоційним тиском, якщо вона пригнічена, апатична, має проблеми з поведінкою, не виконує вимог педагогів, має ознаки емоційного розладу, приділяє увагу деталям.

Про емоційні зловживання можна твердити, коли дорослі ставлять до дитини завищені вимоги, які не відповідають її розвитку, використовують її як „заручника” під час залагодження сімейних конфліктів, користаються нею для задоволення власних егоїстичних потреб. Серйозні наслідки для дитини мають випадки, коли батьки навіть не помічають її існування.

Ознаки застосування проти дитини емоційного насильства (висміювання, залякування, примус, „шикання”, формування почуття провини тощо)

- Недостатній розвиток мовлення
- Психосоматичні ознаки (болі в животі, голові, запаморочення)
- Мимовільне сечовипускання (енурез) та спорожнювання без виразних органічних причин
- Судоми, напади, тики
- Брак впевненості в собі, самоприниження, низька самооцінка
- Депресія
- Деструктивна та самодеструктивна поведінка, аж до спроб самогубства
- Надмірне підпорядкування дорослим
- Брехливість.

Фізична занедбаність. *Фізичну занедбаність визначають як нездатність батьків або інших дорослих, котрі несуть юридичну відповідальність за благополуччя дитини, задовольняти її основні потреби та забезпечувати адекватний рівень догляду за нею; як створення обставин, які завдають шкоди здоров'ю чи добробуту дитини.* Батьки (опікуни) не здатні забезпечити дитині нагляд, медичну допомогу, відповідне харчування, одяг і житло.

Надзвичайно важко визначити погане емоційне поводження з дитиною та її занедбаність. Проблема полягає в тому, що за такого типу насильства не існує фізичних доказів. Найкращий шлях з'ясування подібних випадків — бесіда з дитиною, під час якої можна виявити невідповідність між тим, що вона розповіла та об'єктивними даними.

Ознаки занедбаності (довготривале незадоволення основних біологічних і психічних потреб дитини)

- Фізичне недорозвинення (вага, зріст нижчі за норму)
- Занедбаний вигляд, брудний одяг
- Поранення, що погано загоюються
- Хвороби зубів та ротової порожнини
- Апатія, втомленість, сонливість
- Дитина не має необхідної медичної допомоги
- Дитина часто буває голодна
- Вбрання дитини не відповідає погодним умовам.

Нині відокремлюють ще один вид насильства, який Американська медична асоціація визначила як *домашнє насильство*.

Домашнє насильство — це тривала образлива поведінка, що полягає у завданні фізичної, психологічної та (або) сексуальної шкоди людині (дитині), підриває її фізичне та психічне здоров'я.

Стан таких людей (дітей) характеризується невротичними симптомами й особистісними порушеннями: песимістичний настрій, депресія та психосоматичні розлади, низька самооцінка, неадекватна оцінка свого становища, конфліктність, постійні страхи та соціальна ізоляція, підвищений ризик вживання алкоголю, наркотиків, схильність до уязливого зв'язування.

Домашнє насильство має певні особливості: взаємини між кривдником (насилником) та об'єктом образ (жертвою) набагато складніші, ніж у ситуації „вуличного” насильства (хуліганство, залякування ...), коли між насилником та жертвою немає тісних емоційних, психологічних і фізичних зв'язків. В випадку домашнього насильства ситуація часто забарвлена амбівалентними почуттями (між насилником і жертвою водночас існують почуття як любові, так і ненависті); члени родини досить близько знають один одного, знають „слабкі” та „сильні” сторони, що дає змогу сильніше „вдарити” або, навпаки, обминути найуразливішу сферу.

Під час насильства в сім'ї майже завжди страждають діти. Статистика свідчить, що чоловік, який ображає дружину, часто кривдить і дітей. Та, навіть, якщо образи безпосередньо і не спрямовані на дитину, вона однак переживає психологічну травму, подібну до травми ПТСР. Більшість психотерапевтичних і лікувальних програм з приводу домашнього насильства приділяють увагу й дітям, які є учасниками або свідками насильства та образ.

Українське законодавство щодо протидії насиллю проти дітей. Українське законодавство передбачає захист дитини від усіх форм насилля і гарантує кожній дитині право на свободу, особисту недоторканність і захист гідності (за Законом України „Про охорону дитинства”).

Захист прав дітей від усіх форм насилля в сім'ї забезпечується Законом України „Про попередження насильства у сім'ї”. Дія закону передбачає захист законних прав та інтересів дітей, які мають батьків і проживають з ними, дітей-сиріт, які залишилися без батьківського піклування і виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, у випадках, якщо по відношенню до них здійснено насилля або існує його реальна загроза. При цьому законодавство не передбачає спеціальної процедури захисту дітей від різних видів насилля, які визначені Факультативним протоколом. Такі дії прирівнюються до „жорстокого поводження”, „експлуатації”, „найгіршим формам дитячої праці”.

Функції захисту конституційних прав і свобод дітей покладено на судову владу. Соціальний захист і профілактику правопорушень серед неповнолітніх здійснює Міністерство України у справах сім'ї, молоді і спорту, служби у справах неповнолітніх та ряд інших спеціальних закладів і установ (притулки для неповнолітніх, спеціальні заклади освіти, охорони здоров'я, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, тощо), про що

йдеться у Законі України „Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні заклади для неповнолітніх.

Контроль за умовами виховання й утримання дітей в сім'ї здійснюється органами опіки і піклування, а також службами у справах неповнолітніх. Факти жорстокого поводження з дитиною, примушення до жебрацтва, сексуального розбещення є основою для вилучення дитини із сім'ї. Позбавлення батьківських прав при цьому проводиться тільки у судовому порядку при наявності заяви одного з батьків, законного представника або на основі позову прокурора. У ході розгляду справи у суді є обов'язковою присутність представника органу опіки і піклування.

У випадку, коли дії батьків мають ознаки злочину (систематичні побиття, знущання, статеві стосунки з дитиною, втягування у злочинну діяльність, у пияцтво, вживання наркотичних речовин, заняття проституцією, азартними іграми, жебрацтвом тощо), порушується карна справа.

В окремих виключних випадках, якщо є загроза життю і здоров'ю дитини, орган опіки і піклування вправі прийняти рішення про негайне вилучення дитини від батьків або інших осіб, на вихованні яких вона фактично знаходиться. За Сімейним кодексом України орган опіки і піклування у цьому випадку повинен проінформувати прокурора та у семиденний термін після прийняття рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав батьків або одного з них, або про вилучення дитини.

Відомості про жорстоке поводження з дитиною, сексуальних зловживаннях по відношенню до неї можуть бути подані фізичними особами, яким стало відомо про такі факти. Також виявлення дітей, які потребують захисту, проводиться під час рейдів служб у справах неповнолітніх, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, через мережу „телефонів довіри”.

Повідомлення (заяви) про факти жорстокого поводження з дітьми перевіряються шляхом відвідування сім'ї за місцем проживання посадовими особами органів внутрішніх справ, органів і закладів освіти, охорони здоров'я, управлінь у справах сім'ї, центрів соціальних служб. Така інформація протягом доби передається у відповідні територіальні підрозділи служб у справах неповнолітніх за місцем проживання дитини (за Законом України „Про попередження насилля у сім'ї”).

Інформація про здійснення насилля і жорстоке поводження з дитиною перевіряється шляхом відвідування сім'ї за місцем проживання представниками служби дільничних інспекторів міліції, управління або відділу у справах сім'ї і молоді, центрів соціальних служб із залученням органів опіки та піклування, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх.

У випадку, якщо заява або повідомлення свідчать про існування загрози життю та здоров'ю дитини, негайно інформуються відповідні органи внутрішніх справ для прийняття мір по припиненню насилля або дій членів сім'ї, інших осіб.

Значним досягненням нашої держави у сфері забезпечення права дітей на захист від жорстокого поводження і усіх форм насилля є закріплення права дитини самостійно звертатися до суду. За Сімейним кодексом України кожен учасник сімейних відносин по досягненню ним чотирнадцятирічного віку має право на безпосереднє звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів.

Також відповідними державними інституціями розроблено Порядок розгляду заяв дітей з приводу жорстокого поводження з ними. Цим документом забезпечується активна взаємодія на міжвідомчому рівні, залучення всіх служб і органів, у компетенції яких знаходиться захист прав дітей.

Література:

1. Беллами, Керол. Положение детей в мире, 2000 г. / Директор и сполнитель Детского фонда ООН. - UNICEF, 2000. . 117 с.

2. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: (збірник документів): станом на 1 жовтня 1997 року / Український інститут соціальних досліджень; / Редкол.: В.І.Довженко (голова) та ін. . К.: Столиця, 1998. . Ч.1. . 245 с.
 3. Конвенція про права дитини / Українська правнича фундація (Міжнародні документи ООН з питань прав дитини) . К.: Право, 1995. . 31с.
 4. Матеріали дослідження з захисту прав дитини.-К.: Український інститут соціальних досліджень, 2001. - 150 с.
 5. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А.Й.Капської, І.М.Пінчук, С.В.Толстоухової. . К., 2000. . 260 с.
- Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Заг. ред. і укладання: В.П.Андрущенко, М.І.Горлач. . Київ-Харків: ВМП «Рубікон», 1997. . 400 с.УК).

2.3. Соціально-правовий захист сімей з дітьми у контексті сучасної соціальної політики в Україні

У людському суспільстві сім'я є природним первинним осередком, найважливішою соціальною цінністю, фундаментальним інститутом. Сім'я - своєрідна система підтримки прав кожного її члена. Для виконання цих функцій велике значення мають сімейні і споріднені зв'язки, взаємодія сімейних груп. Сім'я забезпечує своїм членам економічну, соціальну і фізичну безпеку; турботу про малолітніх, старезних і хворих; умови для соціалізації дітей і молоді.

В даний час соціальний захист сім'ї, на відміну від системи соціального забезпечення, що діє раніше, є багатогранною діяльністю, диференційованою по відношенню до різних груп населення і структурованою по різних міністерствах і відомствах, громадських організаціях і установах. Нові соціально-економічні умови, продиктовані переходом до ринкової економіки, зумовлюють трансформацію змісту, методів і форм соціального захисту населення.

Соціальний захист сім'ї і дітей сьогодні придбав особливу актуальність у зв'язку з динамічними процесами, що відбуваються в суспільстві і пов'язаними з його розшаруванням і зміною статусу тих, що склалися раніше соціальних категорій населення. Це виявляється в значних масштабах зубожіння сімей з дітьми, зниженням рівня здоров'я, підвищення захворюваності і смертності населення, наростаючими депопуляційними тенденціями, явищами деградації і негативними змінами генофонду нації.

Сьогодні сім'ї, що мають дітей, як правило, знаходяться на найнижчому ступені по рівню реальних доходів, належать до бідних шарів суспільства.

Аналіз системи допомоги, пільг і компенсаційних виплат сім'ї дозволяє констатувати, що їх роль в рівні матеріального добробуту, рівні соціальної і економічної ефективності захисту сім'ї невелика. Рівень життя малозабезпечених сімей з дітьми не зазнає якісних змін, не дивлячись на те, що в доходах цих сімей допомоги на дітей складають значну частку. У групах сімей, що мають значні доходи, тим більше ця допомога і пільги не грають ніякої ролі у визначенні рівня їх життя.

Це підтверджує тезу про те, що в умовах життя, що склалися в перехідний період, проблема соціального захисту сімей набуває принципово важливого значення. Разом з тим її реалізація на стадії формування ринкової економіки потребує якісно нового підходу.

Форми соціальної допомоги, окрім що традиційно склалися, обумовлені підтримкою необхідного рівня забезпеченості сімей життєво важливими продуктами харчування, одягом, взуттям, необхідними послугами: включаючи засоби на покупку житла, здобування освіти, дитячого відпочинку, спорту, здоров'я. Роль цих форм соціальної допомоги сім'ї з дітьми у міру становлення ринкової економіки в країні, розвитку ринку житла, страхової медицини і платних послуг охорони здоров'я, а також комерціалізації освіти, зростатиме.

Сьогодні сім'ї, як ніколи, потрібна соціальна допомога і захист держави - не разова, а постійна, гарантована, адресна. Велику роль в цьому грає реалізація державної сімейної політики, зокрема система організації територіальних служб і, перш за все, центрів допомоги сім'ї і дітям, що в цілому складає соціальне обслуговування сім'ї.

Соціально-економічне становище сім'ї в сучасній Україні. Складна соціально-економічна ситуація в українському суспільстві безпосередньо впливає на один з найбільш важливих його елементів – українські сім'ї (їх норми, цінності), відображається на загальному соціальному контексті, формуючи середовище, в якому ці сім'ї існують. Один з висновків Національного звіту про стан сімей в Україні у 2004 році стверджує, що, на жаль, "сім'я і шлюб все більше втрачають свої соціальні функції". Саме сімейні проблеми та конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше зростає явище біологічного і соціального сирітства.

Положення сім'ї і дітей в Україні в сучасних умовах можна охарактеризувати як кризове. З переходом на ринкові відносини в значній мірі знизився життєвий рівень

населення України. Особливо погіршало матеріальне положення багатодітних сімей, самотніх матерів, сімей з дітьми-інвалідами, студентських сімей. Практично всі грошові доходи вказаних сімей використовуються на купівлю продуктів.

Проте, найважливішим і, мабуть, одним з небагатьох відчутних вже сьогодні позитивних підсумків бурхливих змін, що відбуваються в Україні, є повернення людині істинно людських цінностей.

Соціально-економічна і політична трансформація України і суспільства, що відбувається останніми роками, привела до корінної ломки економічних і соціальних структур. У цих умовах особливе значення мають вивчення самопочуття і збереження здоров'я такого найважливішого первинного базового інституту суспільства, яким є сім'я.

Організацією Об'єднаних Націй 1994 рік був оголошений Міжнародним роком сім'ї. Проголошені світовою спільнотою мети Року сім'ї: підвищення інформованості органів влади і управління, партій, суспільних рухів і кожної сім'ї про проблеми сімей і зміцнення національних і регіональних механізмів розробки і реалізації програм сімейної політики - повністю відповідають потребам і потребам українських сімей. Саме сім'я, її інтереси повинні встати в центр соціальної політики. Такий підхід є ключем до ослаблення негативних наслідків реформування суспільства. Сім'я може і повинна із заручника реформ перетворитися на їх рушійну силу. Для того, щоб вирішити цю задачу, необхідно щонайгостріше проблеми держави і суспільства розглядати з позиції інтересів українських сімей: батьків і матерів, дідусів і бабусь, дітей і підлітків.

У доповіді Національного радого з підготовки і проведення Міжнародного року сім'ї в Україні "Про положення сімей в Українській Федерації" розглядаються демографічні і соціальні характеристики сімей, їх економічний стан, а також стан і перспективи розвитку державної сімейної політики.

Глибокої уваги і вивчення, на думку автора, заслуговують наступні найбільш важливі питання:

- ідеологія державної сімейної політики;
- сучасне положення українських сімей, їх найгостріше проблеми;
- шляхи вирішення проблем українських сімей.

Ідеологія сімейної політики, будучи системою поглядів і ідей, визначає не тільки критерії оцінки змін, що відбуваються в інституті сім'ї, але і шляхи здійснення сімейної політики.

Основні принципи сімейної політики, проголошені ООН, полягають в наступному: Сім'я як найважливіший осередок суспільства заслуговує уваги, захисту і підтримки з боку держави незалежно від типів сімей, різноманіття індивідуальних переваг і соціальних умов. Всі сім'ї мають право розраховувати на підтримку держави. Необхідно заохочувати права і свободи індивіда в сім'ї. Сімейна політика повинна бути направлена на заохочення рівноправ'я між чоловіками і жінками в розподілі сімейних обов'язків і закріплювати рівні їх можливості брати участь в трудовому і суспільному житті. Всі заходи сімейної політики повинні укріплювати самостійність і незалежність сімей, забезпечуючи допомогу сім'ї у виконанні властивих нею функцій, не підміняючи їх державними структурами.

Світовою спільнотою сформульовані також пріоритетні для всіх держав завдання сімейної політики:

- Формування егалітарних (рівноправних) відносин між подружжям в сім'ї.
- Поліпшення положення неповних сімей з одним годувальником, з хворими і старезними членами сім'ї.
- Захист сімей від убогості і позбавлень, від негативних змін, які пов'язані з економікою, міграцією, урбанізацією, екологією, і унаслідок чого сім'я часто втрачає можливість виконувати свої функції.
- Створення умов, що дозволяють сім'ям ухвалювати грамотні рішення за визначенням інтервалів між народженнями дітей і їх кількості.
- Запобігання алкоголізації і наркоманії, насильства в сім'ї.

Очевидно, що всі ці завдання в рівній мірі актуальні для України і сформульовані в нашій концепції державної сімейної політики, яка напередодні Року сім'ї була запропонована всім регіонам для керівництва і подальшої розробки своїх мерів і заходів.

Наступне кардинальне питання - це сучасне положення українських сімей.

Які ж проблеми, з якими стикається сім'я в результаті соціальних і економічних змін? Наведемо перелік цих проблем:

- збільшення числа малозабезпечених верств населення;
- збільшення соціальної і географічної мобільності; міграція, у тому числі і за межі держави;
- стан здоров'я, що погіршується, демографічній ситуації (почався природний спад населення);
- фундаментальні зміни традиційних ролей членів сім'ї, особливо жінки;
- зростання кількості неповних сімей;
- підвищення коефіцієнта утриманства;
- насильство в сім'ї, соціальне сиротіння.

У структурі економічних проблем щонайгостріша - різке падіння реальних доходів більшості сімей. Обстеження фахівців показують, що відмова частини сімей від народження дітей із-за несприятливих економічних і психологічних умов може при продовженні соціально-економічної кризи перерости в нові репродуктивні установки, що виражаються, зокрема, в різкому зниженні цінностей дітей для батьків, що приведе надалі до нового витка депопуляції - наприклад, скороченню чисельності населення і трудових ресурсів, а також до бездоглядності і занедбаності дітей.

Але, не дивлячись на тяжкість щонайгостріших проблем, сім'я поки вистояла в економічних знегодах і політичних бурях. Такий стан сучасного положення українських сімей з погляду економіки, демографії і соціології. Що ж необхідно зробити, щоб від констатації проблем українських сімей перейти до їх рішення?

Поза сумнівом, без подолання соціально-економічної кризи і подальшого підйому економіки, стабілізації суспільно-політичної обстановки вирішення значної частини проблем сімей неможливе.

В той же час ослаблення негативних наслідків реформування суспільства цілком можливо. Вихід бачиться не у відмові від реформ, а в доданні ним соціальній спрямованості.

Необхідно розглядати інтереси сім'ї як мету розвитку економіки і соціальної сфери. У економіці це означає: по-перше, переважний розвиток галузей, що забезпечують задоволення матеріальних потреб сімей (аграрної сфери, легкої і харчової промисловості, побутового обслуговування); по-друге, забезпечення збереження соціальних гарантій в праці незалежно від форм власності (охорона праці, трудових пільг для вагітних жінок і матерів з дітьми, працюючих батьків і так далі).

У соціальній сфері важливо зосередити увагу на сім'ї, що забезпечить комплексний, всеосяжний підхід в соціальній політиці. При плануванні змін в соціальній сфері, зокрема охороні здоров'я, освіті, соціальному забезпеченні, політиці зайнятості, аграрній, житловій політиці, всі заходи повинні розроблятися, оцінюватися і реалізовуватися з погляду забезпечення їх позитивного впливу на сім'ю.

Необхідно забезпечити кваліфіковану експертизу всіх законопроектів з погляду їх наслідків для життєдіяльності сім'ї. Держава не повинна нав'язувати сім'ї спосіб життя, число дітей, зайнятість батьків. Сім'я автономна в ухваленні всіх рішень, її право - вибирати заходи підтримки. Перед державою всі сім'ї рівні: молоді і немолоді, повні і неповні - і мають право на підтримку. Держава повинна прийняти на себе зобов'язання по безумовному захисту сім'ї від убогості і позбавлень, пов'язаних з вимушеною міграцією, військовими конфліктами, природними і технологічними катастрофами. Соціальна ринкова держава повинна здійснювати соціальний захист сім'ї диференційовано, забезпечуючи соціально прийнятний рівень життя для непрацездатних членів сім'ї: дітей, інвалідів, пенсіонерів, а також багатодітних сімей.

Особливої уваги вимагають неповні сім'ї з одним годувальником: самотні матері, розведені чоловіки і жінки з дітьми, вдови і вдівці з дітьми, а також опікунські сім'ї. В той же час в суспільстві необхідно створити умови для самозабезпечення сімей з працездатними членами на трудовій основі. Потрібна нова політика доходів. Заробітна плата і пенсійне забезпечення повинні, зокрема, забезпечувати всі потреби сім'ї в умовах платності соціальних послуг (охорона здоров'я, побутового обслуговування і тому подібне).

Важливо забезпечити умови для партнерства держави, розділення відповідальності за долю українських сімей зі всіма цивільними інститутами і всіма громадянами на основі співпраці. Дуже багато що можна було б зробити і робиться для сімей вже зараз, навіть в період соціально-економічної кризи. Перш за все, це - формування національних механізмів по розробці і реалізації державної сімейної політики.

До розробки державної ідеології сімейної політики широко притягуються вчені і суспільні організації, що, поза сумнівом, збагачує зміст і практику управлінської діяльності на різних рівнях. У адміністрації і органах соціального захисту всіх територій України утворені відділи, комісії або комітети, які займаються розробкою і виконанням спеціальних програм сімейної політики.

Крім системи управлінських структур, що займаються сім'єю, в Україні склалася край складна ієрархія органів, в орбіті уваги яких питання молодіжної, дитячої політики. Всі вони взаємозв'язані і часто по багатьом напрямам своїй діяльності дублюють один одного. Вдосконалення структур управління, а також механізмів фінансування правового, інформаційного забезпечення сімейної політики - це великі і важливі питання, що вимагають професійного обговорення і конструктивного рішення в найближчому майбутньому. І проте формування національних механізмів управління сімейною політикою - це не мета, а лише інструмент, засіб вирішення проблем сім'ї. В даний час основним методом вирішення проблем сім'ї є розробка і реалізація регіональних програм.

Згідно пріоритетам сімейної політики - а проблема виживання, захисту і розвитку дітей відповідно до ідеології і основоположних документів ООН є пріоритетом №1, у Україні здійснюється програма "Діти України". У її склад входять підпрограми "Дитяче харчування", "Діти-сироти", "Діти-інваліди", "Планування сім'ї", "Діти Чорнобиля". Виконання цих програм знаходиться під контролем Комісії з питань жінок, сім'ї і демографія при Президентові України.

Рівень цивілізованості суспільства, авторитет держави, нації сьогодні, як ніколи, ставиться в пряму залежність від того положення, яке займають в суспільстві діти. Останніми роками прийнятий ряд державних мійр, направлених на забезпечення мінімальних соціальних гарантій дітям, перш за все в області поліпшення харчування, охорони здоров'я, збереження доступу до освіти, дошкільного і позашкільного виховання, попередження бездоглядності і злочинності. Особлива увага обернена на дітей-сиріт, дітей-інвалідів, дітей з багатодітних сімей, малолітніх правопорушників. Ці заходи грають позитивну роль, але, на жаль, їх позитивна дія нейтралізується швидкими темпами погіршення якості життя і дезорганізацією соціальної інфраструктури дитинства.

Проведення Міжнародного року сім'ї в Україні дає можливість активізувати сімейну політику на регіональному і місцевому рівнях, як це неодноразово рекомендувалося в резолюціях ООН по Року сім'ї. Майже у всіх регіонах України утворені комісії і комітети з проведення Року сім'ї, які мають конкретні плани законодавчих, культурно-масових і наукових заходів.

В період важкої економічної кризи, яка переживає сьогодні наша країна, особлива увага приділяється програмам, зверненим безпосередньо до дітей. В процесі розробки проекту основні заходи були направлені на інформаційно-методичне забезпечення соціальної підтримки сім'ї з дітьми-інвалідами:

- підготовлений пакет методичних і довідкових матеріалів;
- здійснено діагностичне вивчення діяльності фахівців центрів, відділень реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я;

- регулярно проводилися консультації для фахівців установ, обслуговуючих дану категорію населення;
- практикувалося проведення стажувань фахівців на базі установ інших відомств (освіта, охорона здоров'я);
- ведеться відробіток основних вимог до об'єму і якості соціальних послуг, порядку і умов їх надання на базі реабілітаційних установ для дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Необхідність розробки даного проекту обумовлена зростанням числа дітей-інвалідів, наявністю установ реабілітації різних відомств, створенням державної служби медико-соціальної експертизи в системі соціального захисту населення, затвердженням індивідуальної програми реабілітації інваліда.

Багато територій здійснюють широкий комплекс заходів щодо медичної і соціальної реабілітації дітей-інвалідів, у тому числі і на основі розробки спеціальних програм.

Реальність і ефективність прийнятих програм, що розробляються, багато в чому визначається системою їх фінансування. Треба враховувати, що складна економічна ситуація в країні обмежує можливості регіонів у вирішенні проблем дитинства, що викликає необхідність підтримки основних, найбільш життєво важливих заходів регіональних програм з федеральних джерел.

Все більша увага приділяється в регіонах організації центрів планування сім'ї.

Новий напрям сімейної політики - соціальне обслуговування сімей, що отримало розвиток буквально останніми роками. Сьогодні в Україні налічується близько 500 установ соціального обслуговування сімей. У багатьох територіях перевага віддається багатопрофільним територіальним центрам соціальної допомоги сім'ї і дітям. У ряді місць відкриваються спеціальні притулки для дітей і підлітків, центри реабілітації дітей з обмеженими можливостями.

У цій новій справі багато проблем, помилок, невирішених питань. Але воно надзвичайно важливо, оскільки допомагає налагодити допомогу сім'ям на професійному рівні.

Кадрове забезпечення системи соціального обслуговування сім'ї і дитинства є актуальним завданням сучасній Україні. Масштаби і якість підготовки кадрів соціальних працівників, практичних психологів і інших фахівців сьогодні не задовольняють потреби системи соціального обслуговування, що формується. Багато соціальних служб, що надають допомогу населенню, а також органи державного управління в значній мірі неуккомплектовані професіоналами. По розрахунках існуюча потреба в кадрах соціальних працівників системи соціального обслуговування складає приблизно 150-200 тис. чоловік, зокрема 30-50 тис. фахівців вищої кваліфікації.

В даний час фахівці з соціальної роботи готуються в більш ніж 30 вищих учбових закладах України. Основним джерелом фінансування є федеральний бюджет, а у ряді регіонів, включаючи засоби підприємств і організацій. Лише у окремих регіонах підготовка фахівців даного профілю ведеться за рахунок місцевого бюджету. Абсолютно очевидно, що у разі припинення централізованого фінансування, стаціонарна підготовка і перепідготовка таких фахівців з соціальної роботи буде припинена.

Існуюче положення викликає необхідність створення цілісної системи багаторівневої фундаментальної підготовки соціальних працівників, соціально-правових основ статусу соціального працівника.

Сімейна політика - це не тільки важкі будні, але і сімейні свята. У Києві і в багатьох регіонах України вперше проводився за ініціативою ООН Міжнародний день сім'ї.

Загальні засади соціального захисту дітей та державної допомоги сім'ям з дітьми.

В умовах спаду виробництва та інфляційних процесів головну увагу держава приділяє підтримці підростаючого покоління — дітям та сім'ям з дітьми. Державна допомога сім'ям з дітьми є гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної допомоги із врахуванням складу сім'ї, її доходів, віку та стану здоров'я.

Державними органами соціального захисту населення призначаються і виплачуються такі види допомоги:

- допомога по вагітності й пологах жінкам, звільненим з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, і жінкам, зареєстрованим у державній службі зайнятості як безробітні не менше 10 місяців;
- одноразова допомога при народженні дитини непрацюючим батькам;
- допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років — непрацюючим;
- допомога по догляду за дитиною-інвалідом;
- допомога на дітей віком до 16 років (учнів — до 18 років) непрацюючим батькам;
- допомога на дітей самотніми матерям;
- допомога на дітей військовослужбовців строкової служби.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами. Право на допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами. Право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Умови надання і тривалість виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами. Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка:

- з основного місця роботи (служби, навчання);
- ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації;
- державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні;
- з місця проживання для непрацюючих жінок про те, що вони не працюють (не служать, не навчаються).

Особам, які усиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 - до пологів та 90 - після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

За період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога по вагітності та пологах виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

Допомога по вагітності і пологах призначається й виплачується підприємством, установою та організацією за місцем основної роботи (служби, навчання) жінки, а іншим

жінкам, які мають право на цю допомогу, але не працюють, призначення і виплата її провадиться органами соціального захисту населення за місцем проживання.

Одноразова допомога при народженні дитини.

Право на одноразову допомогу при народженні дитини. Одноразова допомога при народженні дитини за цим Законом надається одному з батьків дитини (усиновителю чи опікуну), не застрахованому в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Умови призначення одноразової допомоги при народженні дитини. Одноразова допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Усиновителям та опікунам зазначена допомога призначається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки.

У разі народження (усиновлення, встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Одноразова допомога при народженні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше шести місяців з дня народження дитини.

У разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не призначається.

Розмір одноразової допомоги при народженні дитини. Одноразова допомога при народженні дитини надається у розмірі встановленого законом прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку за цим Законом має не застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування особа (один з батьків дитини, усиновитель, опікун, баба, дід або інший родич), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

Умови призначення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку виплачується щомісяця з дня призначення допомоги по догляду за дитиною по день досягнення дитиною вказаного віку включно. Усиновителям та опікунам допомога призначається не раніше, ніж з дня прийняття рішення про усиновлення або встановлення опіки.

Особам, звільненим з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, до їх працевлаштування допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі довідки ліквідаційної комісії.

Особам, зареєстрованим у державній службі зайнятості як безробітні, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі довідки державної служби зайнятості.

Призначення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особі, яка фактично доглядає за дитиною, здійснюється за письмовою заявою цієї особи та на підставі довідки з місця роботи (служби, навчання) матері дитини про те, що вона вийшла на роботу до закінчення строку відпустки по догляду за дитиною і виплату зазначеної допомоги їй припинено (із зазначенням дати).

Матерям, які мають дітей віком до трьох років і одночасно продовжують навчання з відривом від виробництва, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років призначається в повному розмірі.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку непрацюючій особі призначається на підставі виданої за місцем проживання довідки про те, що вона не працює (не служить, не навчається) і дитина проживає разом з нею.

Розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі встановленого законом прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років.

У разі народження (усиновлення, встановлення опіки) двох і більше дітей допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається на кожну дитину.

Допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам

Допомога по догляду за дитиною-інвалідом призначається одному з непрацюючих батьків або непрацюючій працездатній особі, яка їх змінює, усиновителю, опікунові та піклувальникові, що постійно доглядають дитину-інваліда до досягнення нею 16-річного віку.

Допомога по догляду за дитиною-інвалідом матері, яка перебуває у відпустці по догляду за дитиною до 3 років, не призначається, оскільки така мати не вважається непрацюючою та в цей час одержує допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Оскільки зазначена допомога виплачується особі, яка займається доглядом за дитиною-інвалідом як часткова компенсація втрати джерела доходу сім'ї у зв'язку з необхідністю залишити роботу з названої причини, а не як допомога на дитину-інваліда, то кратність цього виду допомоги не збільшується, якщо в сім'ї є двоє або більше дітей-інвалідів.

Підставою для призначення допомоги одному з непрацюючих працездатних батьків або особі, яка їх замінює, що здійснює постійний догляд за дитиною інвалідом до досягнення нею 16-річного віку, є виданий в установленому порядку медичний висновок. Для призначення і виплати допомоги по догляду за дитиною-інвалідом подаються такі документи:

- Заява;
- Копія свідоцтва про народження дитини;
- Довідка з місця проживання про те, що мати (батько) або особа, яка їх замінює, не працює і постійно доглядає дитину-інваліда;
- Виписка з медичного висновку на дитину-інваліда, яка видається медичним закладом відповідно до переліку медичних показань.

Для непрацюючих працездатних усиновителів, опікунів та піклувальників подається також копія рішення про усиновлення чи встановлення опіки або піклування.

Допомога по догляду за дитиною-інвалідом виплачується одному з непрацюючих працездатних батьків або особі, яка їх замінює, що здійснює постійний догляд за дитиною-інвалідом до досягнення нею 16-річного віку.

Усиновителі, опікуни й піклувальники подають також рішення про усиновлення або встановлення опіки чи піклування.

Грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше усиновлених дітей віком до 16 років, провадяться щомісячно з дня досягнення третьою (відповідно — четвертою) дитиною трирічного віку по місяць досягнення першою дитиною 16-річного віку. При цьому, якщо в сім'ї більше трьох (чотирьох) дітей, право на ці виплати зберігається до того часу, коли в сім'ї буде не менше трьох дітей віком від 3 до 16 років.

Усиновителі, опікуни та піклувальники мають право на щомісячні грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років, на загальних умовах від дня прийняття в установленому порядку рішення про усиновлення або встановлення опіки чи піклування.

Фінансування грошових виплат матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років, провадиться за рахунок коштів місцевого бюджету. Допомога на дітей віком до 16 років (учнів — до 18 років) призначається їхнім сім'ям, крім робітничої молоді, яка навчається у вечірніх школах, та випускників навчальних закладів віком до 18 років. Розмір допомоги на дітей віком до 16 років (учнів — до 18 років) залежить від середньомісячного сукупного доходу кожного члена сім'ї за попередній квартал.

Допомога призначається і на дітей віком до 18 років, які навчаються у вищих, середніх спеціальних та професійно-технічних закладах, незалежно від одержання стипендій. Причому допомога призначається незалежно від одержання на дітей пенсій та інших видів допомоги на основі подання відповідних документів. Її виплата проводиться щомісячно з

місяця народження по місяць досягнення 16-річного, а для учнів — 18-річного віку працюючим батькам, усиновителям по місцю основної роботи, а непрацюючим — в органах соціального захисту населення за місцем проживання.

Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Право на допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, призначається особам, визначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення їх батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування.

Умови призначення допомоги на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням. Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, призначається на підставі рішення про встановлення опіки чи піклування за умови, що середньомісячний розмір одержуваних на дитину аліментів, пенсії за попередні шість місяців не перевищує прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Розмір допомоги на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, надається у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів та пенсій за попередні шість місяців.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається при відсутності у них шлюбу і якщо у свідоцтві про народження дитини відсутній запис про батька дитини або запис про батька проведено в установленому порядку за вказівкою матері.

Право на допомогу на дітей одиноким матерям мають вдови та вдівці з дітьми, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника чи соціальну пенсію.

Якщо одинока мати (вдова, вдівець) вступила в шлюб, то за нею зберігається право на отримання допомоги на дітей, які народилися до шлюбу.

Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання допомоги, встановленої для дітей одиноким матерям, не має. При реєстрації цієї жінкою шлюбу з особою, від якої вона має дітей, допомога на дітей, народжених від цієї особи, не призначається.

Статтею 59 Закону встановлені різні розміри допомоги для одиноких матерів (вдовам, вдівцям) з числа дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, колишніх вихованців дитячих будинків (шкіл-інтернатів), які мають дітей віком до 16 років (учнів — до 18 років), та іншим одиноким матерям, які мають дітей віком до 16 років (учнів — до 18 років), вдовам та вдівцям з дітьми, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію.

У разі народження двох і більше дітей допомога на дітей одиноким матерям призначається на кожну дитину.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається незалежно від одержання на дітей пенсій, інших видів допомоги, передбачених цим Законом.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається і виплачується органами соціального захисту населення за місцем проживання матері.

У відділ соціального захисту населення подається заява про призначення допомоги одиноким матерям. У заяві зазначається, перебувала чи перебуває мати в зареєстрованому шлюбі, проживала чи проживає вона разом з особою, від якої має дитину, чи визнана ця особа батьком дитини у встановленому порядку, чи одержує вона на дитину аліменти, або пенсію, дитина всиновлена чи не всиновлена, а також підстава внесення у свідоцтво про народження запису про батька.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається на основі наданих у встановленому порядку документів і виплачується щомісячно з місяця народження дитини по місяць досягнення дитиною 16-річного віку (учнів — 18-річного віку).

Допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми

Умови призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми. Допомога призначається малозабезпеченим сім'ям з дітьми (у тому числі з усиновленими дітьми та дітьми, які перебувають під опікою чи піклуванням) віком до 16 років (учнів - до 18 років), якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї є нижчим від прожиткового мінімуму для сім'ї. Допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми призначається з місяця звернення по допомогу терміном на шість місяців і виплачується щомісячно. Питання про продовження виплати зазначеної допомоги вирішується на підставі поновлених документів про стан матеріального забезпечення сім'ї.

Розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми. Розмір допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом за попередні шість місяців.

Отже, в Україні законодавчо передбачено соціальний захист дітей та молоді. Система заходів щодо охорони дітей передбачає забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання та всебічного розвитку дітей, підвищених гарантій щодо працевлаштування неповнолітніх і протягом їх трудової діяльності, забезпечення дітей-сиріт харчуванням та утриманням, безоплатне медичне обслуговування та охорону здоров'я дітей, виплату соціальних допомоги сім'ям з дітьми, створення притулків для безпритульних неповнолітніх, їх соціальну адаптацію тощо. Законодавством передбачено додатковий соціальний захист окремих категорій дітей та підлітків. Зокрема, 22 грудня 2003 р. відбулися парламентські слухання "Про проблему бездомних громадян та безпритульних дітей і шляхи її подолання", Рекомендації схвалено Постановою Верховної Ради України від 3 лютого 2004 р. № 1428-IV. Зазначалося, що на профілактичному обліку служб у справах неповнолітніх перебуває понад 129 тис. підлітків, які бродяжать і жебракують, схильні до правопорушень, вживають наркотичні речовини та алкогольні напої тощо. Особливої уваги з боку держави потребує сьогодні вирішення проблемних питань безпритульних дітей, зменшення чисельності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яких налічується понад 100 тис., більшість із них — "сироти" за живих батьків, відновлення житлових і майнових прав дітей. Кардинальних змін потребує діяльність місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, правоохоронних органів та молодіжних організацій. На розв'язання цих проблем спрямований Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 13 січня 2005 р. № 2342-IV. Відповідно до статті 7 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають вагітні жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, а саме: жінки з числа військовослужбовців Збройних Сил, Державної прикордонної служби, СБУ, військ цивільної оборони, інших військових формувань та з числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ; жінки, звільнені з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи та організації незалежно від форми власності за умови, що вагітна жінка була звільнена з роботи не раніше ніж за шість місяців до набуття права на одержання допомоги; жінки, зареєстровані в центрі зайнятості як безробітні; аспірантки, докторантки, клінічні ординатори, студентки вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів; непрацюючі жінки. Відповідно до статті 10 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" одноразова допомога при народженні дитини надається одному з батьків (усиновителю, опікуну), не застрахованому в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Відповідно до статті 13 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку має особа (один із батьків дитини, усиновитель, опікун, дідусь, бабуся або інший родич), не застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка фактично здійснює догляд за дитиною. Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею

трирічного віку виплачується щомісяця з дня призначення названої допомоги по день досягнення дитиною вказаного віку включно.

Право на допомогу на дітей одиницями матерям мають одиниці матері (які не перебувають у шлюбі), одиниці усиновителі, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) немає запису про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини. Право на допомогу на дітей одиницями матерям (батькам) мають вдови та вдівці з дітьми, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу. Допомога на дітей одиницями матерям, одиницями усиновителям (вдовам, вдівцям), матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, призначається на кожному дитину.

Органи, що призначають і здійснюють виплату державної допомоги сім'ям з дітьми, мають право у разі потреби перевіряти обґрунтованість видачі та достовірність відповідних документів, поданих для призначення допомоги.

Підприємства, установи та організації несуть відповідальність за шкоду, заподіяну сім'ям з дітьми або державі внаслідок несвоєчасної видачі документів або видачі недостовірних даних, і відшкодовують її в установленому законом порядку.

Органи місцевого самоврядування мають право за рахунок місцевих бюджетів встановлювати додаткові соціальні допомоги, в тому числі сім'ям з дітьми.

Інваліди з дитинства та діти-інваліди мають право на кілька соціальних виплат: на пенсію згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", на соціальну допомогу згідно із Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам" та "Про державну соціальну допомогу інвалідам дитинства та дітям-інвалідам". Ці законодавчі акти передбачають різні умови призначення названих соціальних виплат. Особа повинна проконсультуватися в органах соціального захисту й обрати для себе найбільш сприятливий вид соціального захисту. При цьому слід зауважити, якщо інвалід з дитинства або дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника і державну соціальну допомогу відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам", ці виплати призначаються одночасно. Закон України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам" гарантує інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та їх соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму.

Право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства і діти-інваліди віком до 18 років. Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України, з одночасним роз'ясненням інвалідам з дитинства їх права на державну соціальну допомогу. Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 13 січня 2005 р. визначив правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У Законі сформульовано визначення термінів, які застосовуються у законодавстві про соціальний захист такої категорії осіб. Зокрема дитина-сирота — це дитина, в якій померли чи загинули батьки.

Діти, позбавлені батьківського піклування, — це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою

батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких не відомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти. Закон вводить термін "особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", — це особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, не призначається у разі перебування дитини на повному державному утриманні. Якщо дитина, яка перебуває на повному державному утриманні, під час літніх канікул перебуває вдома з опікуном чи піклувальником, названа допомога призначається за повні місяці перебування дитини вдома на підставі довідки навчального закладу, про те, що дитина в цей час не перебувала на повному державному утриманні.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням і є вихованцями дитячих навчальних закладів, що фінансуються не за рахунок бюджетних коштів, призначається на загальних підставах. Державні соціальні стандарти, нормативи споживання, нормативи забезпечення є однаковими для всіх дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми їх влаштування та утримання, і затверджуються відповідно до законодавства

2.4. Захист майнових прав дітей

Теоретичний основи захисту майнових прав дітей Повага до прав людини починається зі ставлення суспільства до своїх дітей. Передбачливе суспільство турбується про забезпечення їх, гідності, створюючи умови, за яких кожен повною мірою зможе розкрити свої здібності.

Деякі права людини мають безпосередні відношення до дітей, відображаючи їх, потребу в особливій турботі та увазі, їх вразливість та відмінність від світу дорослих. Це визначено ще Декларацією прав дитини 1959 року. Зобов'язань зроблено в цьому плані дуже мало. Що ж стосується забезпечення прав дитини, ще менше, зважаючи на Конвенцію про права дитини. Власне, Конвенція ґрунтується на принципі обов'язків держави захищати права дітей і допомагати батькам виростити їх здоровими й щасливими.

Якщо брати статистику, то у 1993 році дитяче населення України налічувало 11 мільйонів. Народжуваність катастрофічно продовжує падати й досі: за кількістю абортів наша молода держава посідає ганебне третє місце у світі. Кожна сота дитина має вроджені аномалії. з'являються неухильно збільшується кількість розумово відсталих дітей. Надзвичайно висока смертність серед дітей першого року народження. Щороку Україна втрачає 16 тисяч дітей віком до чотирнадцяти років.

Людина має багато потреб, але базовими є дві: потреба в любові та у власній гідності. Це дозволяє усвідомити й реалізувати себе як особистість.

Нормативно-правове забезпечення майнових прав дітей. Механізми захисту майнових прав дітей через соціальну роботу. Державі потрібно докладати немало зусиль, аби вона була спрямована, як закликає Конвенція про права дитини, на розвиток особи, виховання поваги до прав людини, підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві.

Кожне продеклароване цією Конвенцією положення, може бути темою окремої доповіді і майже кожне з них, хоч як прикро, є проблемою для

України. Зупинимось лише на майнових правах дитини у сім'ї.

Згідно з Кодексом про шлюб та сім'ю, при житті батьків діти не мають право на їх майно, як і батьки. право на майно дітей. Звичайно, в сім'ї існує загальний бюджет, і батьки утримують своїх неповнолітніх дітей. Діти, у тому числі й неповнолітні, можуть мати майно на праві приватної власності. Таке право у дітей може виникнути в наслідок спадкування, дарування, купівлі-продажу та інших угод. Дітям також належать на праві власності речі приватного користування. Діти у віці від 15 до 18 років й повнолітні діти можуть придбати майно за рахунок свого заробітку.

Принцип окремого майна батьків і дітей має велике значення у випадку розділу майна подружжя. При розділі загального майна подружжя речі, що належать дітям не враховуються.

Діти до 15 років не дієздатні, а діти у віці від 15 до 18 років частково дієздатні. Якщо у дітей до 15 років є майно, то батьки керують ним як опікуни, а у відношенні майна, що належить дітям у віці від 15 до 18 років, батьки здійснюють функції піклувальника.

Функції опікуна полягають у тому, що батьки розпоряджаються майном - діють від імені дітей та в їх інтересах.

По відношенню до майна, що належить дітям віком від 15 до 18 років, батьки, здійснюючи функції піклувальника, дають згоду на здійснення цими дітьми тих угод, котрі по закону ці діти не можуть здійснювати самі.

Діти у цьому віці можуть самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією. Опікун і піклувальник не вправі здійснювати дарування від імені підопічного, але є дійсними договори дарування, котрі здійснюють батьки на користь неповнолітніх дітей.

Що стосується утримання дітей віком до 18 років, то це обумовлено тим, що неповнолітні діти не здатні самі добувати засіб для існування, не можуть утримувати самі себе, тоді як на харчування, одягу, ліки та інші потреби потрібні засоби.

Обов'язок батьків по утриманню своїх дітей виникає з момент народження дитини й зберігається до досягнення нею повноліття.

Обов'язок батьків по утриманню своїх неповнолітніх дітей здійснюється ними у більшості випадків добровільно. Якщо батьки ухиляються від цього обов'язку й не надають засоби на утримання дітей добровільно, такі засоби стягуються через суд у вигляді аліментів.

Якщо дитина проживає з матір'ю, то аліменти стягуються з батька, а якщо дитина проживає з батьком, аліменти можуть бути стягнені з матері, якщо ж дитина виховується й проживає у третіх осіб (діда, баби, тітки, дядька), аліменти повинні стягуватися як із батька, так і з матері на користь дітей. Ці позови про стягнення аліментів можуть бути подані вказаними особами, якщо вони є опікунами (піклувальниками), або органами опіки й піклування, або прокурором.

Право на утримання від батьків мають повнолітні діти у випадках:

- а) вони є непрацездатними . визнані встановленому законом порядку інвалідам I, II, III черги, а також повнолітні діти, що досягли загального пенсійного віку (жінки . 55 років, чоловіки . 60 років);
- б) вони потребують матеріальної допомоги.

За таких обставин немає значення, коли настає непрацездатність - до досягнення повноліття, або в інший час.

Діюче шлюбно-сімейне законодавство зобов'язуючи батьків до утримання ними своїх неповнолітніх дітей не ставить розмір такого утримання у залежність від ступеня матеріального забезпечення батьків (або одного з них). Розмір аліментів, що стягаються з батьків неповнолітніх дітей окреслена тільки законом і може бути змінена судом лише у випадках:

- а) якщо у того з батьків, який повинен сплачувати аліменти, є інші неповнолітні діти, які при стягненні аліментів у тому розмірі, у якому вони вказані у статті 82, а саме: на одну дитину - чверть, на двох дітей - 1/3, на трьох та більше - половина заробітку, але не менш одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян на кожну дитину, буде забезпечена матеріально менше ніж ті діти, що отримують аліменти;
- б) якщо той з батьків, із якого стягують аліменти, є інвалідом I або II черги;
- в) якщо діти працюють та мають заробіток або інші причини.

Вирішуючи питання про зменшення розміру аліментів по вище зазначеним підставам, суд приймає до уваги заробіток отримувача аліментів, а також заробіток інших членів сім'ї тієї особи, що сплачує аліменти.

У випадку зазначеному у пункті б) підставою для зменшення розміру аліментів є не сама по собі інвалідність тієї особи, що сплачує аліменти, а викликані нею матеріальні труднощі для задоволення власних нужд. Тому, якщо не дивлячись на інвалідність, матеріальне становище сплачувальника аліментів дає йому цю можливість у встановленому законом розмірі, то у суду немає підстав для його зниження. Інваліди III черги за загальним правом, зберігають певну ступінь працездатності, тому вони не в праві вимагати зниження розміру аліментів.

Повне звільнення інвалідів від сплати аліментів законом не передбачено.

Стягнення аліментів у знов визначеному розмірі проводиться з дня вступу у законну силу рішення суду.

Утримання аліментів з працівників здійснюється з усіх видів заробітку й додаткового винагородження як за основним місцем роботи, так і за місцем роботи за сумісництвом :

- 1) основної заробітної платні по посадовому окладу, тарифній ставці та ін.;
- 2) всіх видів доплат і надбавок до зарплати;
- 3) грошових та натуральних премій;
- 4) оплати за понаднормову працю, за працю у вихідні дні, святкові дні;
- 5) із зарплатні, що зберігається за час відпустки;

- 6) із зарплатні, що зберігається за час виконання державних та громадських обов'язків;
- 7) винагороди за загальні річні підсумки роботи підприємств, організацій;
- 8) допомоги по безробіттю;
- 9) допоміг по державному страхуванню;
- 10) стипендій;
- 11) пенсій;
- 12) доходів від підприємницької діяльності та інших видів заробітку.

Утримання аліментів не здійснюється з:

- вихідної допомоги при звільненні;
- премій, присуджених за видатну працю в галузі науки, літератури, мистецтва;
- допомог у зв'язку з народженням дитини
- державних допомог на поховання;
- державних допомог багатодітним та самотнім матерям та інше.

Утримання аліментів здійснюється із суми заробітку, що належить особі, яка сплачує аліменти після утримання з цього заробітку податків.

Нашому суспільству бракує розуміння захисту прав дитини. Як свідчать опитування, більшість юристів навіть не мають уявлення про зміст Конвенції про права дитини. Широкому ж загалові цей документ взагалі не відомий.

Задачею соціальних педагогів є поширення знань про права дитини серед широкого загалу.

Л і т е р а т у р а :

Нормативно-правова:

1. Конвенція ООН про права дитини. – К.:PrintXPressTM, 1999.
2. Конституція України. Статті 3, 8, (. 22, 28, 29, 31, 32,41, 47, 55, 56, 68, 124.
3. Закон України «Про охорону дитинства» (м.Київ, 26 квітня 2001 р., № 2402-БІБІЮ.
4. Закон України «Про попередження насильства в сьм'ї»(№ 2789-ІІ від 15.11.2001.- ВВР, 2002,№10, ст.. 70).
5. Кодекс про шлюб і сім'ю України (Закон України № 2006-УІІ (2006а-07) від 20.06.69, ВВР, 1969, № 26, ст..204).
6. Закон України про освіту (м. Київ, 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ із змінами і доповненнями
7. Закон України про загальну середню освіту (м. Київ, 13 травня 1999 р. № 651-ХІУ із змінами і доповненнями
8. Закон України про охорону дитинства (м. Київ, 26 квітня 2001 р. № 2402-ІІІ із змінами і доповненнями)
9. Закон України про соціальну роботу з дітьми та молоддю (м. Київ, 21 червня 2001 р. № 1613-111 із змінами і доповненнями)
10. Кримінальний Кодекс України (вибрані статті) - ВВР, 2001, №25-26, с.131.
11. Про затвердження Інструкції з обліку дітей і підлітків шкільного віку: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 646
12. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002

Навчально-наукова:

13. Бюлетень Незалежного дитячого медіа-центру „Голос дитини”, № 1 (березень 2002р.).
14. Вегера С.А. Аспекти праці та соціальної захищеності дітей в Україні. Міністерство праці та соціальної політики в Україні. – Київ, 2001., - С. 7.
15. Діти України про свої права. Попередні результати соціологічного опитування дітей віком від 9 до 17 років. – К.: Ценр „Соціальний моніторинг” / ЮНІСЕФ, 2000.
16. Емельянов В. Гражданское право Украины. Изд. Первое, Днепропетровск, УкОМА Пресс, 1994. – 144с.
17. Коваленко З.Д., Келим О.І., Кіященко Г.В., Тайсумов В.В.Твої права: Порадник для громадян та громадських організацій із захисту своїх прав. - Полтава, 2004. – С. 3-7
18. Конвенція про права дитини: Заключні зауваження Комітету з прав дитини: Україна: Інформаційний бюлетень Представництва ООН в Україні. Спеціальний випуск. – 31 березня 1996 р.

19. Тематична держана доповідь про становище дітей в Україні: Праця дітей в Україні. – Київ, 2001.
20. Хавеман Р., Війєрс М. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні: 2001: Доповідь на запит Міжнародної організації з міграції (МОМ). – Київ, 2001. – 95с. – С.54-84.
21. Шость Н.В., Козир М.К., Ситник О.М. Енциклопедія правового захисту неповнолітніх. – Київ, 1997.
22. www.rada.kiev.ua Інформація про становище дітей в Україні
23. www.unicef.org/publications/index_24432.html ЮНІСЕФ. Доповідь „Становище дітей світу в 2005 році”.
24. www.savehechildren.net/homepage (Міжнародний альянс з порятунку дітей
25. www.unicef.org/protection/index.ptmi (Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ))
26. www.crin.org Сайт інформаційної мережі з прав дитини
27. www.europeanchildrensnetwork.org Євронет, Європейська дитяча мережа
www.undp.org/rbec Регіональне бюро ПРООН для країн Європи та СНД

2.5. Практика реалізації соціальним педагогом правозахисної функції

Згідно з Конституцією України встановлено права людини, в т.ч. дитини, знати свої права та обов'язки. При цьому незнання законів не звільняє особу від юридичної відповідальності

Більшість населення України і уявлення не має про особисті права дітей, Конвенцію ООН про права дитини, інші міжнародні документи цієї спеціалізації, тому дуже легко порушити права дітей, бо історично склалося, що ці права завжди порушувались, до дітей не ставилися як до самостійної особистості. На жаль, дуже багато дорослих не вважають за потрібне і зараз визнавати ці права, бо бояться великої відповідальності, а також звикли до старих канонів виховання.

В Україні відбувається активний процес формування національного законодавства та механізмів щодо реалізації державної політики у сфері дитинства. За часів незалежності було прийнято низку нормативних актів, спрямованих на виконання зобов'язань України щодо Конвенції ООН про права дитини.

Функцію захисту конституційних прав та свобод громадян, у тому числі й неповнолітніх, покладено на судову владу. Крім судових, існують ще й позасудові методи захисту прав дитини через звернення до відповідних уповноважених органів та посадових осіб. ЮНІСЕФ є головним механізмом міжнародної допомоги дітям, які перебувають у тяжких умовах. У 1997 році ЮНІСЕФ відкрив постійне представництво в Україні для допомоги урядові у реалізації різноманітних програм, спрямованих на захист та розвиток дітей.

Сьогодні вже не достатньо змінювати світ в інтересах дітей, сьогодні вже йде мова про те, щоб змінювати світ разом з дітьми. Для цього потрібно прислухатися до того, що говорить молодь, треба надавати їм можливість висловлювати свою думку і приймати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх життя. Настав час перейти від добродійності стосовно дітей до визнання того, що дитина, як і кожна людина, має власні права.

Повага прав і свобод людини визначається відношенням суспільства до своїх дітей. Обов'язок держави – забезпечити дітям нормальні умови життя та розвитку, насамперед дітям з особливими потребами. Вона на законодавчій основі повинна здійснювати свій конституційний обов'язок щодо захисту прав і свобод громадян і найбільшою мірою – стосовно дітей.

В Конституції України, дітям гарантуються всі права, необхідні для їх розвитку і життя. Але незважаючи на досить чітку розроблену, на сьогодні, законодавчу основу щодо захисту прав дітей, в Україні дедалі збільшується кількість дітей безпритульних, втягнених у злочинний світ, знедолених, хворих, дітей-інвалідів. Існують проблеми щодо дитячої смертності, жорстокого ставлення до дітей, використання їх в наркотичному, сексуальному та порнобізнесі.

Приведення українського законодавства з питань захисту прав дітей у відповідність з функціонуванням української держави та новими умовами життя людей, їх світоглядом, культурою, освітою й охороною здоров'я сьогодні є конче необхідним для захисту української нації, майбутнього України.

Проблем багато. І не тільки з особистими, але і з політичними, соціальними, економічними, культурними правами дитини. Ситуація потребує змін на законодавчому рівні.

Поринувши у світ нездійснених мрій, я на мить уявила, що дотримуються всі права дитини. Наша країна перетворилася на „казкову”, в якій не існують перепони щодо виявлення дитячих можливостей в різних галузях. Кожна дитина живе в таких умовах, при яких має все, щоб збагатити свій інтелект. Дітей не принижують, фізично не карають тощо. Жодна мати не позбавить свою дитину права на життя. Дотримання всіх правових норм призведе до того, що суспільство стане демократичним, де будуть діяти і виконуватися закони, стосунки між людьми будуть базуватися на принципах гуманізму, взаємодопомоги та

любові. І в Україні, нарешті, з'явиться шанс на світле майбутнє, адже, як сказав В.Сухомлинський: „Сьогодні діти – завтра народ”.

Але і в такому ідеальному світі, на мою думку, можуть з'явитися певні проблеми. В Конвенції про права дитини зазначається, що дитина має право на свою думку, щоб її почули, щоб її інтереси враховувались як найкраще. Та деякі діти вважають, що можуть набридати дорослим своїми зауваженнями, вказувати їм тощо. Користуючись правом, що ніхто не може примусити дитину робити те, що їй не приємно чи може завдати шкоди, інші діти вважають, що це звільняє їх від навчання у школі чи від виконання роботи вдома. Дехто з них вважає, що права дітей є абсолютними, безмежними. Але слід пам'ятати, що права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої. Певна категорія дітей, в повній мірі користуючись правами, може знехтувати своїми обов'язками.

Наш світ не досконалий, і про повне дотримання прав дитини ще рано говорити, але кожна держава повинна докладати максимум зусиль, щоб покращити життя дітей, особливо тих, хто потребує цього найбільше.

Об'єктом особливої уваги з боку держави, як наголошується в Конвенції про права дитини, мають бути діти, що живуть у важких соціальних умовах. До категорії таких дітей в Україні належить низка груп: діти-сироти; діти, що залишилися без піклування батьків; діти із соціальних сімей; діти, які порушили закон; діти-інваліди; діти із сімей безробітних або ті, що змушені працювати; діти—жертви економічних катастроф; діти, що втекли з дому; діти-наркомани та ті, що зловживають спиртними напоями. Кожна з цих категорій дітей потребує особливої уваги і диференційованого підходу щодо форм захисту. Це можливо за умови вирішення низки проблем, а саме: економічних, соціальних, культурно-психологічних тощо. І все це має позитивно впливати на формування гармонійно розвиненої особистості з високим почуттям відповідальності, прав і свободи.

На сьогоднішній день питанням пов'язаним з захистом прав і свобод дітей та молоді, насамперед, дітей з особливими потребами приділяється багато уваги з боку держави і всього суспільства.

Зараз проблема дитинства одна з найважливіших проблем нашої країни. І не треба легковажно ставитися до ситуації, що склалася, бо діти – це наше майбутнє і треба сприймати це дуже серйозно.

На паперах все виглядає не так, як у реальному житті. Більшість дітей, як і їхні батьки, і уявлення не має про права дитини і про Конвенцію ООН про права дитини. Та навіть ті, хто знають, не можуть застосовувати свої знання належним чином. Проблемою нашого населення була юридична необізнаність та неграмотність. Так, держава робить деякі окремі, повільні, рідкі кроки на шляху вирішення цієї проблеми, але повинні існувати дійсні шляхи виходу, справжня рішуча програма.

Права людини є природною приналежністю, невід'ємною властивістю кожного члена суспільства з самого моменту його народження. Саме завдяки здійсненню прав і свобод проявляється унікальність особистості, розкриваються творчі здібності і можливості кожної людини, що вирішальним чином відбивається на розвитку суспільства в цілому.

Не випадково Загальна декларація прав людини починається зі слів про те, що основою свободи, справедливості і загального миру є визнання рівної гідності, властивої всім членам людської сім'ї, а також їх рівних і невід'ємних прав. Права людини це одна з найсвятіших й найдорожчих людських цінностей, тому треба їх шанувати і дотримуватись, вміти відстоювати і поважати.

Майбутнє кожної людини і людства в цілому потенційно залежить від підростаючого покоління, тому забезпечення прав дітей та їх правовий захист безумовно є основним завданням сучасності, у вирішенні якої має бути зацікавленим все світове співтовариство.

Представляється, що в світлі сказаного немає необхідності приводити аргументи. Як доказ того, що одним із найважливіших досягнень і результатів дій міжнародної системи захисту прав людини є не тільки визнання міжнародним співтовариством факту, що “дитина, через її фізичну і розумову незрілість, потребує спеціальної охорони і турботи, включаючи

відповідний правовий захист, як до, так і після народження”, але і визнання дітей самостійними суб’єктами.

Мільйони дітей в усьому світі живуть в особливо тяжких умовах. Це – сироти і бездомні діти, біженці, жертви війн, стихійних лих та екологічних катастроф, діти мігрантів та інших представників населення, які знаходяться у неблагоприємних умовах. Також це діти, які змушені працювати, або молоді люди, втягнуті у проституцію, жертви сексуального насильства та інших форм експлуатації, діти-інваліди і малолітні злочинці, жертви апартеїду та іноземної окупації. Такі діти потребують особливої уваги, захисту та допомоги з боку родини, держави, міжнародного співробітництва

Розглянемо ряд типових ситуацій порушення окремих прав і свобод дитини, гарантованих їй міжнародними і державними нормативно-правовими актами.

1.Порушення прав дитини в сім’ї. Дотримання прав людини, проголошених Декларацією прав людини, має велике значення у відносинах між членами сім’ї. Адже порушення прав людини в родині, насильство стосовно матері, батька або інших членів сім’ї так само негативно впливає на дитячу психіку, як і насильство, виявлене стосовно неї самої.

Ситуація 1.1. До шкільного психолога звернувся 10-річний Сашко. У нього жорсткий безсердечний батько. Коли батько приходить додому напідпитку, він стає просто звіром, б’є матір, погрожує їй зарізати, кричить на хлопчика та його 3-річну сестричку. Діти цілу ніч тремтять, забившись у куток, а мати мовчить і терпить знущання. Вона не хоче викликати міліцію, бо залякана погрозами і, головне, „громадською думкою” що скажуть люди, якщо вона власного чоловіка відправить до в’язниці.

Звернемо увагу на таку статтю Декларації: **кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.** Чи може порушення цієї статті щодо матері завдати психологічної травми дитині?

Ситуація 1.2. На прийом до психолога прийшла 30-річна Тетяна. Після закінчення інституту в неї була цікава робота, друзі, можливість професійного росту. Після одруження чоловік запропонував їй звільнитися. Це було однією з умов одруження. На цей час він уже був процвітаючим бізнесменом і міг забезпечити сім’ю. „Я хочу зробити твоє життя садом, у якому ти будеш найкращою квіткою” — казав чоловік. Спочатку він приділяв їй багато уваги, радився з нею, вони часто зустрічалися з її та його друзями. Після народження дитини питання про роботу відпадало. АЛЕ скоро дитина підросла, у чоловіка з’явилися нові друзі, нові інтереси. І якось вона зрозуміла, що живе із сином і чоловіком у різних часових вимірах — уже не було мови про спільне проведення вільного часу, про задушевні розмови і поради, чоловік виділяв їй обмежену суму грошей і вимагав звіту про їх витрату, він міг зневажливо говорити з нею і насміхатися з її інтересів. Підростаючи, син засвоював такий зневажливий тон щодо мами, вона не була більше авторитетом для нього. Мати залежала матеріально від тата, як і він, і, крім того, тато все одно міг змінити будь-яке її розпорядження. Так само зверхньо і зневажливо хлопчик почав ставитися до своїх товаришів у школі. У нього виникли проблеми.

У наведених випадках порушувалися права дорослих у сім’ї, але при цьому страждали діти, які внаслідок стресів та негативних емоцій зазнали психологічної травми. Оскільки за Конвенцією:

- дитина має право знати своїх батьків;
- не розлучатися з батьками;
- підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам дитини;
- залишити будь-яку країну, зокрема власну, та повертатися до неї для підтримки контактів із батьками, якщо вони живуть у різних країнах.

Як часто після „бухливого” розлучення всі негативні емоції одного із батьків, того, з ким залишається дитина (найчастіше матері), спрямовані проти чоловіка, передаються дитині, їй не дозволяють бачитися з батьком, постійно розповідають, який він поганий, як жорстоко ставиться до „них” і що він не гідний любові дитини. Але маленьке дитяче серце

ще не навчилося любити за достоїнства, воно просто любить, бо це її батько, бо він їй потрібен, бо, нарешті, дитина має право мати власну думку щодо цього. І її серце розривається від болю та страждання між любов'ю до двох таких рідних і таких жорстоких до неї людей. Часто це призводить до психологічної травми дитини і накладає в подальшому відбиток на все її життя. Чи цього хотіла любляча мати?

- **право дитини на захист від зазіхань на її честь та репутацію, недоторканність житла та таємницю кореспонденції;**
- **право на особисте життя.**

Ці права дитини розглянемо у порівнянні з іншою статтею Конвенції, а саме:

- **права та обов'язки батьків, що несуть згідно із законом відповідальність за дитину, повинні відповідним чином керувати дитиною у реалізації ними визнаних даною Конвенцією прав і робити це відповідно до розвитку здібностей дитини.**

Часто, реалізуючи свої права та обов'язки щодо керування дитиною, батьки не тільки порушують право дитини на особисте життя, а й її психологічне право на власну думку і власну помилку. Дорослі, готуючи дитину до самостійного життя, повинні усвідомлювати, що їй самій доведеться в тому житті робити вибір, відстоювати свої погляди, захищати себе. Надто активно захищаючи дитину від життєвих труднощів у дитинстві, ми ризикуємо кинути її у бурхливий потік дорослого життя абсолютно беззбройну, без належних умінь та навичок.

Ситуація 1.3. *На прийом до психолога прийшли мати з дівчинкою 12 років. Дівчинка була слухняна, вихована. Але останнім часом вона нічим не цікавилася, у неї не було друзів, вона все гірше вчилася в школі. Мама згадала, як ще зовсім недавно в неї були ідеї, бажання, друзі. Але мамі здавалося, що все це віддаляє дівчинку від неї, справляє негативний вплив. І вона доклала всіх зусиль, щоб захистити її від цього.*

На запитання, чим би вона хотіла займатися, дівчинка сказала: я б хотіла робити те, чого від мене хочуть батьки, щоб їх не засмучувати. Дитина була абсолютно зломлена. У неї не залишилося ніяких власних бажань.

Чи цього хотіли батьки?

- **Право на захист від виконання будь-якої роботи, яка може завдати шкоди для її здоров'я та чинити перешкоди для отримання нею освіти.**
- **Право на захист від тортур або інших жорстоких нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведінки або покарання.**

Ситуація 1.4. *Після смерті чоловіка жінка залишилася з двома дітьми. Важкі економічні умови змусили її переїхати в село до іншого чоловіка. Цьому чоловіку все життя доводилося важко працювати, і, зійшовшись із новою сім'єю, він так само вимогливо ставився до всіх домашніх. Хлопчика і дівчинку він примушував тяжко працювати з ранку до пізнього вечора, караючи їх за кожну провину. До школи діти приходили вкрай зморені, не здатні сприймати навчальний матеріал. Вітчизн часто взагалі не пускав їх до школи. Під час розмови з ним він ніяк не хотів визнати, що він знущується з дітей. На все була одна відповідь — вони повинні працювати.*

У даному випадку можна спостерігати явне порушення права дитини на повноцінну освіту та на не жорстоке поведіння і захист від тортур.

Оскільки сім'я — це спілкування з партнерами — батьками, дітьми, подружжя між собою, то важливо знати і пам'ятати свої людські права та права інших людей. Ці права має кожна людина в сім'ї, незалежно від віку. Тільки поважаючи і дотримуючись цих прав, можна досягти справді партнерських відносин. Усі члени, як молодші, так і дорослі, мають знаходитись у психологічно комфортному середовищі. Ось ці права:

- **Психологічне право людини — право не дозволяти іншим маніпулювати Вами.**

Ситуація 1.5. *На консультацію прийшла жінка, яка ніяк не може знайти спільної мови зі своєю п'ятирічною донькою, їхні непорозуміння починалися із самого ранку. „Вона зовсім мене не слухається”, — говориш жінка. „Я їй кажу: одягай червоні колготки, а вона*

— тільки сині. І мене зовсім не слухає”. Коли запитали, чим іще відрізнялися колготки, крім кольору, жінка не змогла відповісти.

Не поважати бажання та уподобання дитини — це характерно для багатьох сімей. В неї не може бути своїх занять, роботи — вона не може бути зайнятою — хіба це не порушення прав дитини?

- **Право на свій розсуд вирішувати, що робити, як робити і як відчувати.**

Це право дитини часто порушується, коли діти дорослішають і намагаються відшукати своє місце в житті. Звичайно ж, люблячі батьки краще знають, як треба влаштувати життя дитини, з ким їй одружитися, куди піти навчатися. Саме керуючись цією „незаперечною логікою”, батьки псують життя собі і своїм дітям.

- **Право самим відповідати за вирішення своїх проблем.**

Якщо дитина робить вибір, вона повинна усвідомлювати, що при цьому і відповідальність за наслідки зробленого вибору покладається на неї.

Адже часто за найменших труднощів батьки намагаються перебрати ініціативу на себе, працюючи рятувальною службою. При цьому в дитини залишається відчуття своєї нікчемності, відчуття того, що вона ні на що не здатна.

- **Право робити помилки, право зробити помилку, відчуття її наслідки і зробити висновки — дає можливість дитині самоствердитися, зрозуміти свої можливості, стати дорослішою.**

- **Право на свою власну думку — право дитини, яка здатна формулювати свої погляди, висловлювати їх з усіх питань, що її стосуються (Конвенція прав дитини).**

В основі партнерської сім'ї є повага до всіх її членів, від найменшого до найстаршого. Дитина має право на свою власну думку в обговоренні тих питань, що її стосуються. В одній із сімей під час переїзду на нову квартиру сім'я в повному складі обговорювала оформлення квартири. Діти пропонували свої проекти оформлення дитячої кімнати, мама — кухні, тато — кабінету, і всі разом обговорювали, як краще можна оформити спільну кімнату.

Ситуація 1.6. *До психолога звернулася жінка. Вона звинувачувала свого сина-підлітка в негативному, грубому ставленні до неї. Вона розповіла, що поки син був у таборі на відпочинку, вона повністю поміняла меблі в його кімнаті і, облаштовуючи оселю, викинула всі непотрібні, на її погляд, речі, записки та листи з його кімнати. Вона не розуміла, чому син був настільки вражений, адже вона зробила все до ладу в його кімнаті. А син від такого вчинку був психологічно глибоко травмований.*

- **Право не відчувати за собою провини.**

Часто, коли ми доручаємо дитині виконувати якусь справу, у нас не вистачає терпіння, такту. Звичайно, дитина одягається самостійно значно довше, ніж коли б ми її одягали самі. І посуд вона митиме довше і не так вправно, і не одну тарілку при цьому буде розбито. Але якщо ви хочете, щоб ваша дитина не зненавиділа цю роботу на все життя, не насміхайтесь з її перших невмілих спроб, не звинувачуйте її у нездатності до роботи. Дитина повинна отримати досвід і навчитися на власних помилках.

- **Право змінювати свої уявлення.**

Ми всі пов'язані з оточуючим світом. Дитина росте в цьому світі, пізнає його, дорослішає сама і разом з нею дорослішають і змінюються її погляди. Це її право. Право бути різною. Приректи дитину на якусь одну, наперед задану роль — означає створити дисгармонію з її внутрішнім світом. Неможливість бути собою теж створює психологічну травму і часто ламає долю дитини. Проте можна згадати багато прикладів, коли батьки не можуть вибачити дитині, що вона в пошуках себе раптом змінює свої уподобання (залишає музичну школу, не закінчивши ВНЗ, іде працювати за іншим фахом).

Одна з умов партнерської сім'ї — це сприймати себе і оточуючих такими, які вони є.

Отже, батьки порушують права дитини, якщо:

- знущаються над дитиною;
- б'ють її;
- завдають шкоди здоров'ю дитини;

- залякують дитину, використовуючи при цьому суспільні установи (міліцію, церкву, спецшколу, колонію, психіатричну лікарню);
- порушують її статеvu недоторканість;
- навіюють страх за допомогою жестів, поглядів;
- перебивають дитину під час розмови;
- ізолюють дитину;
- контролюють її доступ до спілкування з ровесниками, дорослими, родичами, одним із батьків;
- використовують образливі прізвиська;
- соромлять дитину;
- використовують її як передавача інформації між батьками під час конфліктів у сім'ї;
- контролюють поведінку дитини за допомогою грошей;
- ігнорують її;
- не задовольняють її основні потреби;
- використовують дитину як засіб економічного торгу під час розлучення;
- погрожують залишити її;
- погрожують фізичною розправою;
- поводяться з дитиною, як із прислугою;
- підмовляються повідомним про важливі рішення, які безпосередньо стосуються її долі.

Зневажання людських прав дитини, приниження її гідності сприяють виникненню дитячої психічної травми, яка деформує особистість, порушує природний психологічний та фізіологічний розвиток дитини.

2. Право дитини на житло.

Приклад 2.1. У районній державній адміністрації та районному відділі внутрішніх справ з 1997 року на обліку як неблагополучна перебувала сім'я Сайків, у якій батьки зловживали спиртними напоями, вихованням двох дітей не займалися. Незважаючи на це, районна державна адміністрація не тільки не вирішила питання про позбавлення їх батьківських прав, а й безпідставно у березні 2000р. надала дозвіл на продаж квартири, частина якої належала неповнолітнім Сайкам Петрові та Павлу. За протестом прокурора незаконне рішення адміністрації скасовано.

Приклад 2.2. Подружжя Крохіних з дозволу органу опіки та піклування продали квартиру, в якій вони мешкали разом з двома неповнолітніми дітьми у м. Запоріжжі. Але, придбавши інше житло взамін проданого, Крохіни оформили право власності на нову квартиру тільки на себе, незважаючи на те, що квартира, яку вони перед цим продали, була у спільній власності Крохіних та їхніх дітей. Прокурором заявлено позов в інтересах неповнолітніх.

Приклад 2.3. У червні 2000 року Дніпропетровським районним судом за ст.ст. 143 ч. 2, 141 ч. 2 КК України до 6 років позбавлення волі засуджено Ж. Мезеру, яка протягом 1995 – 1997 років шляхом шахрайства та погроз отримала від громадян право на розпоряджання їх квартирами у місті Дніпропетровську, де потерпілі мешкали разом з неповнолітніми дітьми, після чого квартири продавала, а гроші привласнювала. Всього Мезера заволоділа шістьма квартирами, право власності на які разом з батьками мали їх неповнолітні діти.

Приклад 2.4. Приватним нотаріусом Запорізького міського округу Миколаївською Л.Б. без згоди органу опіки та піклування засвідчено угоду купівлі-продажу квартири, частина якої належала неповнолітньому Яшину С. Аналогічні порушення закону виявлено в діях нотаріуса в Дніпропетровській та Одеській областях.

Приклад 2.5. У м.Івано-Франківську порушено кримінальні справи щодо видачі житлово-комунальною організацією недостовірної довідки про склад сім'ї (дитина не була вписана до

складу сім'ї), й також укладений неправомірний договір оренди житла (угоду уклав старший брат неповнолітньої).

Приклад 2.6. Подружжя Коваленків з метою уникнення необхідності отримання дозволу на відчуження квартири, де вони мешкали з двома неповнолітніми дітьми, вирішили приватизувати житло тільки на одного дорослого члена сім'ї. Для цього мати з дітьми до подання батьком заяви про приватизацію виписалася разом з дітьми з квартири, після чого квартира була приватизована тільки Коваленком О. Прокурором заявлено позов про визнання свідоцтва на право власності на житло, яке видано Коваленку О., недійсним.

Приклад 2.7. Начальник ЖЕУ ЗАТ „ЕСМА” Мілевська Ф. видала довідку про склад сім'ї, в якій зазначила завідомо неправдиві дані про те, що в квартирі мешкає лише одна доросла особа, хоча в ній на той час проживали четверо неповнолітніх. Діти через злочинні дії Мілевської були позбавлені права на житло. За вироком Ленінградського районного суду м. Києва Мілевська Ф. засуджена за ч. 2 ст. 165 та ст. 172 КК України.

Приклад 2.8. Пікуль О. Виконувала обов'язки опікуна неповнолітніх Юртаєвих, продала 4-кімнатну квартиру, що належала їй підопічним, а взамін придбала 3-кімнатну, оформивши право власності на це житло на себе. Такі ж порушення встановлено у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Харківській та інших областях.

Приклад 2.9. У Новоукраїнському районі Кіровоградської області порушено карну справу проти опікуна Л. Краковської, яка використовувала пенсію своєї підопічної Л. Мороз по втраті годувальника на особисті потреби.

Приклад 2.10. Після смерті матері опікунство на хлопчика оформлює вітчим. Він — бізнесмен, проторгувався чи пропився — борги. За дозволом опікунської ради, продав квартиру, купив однокімнатну, 18 кв. м. Потім продав і цю квартиру. Опікун попросив хлопчика написати дозвіл на продаж, хлопець і написав. Тепер їм немає де жити. Дитина без прописки, без квартири – бомж.

Приклад 2.11. Районний суд Житомирської області прийняв рішення про усиновлення Сергія. Рівно через десять років, інший районний суд це усиновлення скасував. Сім'я, в якій він проживав стільки часу, приватизувала житло. Звичайно, Сергія в списках сім'ї не було. Відтоді минув майже рік, але в історії зі скасуванням усиновлення та житлом досі не поставлено крапки.

Приклад 2.12. Мама-наркоманка продала квартиру і, вийшовши заміж, виїхала в Грузію. Після смерті чоловіка повернулася в Україну. Дитину покинула на базарі. Позбавити маму батьківських прав практично неможливо, тому що вона не мала громадянства України і відповідно — прописки. Щоб розв'язати проблему довелося робити запит до посольства Грузії. Для вирішення подальшої долі дівчинку тимчасово прописали за адресою Центру. На сьогодні вона стоїть на обліку на усиновлення.

3. Кожна дитина має право на захист від жорстких, нелюдських або принижуючих гідність людини видів поведження чи покарань

Ситуація 3.1. До Центру „Розрада” звернулася жінка, яка проживає з трьома дітьми в одній квартирі разом з батьком-насильником. Діти знаходяться там не можуть. Проте жити їм немає де. Періодично жінка з дітьми проживає в притулку.

Ситуація 3.2. У Галі О. Мати хоч і пиячила, але якось доглядала за дівчинкою. Вона померла, коли дитині не було ще восьми років, і залишилася дівчинка на утриманні вітчима, який постійно над нею знущався. Недолюдок не лише морив падчерицю голодом, але постійно бив її, а іноді підвішував і так залишав на тривалий час. У Олі С. Мати також померла, а батько запив, втратив роботу, пропив майно, а потім і квартиру.

Ситуація 3.3. Вітчим 10-річного Джона Веста завжди сильно бив хлопчика за найменшу провину, посилаючись на своє, закріплене законом, право „на розумну жорстокість”. Тоді рідний батько Джона від його імені подав позов до Європейського суду з прав людини.

4. Кожна дитина має право на захист здоров'я та медично-санітарне обслуговування

Приклад 4.1. *Громадянка К.Михайлик звернулася до Уповноваженого зі скаргою на незадовільне лікування її тяжко хворої дитини в районній лікарні. Було відкрито провадження по цій справі та направленні подання по цій справі до МОЗ України та обласної держадміністрації. Завдяки проведеній роботі дитина отримала можливість пройти курс обстеження та лікування в умовах спеціалізованого відділення обласної лікарні.*

Приклад 4.2. *Громадянка К.Каграманова звернулася до Уповноваженого з проханням допомогти в обстеженні та лікуванні хворих дітей (11 та 3 років), оскільки обласна держадміністрація відмовила їй в такій допомозі. Уповноваженим було відкрито провадження у справі про порушення прав дитини на медичну допомогу та направлено подання до МОЗ України. В результаті дітей направили на обстеження і лікування до спеціалізованої лікарні у м.Києві. Права дітей було поновлено.*

Приклад 4.3. *Гр. Баштаненко, жителька м.Кременчука звернення щодо зволікання протягом декількох років у вирішенні питання про направлення на лікування за кордон її неповнолітнього сина, який через лікарську помилку отримав такі післяопераційні ускладнення, які неможливо усунути.*

Описані і проаналізовані найтипівіші ситуації і випадки порушень прав та інтересів дітей в нашій країні демонструють приклади реального застосування на практиці нормативно-правових актів у сфері прав дитини.

Література

Нормативно-правова:

28. Конвенція ООН про права дитини. – К.:PrintXPressTM, 1999.
29. Конституція України. Статті 3, 8, (. 22, 28, 29, 31, 32,41, 47, 55, 56, 68, 124.
30. Закон України «Про охорону дитинства» (м.Київ, 26 квітня 2001 р., № 2402-Бґґґґ).
31. Закон України «Про попередження насильства в сьмґґґґ»(№ 2789-III від 15.11.2001.- ВВР, 2002,№10, ст.. 70).
32. Кодекс про шлюб і сьмґґґґ України (Закон України № 2006-УП (2006а-07) від 20.06.69, ВВР, 1969, № 26, ст..204).
33. Закон України про освіту (м. Київ, 23 травня 1991 р. № 1060-XII із змінами і доповненнями
34. Закон України про загальну середню освіту (м. Київ, 13 травня 1999 р. № 651-XIV із змінами і доповненнями
35. Закон України про охорону дитинства (м. Київ, 26 квітня 2001 р. № 2402-III із змінами і доповненнями)
36. Закон України про соціальну роботу з дітьми та молоддю (м. Київ, 21 червня 2001 р. № 1613-111 із змінами і доповненнями)
37. Кримінальний Кодекс України (вибрані статті) - ВВР, 2001, №25-26, с.131.
38. Про затвердження Інструкції з обліку дітей і підлітків шкільного віку: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 646
39. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002

Навчально-наукова:

40. Бюлетень Незалежного дитячого медіа-центру „Голос дитини”, № 1 (березень 2002р.).
41. Вегера С.А. Аспекти праці та соціальної захищеності дітей в Україні. Міністерство праці та соціальної політики в Україні. – Київ, 2001., - С. 7.
42. Діти України про свої права. Попередні результати соціологічного опитування дітей віком від 9 до 17 років. – К.: Ценр „Соціальний моніторинг” / ЮНІСЕФ, 2000.
43. Емельянов В. Гражданское право Украины. Изд. Первое, Днепропетровск, УкОМА Пресс, 1994. – 144с.
44. Коваленко З.Д., Келим О.І., Кіященко Г.В., Тайсумов В.В.Твої права: Порадник для громадян та громадських організацій із захисту своїх прав. - Полтава, 2004. – С. 3-7
45. Конвенція про права дитини: Заключні зауваження Комітету з прав дитини: Україна: Інформаційний бюлетень Представництва ООН в Україні. Спеціальний випуск. – 31 березня 1996 р.
46. Тематична держана доповідь про становище дітей в Україні: Праця дітей в Україні. – Київ, 2001.

2.6. Соціально-правовий захист дітей з вадами у психофізичному розвитку

Право людини на соціальне забезпечення. До основних прав і свобод людини і громадянина, як відомо, належать, особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні. *Соціальні права* - це можливості людини щодо забезпечення належних соціальних умов життя. Їх завдання – забезпечити можливість нормального фізіологічного існування людини в суспільстві. За Конституцією України до них належать право на працю (ст.. 43), право на страйк (ст..44), право на відпочинок (ст..45), право на соціальний захист (ст.. 46), право на житло (ст.. 47), право на достатній життєвий рівень (ст.. 48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст.. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст.. 50), право на захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства (ст.. 51), право на благодійницьку діяльність щодо дітей (ст.. 52).

Соціальний захист – це система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій і заходів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. Включає соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку).

Соціальна захищеність – це цілісна система законодавчо закріплених економічних, юридичних і соціальних прав і свобод, соціальних гарантій громадян, які протидіють дестабілізуючим факторам життя, в першу чергу таким, як безробіття, інфляція, бідність та ін.

Право на *соціальний захист* є одним із конституційних прав громадянина України.

Основні засади права на соціальний захист сформульовані у ст.. 46 Конституції України і зводяться до такого:

- усі без винятку громадяни України мають право на соціальний захист;
- основою такого захисту є соціальне забезпечення;
- підставами соціального забезпечення є передбачені законом соціальні випадки, зокрема, повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття, інвалідність тощо;
- види соціальних виплат та допомог, що є основними джерелами існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Поряд із поняттям соціального захисту, яке має широкий характер, регулюється різними галузями права, поняття соціального забезпечення має більш чітко окреслені межі:

Соціальне забезпечення – це державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів до існування у вигляді винагороди за працю, або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб. Категорії громадян, яких необхідно охопити соціальним забезпеченням, визначаються чинним законодавством. До них відносять: осіб, які знаходяться за межами юридично встановленого працездатного віку (діти і підлітки до 14-16 р., люди пенсійного віку); осіб, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я (мають вади фізичного або психічного розвитку, тимчасово непрацездатні); жінок в період вагітності і догляду за дитиною; осіб, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися із роботою (догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, людьми похилого віку).

Соціальне забезпечення реалізує конституційне право громадян на матеріальне забезпечення в старості, у випадку захворювання, повної або часткової втрати працездатності, втраті годувальника. Система соціального забезпечення включає: пенсії, допомоги працюючим (при тимчасовій непрацездатності, при вагітності і родах), одиноким матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям та ін. Здійснюється за рахунок державного бюджету і страхових внесків, які акумулюються в пенсійному фонді, фондах соціальної підтримки населення.

Право на соціальне забезпечення – це визнані й гарантовані державою і міжнародним співтовариством можливості людини задовольняти на прожитковому рівні свої фізіологічні, соціальні та духовні потреби. Це право не може бути відчужене, відібране, обмежене чи подароване. Воно належить кожному з моменту народження і до смерті. Держава визнає його шляхом фіксації в Конституції та поточному законодавстві.

Чинне законодавство передбачає право людини на пенсійне забезпечення, забезпечення грошовими допомога ми, надання пільг, компенсацій, натуральних допомог та соціальних послуг у спеціально створених для цього соціальних закладах. Для кожного виду соціального забезпечення дається перелік осіб, які мають на нього право; умови, за яких особа може реалізувати це право; розмір і терміни виплат; порядок надання соціального забезпечення.

Держава надає також гарантії права на соціальне забезпечення, тобто передбачає умови і засоби, які забезпечують його фактичну реалізацію та надійний захист. До них належать матеріальні, політичні, ідеологічні, правові гарантії.

Усіх людей об'єднує те, що вони підлягають соціальному забезпеченню із спеціальних фондів при настанні соціального випадку або при виконанні певних професійних обов'язків. Реалізуючи своє право на соціальне забезпечення, людина виступає як *суб'єкт соціально-забезпечувальних правовідносин*. Залежно від видів соціального забезпечення, підстав та принципів їх надання, виділяють певні категорії цих суб'єктів, окремими з них є люди з обмеженими можливостями та діти. Це:

- потерпілі від Чорнобильської катастрофи громадяни, включно з дітьми, які зазнали впливу радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- інваліди з дитинства;
- діти-інваліди та хворі діти.

Неповносправні особи (інваліди, люди з обмеженими можливостями, з особливими потребами) мають особливий соціальний статус, а, отже, повинні разом із загальнолюдськими правами мати ще й особливі, пільгові права.

На сьогодні в Україні немає єдиної офіційної термінології для визначення дитини, яка має ті чи інші особливості розвитку. Термінами, що найчастіше використовуються в різних проектах, є: „неповносправний”, „інвалід”, „дитина з особливими освітніми потребами”, „дитина з особливостями психофізичного розвитку”[66].

Розглянемо зміст цих понять.

Інвалідність – стійке порушення загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання або травми, які призводять до обмеження життєдіяльності і викликають необхідність соціального захисту.

Інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або уродженими дефектами, що призводять до обмеження життєдіяльності.

Дитина-інвалід – дитина зі стійким розладом функцій організму, що зумовлюють обмеження її природної життєдіяльності, та яка потребує необхідної додаткової соціальної допомоги і захисту.

Люди з обмеженими можливостями – люди, які мають функціональні обмеження і не здатні до якої-небудь діяльності в результаті захворювання, відхилень або недоліків розвитку, нетипового стану здоров'я, а також внаслідок неадаптованості зовнішнього середовища до особливих потреб індивіда та негативних стереотипів, упереджень, що виділяють нетипових людей у соціокультурній системі

Реаліями нашого життя залишається те, що громадські організації, установи, освітні заклади, підприємства прагнуть у першу чергу працювати із здоровими людьми: дітьми, молоддю. Люди ж із обмеженими фізичними та розумовими можливостями залишаються мовби за кадром сучасного життя.

Зловживання соціальними правами неповносправних осіб на освіту, медичну допомогу, працю, майно, житло, приватне життя, грубе поводження з особами зазначеної категорії, приниження їх людської гідності, покарання, а в окремих випадках застосування насилля – все це порушення прав людини – повинно бути завжди у колі уваги тих, хто працює з такими

людьми, а надто – дітьми. Оскільки все це зумовлює знищення індивідуальності, підриває гуманістичні та демократичні основи існування людської спільноти, створює додаткові проблеми у галузі охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Перед кожним, хто професійно працює з людьми з обмеженими можливостями, дітьми-інвалідами та їх батьками, неодмінно постають питання: яке майбутнє їх чекає, яку освіту зможе отримати така дитина, що буде з її правами на майно, житло, лікування, соціальну допомогу у разі смерті батьків, які єдині по-справжньому піклуються про таку дитину. Які відповіді давати на подібні питання батьків? Як правильно проконсультувати та вірно направити їх? Всі ці питання стають набагато складнішими, а пов'язані з ними ситуації значно драматичнішими, якщо ми працюємо з дитиною-інвалідом, яка до того ще й має статус сироти. Зустрічаються у житті окремі випадки жорстокого, грубого поводження з дітьми-інвалідами, здійснення фізичних, психічних та сексуальних насильницьких дій по відношенню до них, примушування їх до заняття жебрацтвом, нехтування їхніми основними життєвими потребами, правами на житло та майно з боку так званих „піклувальників”.

Значна кількість батьків не знають, що існують механізми протидії порушенню прав таких дітей і не вміють їх використовувати. Саме фахівці, які постійно працюють з дітьми-інвалідами – дефектологи, соціальні педагоги, соціальні працівники – першими повинні розпізнати ситуацію порушення прав такої дитини та надати первинну орієнтуючу консультацію батькам, а в окремих випадках, якщо того вимагають особливі обставини, і виступити від імені дитини. Теоретичною основою здійснення цих функцій них обов'язків зазначених категорій працівників є цілий ряд міжнародних та державних документів й нормативних актів, які стосуються соціально-правового захисту інвалідів, а також знання механізмів їх застосування у судовому та несудовому порядку.

Міжнародні документи та нормативні акти щодо статусу та прав осіб з вадами у психофізичному розвитку. Основними міжнародними документами щодо статусу та прав осіб з вадами у психофізичному розвитку є:

- Декларація прав людини
- Декларація ООН про права розумово відсталих осіб.
- Конвенція про права дитини

Саме ці документи на міжнародному рівні визначають статус у суспільстві і декларують права розумово відсталих осіб. Конвенція підкреслює, що всі діти мають рівні права. Особливого сенсу у контексті прав дітей з обмеженими можливостями набувають статті 1, 2, 5, 6, 12, 16, 23, 27. Отже, діти з вадами у психофізичному розвитку користуються такими ж правами, як і усі інші діти. Але, з огляду на їх особливий статус у суспільстві, крім загальнолюдських прав і загальних прав дітей, такі діти мають ще й додаткові, пільгові права. Так, на них розповсюджується дія „Декларації ООН про права розумово відсталих осіб” (20.12 1971 р.). Цей документ, виходячи на принципи Загальної декларації прав людини, Міжнародних пактів про права людини, Декларації про права дитини, а також спираючись на норми соціального прогресу, проголошені у конституційних актах різних держав світу, проголошує, що розумово відсталі особи мають у максимальному ступені здійснюваності ті ж права, що й інші люди, а саме:

- Право на належне медичне обслуговування
- Право на освіту, навчання, поновлення працездатності та піклування, які дозволять розумово відсталій особі розвивати свої здібності і максимальні можливості.
- Право на матеріальне забезпечення та на задовільний життєвий рівень.
- Право продуктивно працювати або займатися яким-небудь корисним видом праці у повну міру своїх можливостей.
- Право на проживання (у тих випадках, коли це можливо) у колі своєї родини або з прийомними батьками і брати участь у різних формах життя суспільства. Сім'ї таких осіб повинні отримувати допомогу. Якщо ж є необхідність поміщення такої

людини у спеціальний заклад, слід зробити так, щоб нове середовище і умови життя максимально наближалися до умов звичайного життя.

- Право на користування кваліфікованими послугами піклувальника, якщо це необхідно для захисту особистого майна та інтересів розумово відсталого особи.
- Право на захист від експлуатації, зловживань та принизливого ставлення, а також право на відповідне здійснення законності з урахуванням ступеню розумового розвитку.
- Право розумово відсталих осіб на запобігання від будь-яких зловживань щодо реалізації прав та інтересів.

Конвенція про права дитини наголошує: „Неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства.” Саме це положення є вихідним у встановленні статусу і належних прав дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Така дитини поряд із загальнолюдськими правами володіє ще й додатковими пільговими правами, що впливають з її особливого статусу у суспільстві. Кожна демократична країна у своїй законотворчій діяльності спирається на зазначені вище міжнародні правові документи

Соціально-правове забезпечення дітей з обмеженими можливостями в Україні.

Дитинство – важливий період становлення особистості кожної людини. Враховуючи це, слід юридично й реально забезпечити додержання прав дітей, і не тільки в конкретній життєвій ситуації, а й з огляду на перспективи їх фізичного й розумового зростання, соціальної зрілості, громадянського становлення й дієздатності.

Діти з особливими потребами – найуразливіша категорія дітей. Діти з особливими потребами – це особливий та неоднорідний гурт дітей, це і психічно хворі або розумово відсталі діти, діти з вадами зору, слуху або мови, діти з обмеженою рухомістю або з так званою непрацездатністю. Всі вони щоденно зустрічаються з труднощами різного характеру, які потребують певних шляхів їх подолання.

Кожна дитина „має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства”(із Конвенції ООН про права дитини).

В Україні протягом тривалого періоду створювалася державна система соціальної підтримки дітей-інвалідів і дітей з фізичними й психічними вадами у розвитку. Нею законодавчо опікується держава, а виконавська і організаційна функції поділені між Міністерством освіти й науки, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством праці й соціальної політики, Міністерством у справах сім'ї, молоді й спорту тощо. Правові норми, що стосуються задоволення особливих потреб дітей з обмеженими фізичними й психічними можливостями в соціальному захисті, навчанні, лікуванні, соціальній опіці й суспільній діяльності, закріплені в Законах України "Про основи соціального захисту інвалідів в Україні", "Про освіту", "Про пенсійне забезпечення", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про фізичну культуру й спорт", "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про сприяння соціальному становленню й розвитку молоді в Україні", а також у Законі України про охорону здоров'я й Законі України про культуру.

Огляд нормативно-правових документів, що стосуються соціально-правового забезпечення дітей з вадами у психофізичному розвитку.

Закон України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” (22.03.2001 р.) Встановлює гарантований державний рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення. У розділах V та V-A цього закону висвітлено порядок надання допомоги на дітей, які перебувають під опікою та піклуванням (ст.16-19) та допомоги на дітей самотнім матерям (ст. 18-1 – 18-3).

Цивільний кодекс України (19.06.2003). У главі 4 ст.24-39 розкриваються поняття фізичної особи, обсягу її цивільної правоздатності, цивільної дієздатності, повної і неповної цивільної дієздатності, обмеження фізичної дієздатності фізичної особи, та порядок визнання фізичної особи недієздатною. Глава 6 ст.55-79 розкриває сутність, порядок та процедуру встановлення опіки та піклування, визначає їх суб'єктів та об'єктів.

Сімейний кодекс України. (26.12.2002 р.) У главі 14 ст.173-1 79 визначаються майнові права дітей. У главі 19 ст.243-251 розкривається порядок встановлення опіки та піклування над дітьми.

Закон України „Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” (16.11.2000р.) Гарантує інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів державного бюджету України та їх соціальну захищеність на рівні прожиткового мінімуму.

Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” (21.03.1991р.) Визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній, соціальній сферах життя суспільства., створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів.

Закон України „Про соціальні послуги” (19.06.2003 р.). Визначає основні організаційні та правові засади соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Зокрема, про забезпечення прав таких громадян йдеться у розділі II ст..5-6 цього закону.

Крім законів, про соціально-правове забезпечення людей з обмеженими можливостями йдеться у ряді підзаконних нормативних актів. Ними встановлюються додаткові види соціальних допомог і послуг, зазначаються розміри соціальних виплат, затверджуються різноманітні положення, інструкції, порядки, методики, норми тощо. Серед них:

- *Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні*
- *Положення про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти*
- *Типове положення про центр ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів.*
- *Порядок надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам.*
- *Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років.*
- *Типове положення по центр професійної медичної та соціальної реабілітації інвалідів.*
- *Указ Президента України „Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями”.*
- *Інструкція про порядок забезпечення населення України технічними засобами реабілітації.*
- *Типове положення про дитячий будинок-інтернат.*
- *Типове положення про психоневрологічний інтернат.*
- *Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат.*
- *Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації інваліда.*
- *Положення про медико-соціальну експертизу.*
- *Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю.*
- *Інструкція з обліку дітей і підлітків шкільного віку*
- *Нормативи наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах.*

Знання змісту та особливостей застосування цих законів і підзаконних актів знаходять своє відображення у безпосередній професійній діяльності практичних працівників корекційної освіти з дітьми та їх батьками.

Отже, за роки незалежності в Україні розроблений ряд нормативно-правових документів, які регламентують діяльність спеціальних навчально-виховних установ для дітей із психофізичними недоліками розвитку. Законодавство України враховує принцип найкращого забезпечення інтересів дитини й необхідність першочергового врахування цих інтересів у всіх заходах, що торкаються дітей. Цей принцип закріплений у Кодексі про шлюб і сем'ю в Україні", „Цивільному процесуальному кодексі України", „Цивільному кодексі України" „Карному кодексі України" „Кодексі законів про працю в Україні", Законах України „Про охорону здоров'я", "Про основи соціального захисту інвалідів в Україні", "Про освіту", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про сприяння соціальному становленню й розвитку молоді в Україні". Цей принцип є основним в усіх національних програмах, що торкаються дитинства.

У здійсненні соціального захисту дітей з обмеженими можливостями беруть участь органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації не залежно від форми власності, а також окремі громадяни.

В Україні понад сто тисяч дітей з особливими потребами. Останніми роками спостерігається стійка тенденція до збільшення їх кількості.. Найпоширенішими причинами інвалідності є захворювання нервової системи й органів чуття, дитячий церебральний параліч, психічні розлади, уроджені недоліки розвитку. За статистичними даними третину дітей-інвалідів становлять сільські жителі, дві третини - міські. Майже 20% дітей-інвалідів перебувають в інтернатних закладах, тобто виховуються поза родиною.

Діти з особливими потребами формально захищені настільки, наскільки й інші діти, тобто законодавство декларує повагу гідності, право на життя і охорону здоров'я, освіту, соціальний захист при потребі, виховання в родині і т.п.

В українському законодавстві відсутнє правове визначення поняття "дитина-інвалід". Юридичною основою для встановлення інвалідності дитини є наказ Міністерством охорони здоров'я України. Інвалідність встановлюється на різні строки (від двох до п'яти років і до 16-літнього віку), залежно від діагнозу. Показаними для визначення інвалідності у дітей є патологічні стани, які виникають при вроджених, спадкових або набутих захворюваннях, а також після травм.

Питання про встановлення інвалідності розглядається після проведення діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів. Рішення про визнання дитини (підлітка) інвалідом в Україні приймають республіканська, обласні або міські спеціальні дитячі лікарні й поліклінічні відділення.

В Україні для виявлення, ведення обліку й діагностики дітей і підлітків з фізичними й розумовими вадами функціонують обласні психолого-медико-педагогічні консультації, які знаходяться у веденні державних органів управління освітою. Ці консультації здійснюють відбір дітей у спеціальні навчально-виховні й лікувальні установи й консультують батьків і педагогів з питань надання медико-психологічної допомоги цим дітям.

Права інвалідів протягом тривалого часу є предметом значної уваги з боку Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій.

Діти-інваліди згідно із Законом „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" „мають загальні права як і інші неповносправні (заборона дискримінації на підставі інвалідності, право на освіту, на реабілітацію, право на індивідуальну реабілітаційну програму, а також на здобуття професії).

Діти-інваліди мають право на оздоровлення та літній відпочинок, однак практично отримати відповідну путівку в санаторій у літній період дуже проблематично, зрештою, в Україні не існує санаторіїв, обладнаних згідно з вимогами доступності навіть за тими будівельними нормами, які діють в Україні [41, с.3-5].

Забезпечення належних умов життя і догляду за дітьми. Дитятам-інвалідам до 16 років призначається й виплачується соціальна пенсія, розмір якої становить 100% від

мінімального розміру пенсії за віком. Непрацюючі працездатні батьки отримують допомогу по догляду за дитиною-інвалідом. Державні установи покликані проводити роботу із забезпечення дітей-інвалідів з обмеженими фізичними можливостями засобами протезування, іншими допоміжними засобами й пристроями, які полегшують їхнє пересування.

З метою зменшення нерівності дітей, обумовленої економічними або географічними факторами, а також станом здоров'я, державою приймаються спеціальні міри. Відповідно до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" встановлюється державна допомога: багатодітним родинам; по догляду за дитиною-інвалідом; по тимчасовій непрацездатності у зв'язку із доглядом за хворою дитиною; на дітей віком до 16 років (учнів - до 18 років). на дітей самотнім матерям; на дітей військовослужбовців термінової служби; на дітей, що перебувають під опікою або піклуванням; тимчасова допомога на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від виплати аліментів, або коли стягнення аліментів не виявляється можливим.

На законодавчому рівні прийнятий ряд законів і постанов, які сприяють зменшенню соціальної й економічної дискримінації відносно найбільше уразливих груп дітей: сиріт, інвалідів, дітей, що постраждали від чорнобильської катастрофи, дітей, інфікованих вірусом імунодефіциту людини або хворих на СНІД, дітей з малозабезпечених родин.

Забезпечення необхідних умов для проживання дітей з вадами у розвитку у дитячих домах-інтернатах, їх медичного й комунально-побутового обслуговування, навчального й реабілітаційно-виховного процесу є основним напрямком роботи Міністерства праці й соціальної політики України, Міністерства освіти й науки, Міністерства охорони здоров'я, їх місцевих органів. У цій роботі названі державні інституції спираються на нормативно-правову базу щодо соціального захисту дітей-інвалідів, поліпшенню умов їх проживання, їх матеріального забезпечення, медичного обслуговування, соціально-побутової адаптації і корекційно-виховної роботи.

Заклади інтернатного типу для дітей з особливими з вадами у розвитку повинні знаходитися у спеціально обладнаних приміщеннях і мати основні комунально-побутові зручності - центральне опалення, гаряче й холодне водопостачання й каналізацію, необхідне технологічне й холодильне встаткування, твердий інвентар; вони також повинні бути телефонізовані й радіофіковані. Житлова площа на одного вихованця в середньому не повинна бути менше встановленої по Україні санітарної норми, тобто 6 кв. Метрів. Діти повинні забезпечуватися взуттям, одягом, постільною білизною, меблями по нормах, Затвердженим Кабінетом міністрів України, мати чотириразове харчування, у тому числі й дієтичне, а також цілодобове медичне обслуговування. Обов'язковим є контроль за забезпеченням належного санітарно-гігієнічного режиму функціонування цих закладів і за ходом корекційно-виховного процесу в них.

Забезпечення права на освіту і медичне обслуговування. В Україні всі діти шкільного віку, у тому числі й інваліди, користуються правом на освіту. Вони мають право навчатися у денній або вечірній (змінних) школах, індивідуально вдома, а також одержувати освіту екстерном. У Законі України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” (ст. 21) зазначено: „Держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. Дошкільне виховання, навчання інвалідів здійснюється в загальних або спеціальних дошкільних та навчальних закладах. Обдаровані діти-інваліди мають право на безплатне навчання музики, образотворчого, художньо-прикладного мистецтва у загальних навчальних закладах або спеціальних позашкільних навчальних закладах”.

Для дітей, що потребують соціальної допомоги й реабілітації, відповідно до Закону України "Про освіту" створюються спеціальні навчальні заклади: Загальноосвітні школи-інтернати, дитячі будинки, у тому числі сімейного типу, Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи, дитячі будинки, дошкільні і інші освітні установи для осіб, що відстають у фізичному або розумовому розвитку. Закон України „Про загальну середню освіту”

говорить: „Зарахування та підбір дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах(школах-інтернатах), їх переведення з одного типу навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому Міністерством освіти України. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою”.

Таким чином, направлення дітей у загальноосвітні школи-інтернати для дітей, які відстають у фізичному й розумовому розвитку, здійснюється відповідно до нормативних документів про навчальні заклади для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку на підставі медичного діагнозу, поставленого дитині.

Для хворих дітей, дітей-інвалідів існують навчальні заклади, де вони мають можливість одержувати загальну середню освіту в обсязі, передбаченому державними вимогами. Навчально-виховна й корекційна робота в цих установах має бути побудована з урахуванням особливостей психофізичних вад та індивідуальних особливостей дітей. Основний напрямок роботи - максимальна корекція психофізичних недоліків і соціально-побутова адаптація дитят-інвалідів до умов стаціонару, тому у штаті закладів повинні працювати педагоги-дефектологи, вихователі, психологи, логопеди, лікарі (педіатр, психоневролог), середній медичний і обслуговуючий персонал, який пройшов спеціальну підготовку у відповідних навчальних закладах. Для проведення корекційно-виховної роботи обладнуються кімнати з необхідною навчальною літературою, наочними посібниками, технічними засобами навчання; а для цілеспрямованого лікування дітей - медичні пункти з різними кабінетами, обладнаними медичною апаратурою й спеціальним устаткуванням. За кожним таким дитячим домом-інтернатом закріплюються спеціалізовані клініки, які надають як консультативну допомогу, так і допомогу в проведенні стаціонарного обстеження й лікування вихованців.

З метою соціально-побутової адаптації дітей-інвалідів при цих установах передбачається створення навчально-виробничих майстерень, в яких вихованці оволодівають трудовими навичками. Здебільшого це картонажні, швейні й столярні майстерні. Також дітям-інвалідам надається можливість освоїти професію в професійно-технічних училищах-інтернатах і технікумах-інтернатах для інвалідів системи соціального захисту. Паралельно з навчально-виховним процесом проводиться реабілітаційно-оздоровча робота в трудових майстернях при кожному домі-інтернаті. Вихованці працюють в учбово-виробничих майстернях і підсобних сільських господарствах. Оздоровча робота спрямовується на корекцію вад фізичного розвитку з використанням спортивно-оздоровчого інвентарю шляхом проведення спеціально організованих занять у фізкультурно-реабілітаційних залах і на свіжому повітрі, спортивних свят, ігор, ранкової гімнастики. За нормативними документами діти з вадами у психофізичному розвитку підлягають літньому оздоровленню.

Для дітей з легкими формами відхилень, захворювань і патологічних станів функціонують спеціальні загальноосвітні школи, підвідомчі Міністерству освіти і науки України. Серед них інтернатні заклади різних типів (більше 28), у тому числі спеціальні школи-інтернати для дітей з психічними й фізичними відхиленнями. У них навчаються, виховуються й проходять комплекс корекційно-відновлювальних і лікувально-оздоровчих заходів діти-інваліди та діти з вадами у психофізичному розвитку. Також у відповідності з нормативними документами функціонують школи для дітей із психічними відхиленнями (розумова відсталість, затримка психічного розвитку), школи для дітей з недоліками фізичного розвитку (сліпі й слабозорі, глухі й слабочуючі, діти з розладами мовлення, церебральним паралічем).

Велика група дітей-інвалідів не підлягає направленню в спеціальні школи. Це, зокрема, діти, хворі на церебральний параліч, які не можуть пересуватися без сторонньої допомоги, не можуть себе обслуговувати, вимагають індивідуального підходу; діти, що страждають частими епілептичними випадками, енурезом й енкопрезом внаслідок

органічної поразки центральної нервової системи; діти, що страждають важкими формами розумової відсталості й т.ін. Таких дітей направляють у дома-інтернати або за ними доглядають удома батьки. Піклування про них здійснюється на основі ряду законів України та таких підзаконних актів, Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних, Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні, Правила опіки та піклування.

У навчально-виховних установах логопедами, сурдопедагогами, тифлопедагогами, олігофренопедагогами й психологами проводиться відповідна корекційно-виховна робота. Залежно від профілю захворювання дітей у школах-інтернатах повинні працювати психоневрологи, ортопеди, отоларингологи, офтальмологи й педіатри. У навчанні має реалізовуватися принцип інтегрованого навчання. З цією метою і для більш повного забезпечення соціальних потреб дітей з психофізичними вадами в нашій країні створюються нові типи навчально-виховних закладів: гімназії-інтернати, комплекси "дитсадок-школа-інтернат", лікувально-реабілітаційні центри для хворих дітей і дітей з фізичними недоліками, експериментальні педагогічні майданчики на базі дошкільних установ і шкіл-інтернатів. Однією з останніх тенденцій є створення реабілітаційних центрів для дітей з обмеженими психофізичними можливостями.

Контроль за діяльністю спеціальних шкіл для дітей з недоліками фізичного й розумового розвитку, а також загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних училищ соціальної реабілітації здійснюють органи управління освітою.

З метою забезпечення повноцінного навчання й виховання дітей з недоліками фізичного й розумового розвитку, створення умов, які не принижували б їхньої людської гідності, а сприяли формуванню впевненості у собі, здійснюється підготовка фахівців для роботи з такими дітьми.

Відповідно до Закону України "Про освіту" в Україні заборонені будь-які форми насильства над дитиною та її експлуатації. Педагогічні працівники зобов'язані Дотримуватися норм педагогічної етики й моралі, поважати гідність дитини, захищати дітей від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, попереджати спроби вживання дітьми алкоголю або наркотиків та позбавляти їх від інших шкідливих звичок.

Медичне обслуговування дітей у спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей з вадами у фізичному або розумовому розвитку здійснює штатний або спеціально закріплений за школою медичний персонал і відомчі медичні установи, які організують проведення лікувально-профілактичних заходів і відновлювального лікування, здійснюють контроль і державний нагляд за якістю дитячого харчування, фізичним навантаженням навчальних занять, відпочинком дітей, комплексом заходів з фізичного виховання, за профілактикою травматизму, дотриманням протиепідемічних правил і за санітарно-гігієнічним режимом у школі. Медичні й педагогічні працівники під час занять, а також у позаурочний час ведуть клінічне спостереження за дітьми.

Медичний персонал знайомить учителів, вихователів і батьків з результатами поглибленого медичного огляду, санітарно-гігієнічним режимом школи, клінічними проявами аномалій розвитку, особливостями навчання й поведінки аномальної дитини, проводить роботу із санітарно-гігієнічного виховання дітей.

Консультативну методичну допомогу й керівництво організацією лікувально-відновлювальної роботи у спеціальних школах-інтернатах здійснюють спеціалізовані лікувальні заклади, на території обслуговування яких перебуває школа.

У системі освіти діє *психолого-медико-педагогічна* служба, яка є складовою ланкою державної системи охорони здоров'я дітей. Одним з напрямків її діяльності є виявлення особливостей індивідуального розвитку дітей, визначення адекватних умов навчання, виховання, корекції, реабілітації й працевлаштування. Ці завдання виконують створені в областях постійнодіючі *психолого-медико-педагогічні консультації*, укомплектовані кваліфікованими педагогами, лікарями й психологами.

У школах-інтернатах (школах) для дітей з обмеженими можливостями створені *шкільні психолого-медико-педагогічні комісії*, зміст роботи яких визначається особливостями контингенту учнів. У випадку виявлення недоцільного направлення дитини у даний тип школи комісія готує документи для розгляду в обласній або центральній психолого-медико-педагогічній комісії з обґрунтованими рекомендаціями щодо переведення дитини в інший тип навчально-виховної установи. У школах і класах інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку, з важкими порушеннями мови) шкільна комісія готує документи для педагогічної ради, що ухвалює рішення щодо переведення у загальноосвітню школу дітей, навчальна діяльність яких привела до стійких позитивних змін. До обов'язків обласних і шкільних психолого-медико-педагогічних комісій входить надання консультативно-методичної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), педагогам, лікарям з питань виховання, навчання, корекції й лікування дітей з відхиленнями в розвитку й порушеннями у поведінці.

В Україні діти-інваліди у віці до 16 років і діти до 3 років життя мають право на отримання медикаментів при амбулаторному лікуванні безкоштовно. Однак у наш час це право забезпечується здебільшого відносно лише життєво необхідних ліків.

Забезпечення права на задоволення культурних потреб. В Україні створюються умови для реалізації права дитини на відпочинок і дозвілля й права брати участь у культурному житті, а також для надання їй відповідних рівних можливостей у сфері дозвілля й відпочинку. Забезпечення цього права покладено на освітні, культурні, спортивні заклади, соціальні служби, які діють на підставі нормативно-правових документів і мають відповідні можливості для задоволення культурних потреб дітей-інвалідів. Також цьому сприяють нові форми роботи з дітьми-інвалідами в мікросоціумі, які запроваджуються соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді, а саме: клуби спілкування, волонтерська допомога, "Телефони довіри", конкурси й фестивалі художньої творчості, оздоровчі зміни в таборах, мережа постійно діючих психолого-медико-педагогічних консультаційних пунктів. Традиційно проводяться фестивалі й конкурси художньої творчості дітей-інвалідів "Повір у себе".

Значну роль у соціальній підтримці дітей із психофізичними недоліками відіграють громадські об'єднання таких дітей та їх батьків, які у змозі вплинути на державну політику відносно розв'язання проблем дитинства.

Соціальна робота з дітьми й різними категоріями родин проводиться центрами Соціальних служб для молоді. У її завдання входять розробка й реалізація системи профілактичних і реабілітаційних заходів, надання різних соціальних послуг, інформаційної, психолого-педагогічної, правовий, медико-соціальної, а також інших форм соціальної допомоги дитятам-інвалідам та їхнім батькам.

Однак сьогодні проблемним є вільний доступ дітей з особливими потребами до різних сфер життєдіяльності людини. У суспільстві продовжують існувати певні стереотипи, у силу яких діти й молодь із особливими потребами розглядаються як функціонально недієздатні особи. Національне телебачення періодично включає у свої програми сюжети про життя й творчість дітей-інвалідів, реалізацію їхніх творчих можливостей та про захист їхніх прав. Проте, невирішеним залишається питання висвітлення в засобах масової інформації соціальних аспектів інвалідності, створенні позитивного іміджу інваліда, використання в програмах українського телебачення сурдоперекладу, що допоміг би дітям з недоліками слуху включатися в інформаційний простір України.

Опіка над дитиною. Розглянемо значення низки основних понять, якими оперують законодавчі та нормативні акти щодо соціально-правового забезпечення неповносправних осіб, а також дітей з обмеженими психофізичними можливостями.

Опіка (піклування) – це поняття з'явилося у XVII ст. і мало наступне змістове навантаження: доброзичливе ставлення; заступництво; догляд, турбота, піклування. В активній професійній лексиці XIX ст. воно вживалося у вигляді словосполучення "суспільна опіка": 1) піклування про когось, догляд за кимсь, опікування; 2) організований і

контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими та ін.), піклування про їх особисті і майнові права та інтереси; 3) один із основних напрямків соціальної роботи в цілому; правова форма захисту (охорони) прав та інтересів особи, яка не має можливості повністю або частково самостійно здійснювати ці функції. Опіка та піклування встановлюється: для виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків або з інших причин лишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей; для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права та виконувати свої обов'язки.

Опікуном є фізична або юридична особа, на яку покладено зобов'язання піклуватися про людину, яка визнана недієздатною через вік або стан

Органами опіки і піклування є місцеві органи самоуправління, які здійснюють функції по опіці і піклуванню: через органи управління освітою стосовно неповнолітніх осіб; через органи охорони здоров'я стосовно осіб, визнаних судом недієздатними або обмежено дієздатними; через органи соціального забезпечення стосовно дієздатних осіб, яким необхідна опіка за станом здоров'я

Законними представниками дитини є батьки, опікуни, піклувальники даної особи або представники тих установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких вона перебуває.

Під *договором довічного утримання* розуміють угоду, за якою одна сторона, що є непрацездатною особою за віком або станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачеві майна) будинок або частину його, взамін чого набувач *майна* зобов'язується надавати відчужувачеві довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги

Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги тлумачиться законом як використання опіки з корисливою метою на шкоду підопічному (захоплення житлової площі, використання майна, яке залишилося після смерті батьків тощо) або залишення підопічних дітей без нагляду і необхідної матеріальної допомоги.

В Україні серед дітей інвалідів та дітей з вадами у психофізичному розвитку майже кожна восьма є сиротою або залишилася без піклування батьків. Якщо над дітьми, які виховуються в державних дитячих установах, а також дітьми, які потребують опіки і піклування й знаходяться у відповідних лікувальних закладах або установах органів соціального забезпечення, не призначені опікуни й піклувальники, виконання обов'язків останніх держава покладає на ці установи. У Міністерстві освіти і науки України, в обласних державних адміністраціях функціонують відділи, а на районному рівні - органи опіки й піклування при органах виконавчої влади), у компетенцію яких входить рішення проблем, з якими зіштовхуються діти. Найчастіше – це проблеми захисту майнових та житлових прав дітей з обмеженими можливостями.

Право на житло. Житловий кодекс України визначає право всіх громадян на житло. Самостійно реалізувати право на отримання житла дитина може тільки по досягненні 18-літнього віку, після вступу до шлюбу або при влаштуванні на роботу в передбачених законом випадках до досягнення повноліття. Неповнолітні у віці від 15 до 18 років реалізують право на отримання житла за згодою батьків або опікунів. Житло зберігається за дітьми, які перебувають на вихованні в державному дитячому закладі, протягом усього часу їхнього перебування в цьому закладі, у випадку, якщо в житловому приміщенні, з якого вибули діти, залишилися проживати інші члени родини.

Якщо в житловому приміщенні, з якого вибули діти, не залишилися проживати члени їхніх родин й приміщення було надано іншим громадянам або вселення в нього є неможливим з яких-небудь інших причин, то після закінчення строку перебування дітей у державній дитячій установі або повернення їх від родичів або опікуна (піклувальника) їм надається житло виконавчим комітетом місцевої ради в останньому постійному місці

проживання. Інтереси дітей-інвалідів також враховуються при отриманні батьками або опікунами соціального житла від держави відповідно до норм, встановлених законом.

У Законі України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” (ст. 33) зазначено: „Діти-інваліди, що не мають батьків або батьки яких позбавлені батьківських прав і проживають у державних або інших соціальних установах, після досягнення повноліття мають право на позачергове одержання житла і матеріальну допомогу на його благоустрій, якщо за висновком медико-соціальної експертизи вони можуть здійснювати самообслуговування і вести самостійний спосіб життя.

Розглянемо недоліки у забезпеченні соціальних прав дітей з вадами психофізичного розвитку в Україні. Лише 10% дітей з особливими потребами знаходяться у державних спеціальних навчальних закладах, будинках для дітей-інвалідів, решта виховується, отримує необхідний догляд у своїх родинах. Проблема у тім, що такі діти, перебуваючи вдома, не можуть вести повноцінне життя, вони не спілкуються зі своїми ровесниками. Через дитину з особливими потребами вся родина веде замкнений спосіб життя. Окрема проблема – порушений опорно-руховий апарат. Така дитина позбавлена можливості вийти з дому, бо міський транспорт та метро недосяжні, відсутні наземні переходи та з’їзди з тротуарів, як правило, повністю відсутні пандуси та в’їзди до магазинів, кінотеатрів, інших громадських споруд. Всі будівлі мають при вході різну кількість сходиць, а в’їздів для колясок майже немає. Певні труднощі існують для сліпих та глухих дітей.

У світлі дотримання вимог Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, держава на законодавчому рівні повинна здійснювати умови для безперешкодного доступу дітей з особливими потребами до об’єктів соціальної інфраструктури, планувати та будувати житло, споруди, об’єкти, засоби громадського транспорту тощо, з врахуванням потреб таких дітей, а також надавати можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах. Крім того, згідно статті 23 Конвенції про права дітей надавати доступ до засобів відпочинку таким чином, який дає змогу найповнішого залучення дитини до соціального життя та досягнення розвитку, включаючи культурний та духовний.

На жаль, в дійсності, діти з особливими потребами практично позбавлені права здобути не лише вимріяну, а й будь-яку професію, навчальні заклади так само не пристосовані до потреб таких дітей. такий стан речей викликаний відсутністю необхідних коштів для створення умов, які б забезпечили фактичну рівноправність дітей з особливими потребами.

Л і т е р а т у р а :

1. Конвенція ООН про права дитини. – К.:PrintXPressTM, 1999.
2. Декларація ООН про права розумово відсталих осіб
3. Закон України про охорону дитинства (м. Київ, 26 квітня 2001 р. № 2402-ІІ із змінами і доповненнями)
4. Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні (витяги)
5. Емельянов В. Гражданское право Украины. Изд. Первое.-Днепропетровск, УкОМА Пресс, 1994. – 144с.
6. Кузьменко О.Д., Оніщенко О.В., Хомініч М.І. Як захистити права неповносправних осіб на власність. –Суми: БО „Агенція сприяння соціальним послугам”. – 2004. – 60 с.
7. www.savehechildren.net/homepage (Міжнародний альянс з порятунку дітей)
8. www.crin.org Сайт інформаційної мережі з прав дитини

Розділ 3.

Методичні матеріали

3.1. Тести

3.2. Словник основних понять і термінів

Тести

Тест 1

Співвіднесіть поняття та його визначення. Відповідь подайте у вигляді цифри та літери (наприклад: 1А, 2С, 4В...):

<i>Поняття</i>	<i>Визначення</i>
1. Забезпечення соціальне	<p>А. різновид правових актів. Оформлює встановлення, зміну або відміну правових норм, тобто правил поведінки, розрахованих на багато численне застосування. Основними формами а. н. є закони, укази, постанови, рішення, накази, інструкції.</p> <p>В. сукупність матеріальних і юридичних засобів, які забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних прав членів даного суспільства (право на працю, освіту, медичну допомогу та ін.).</p> <p>С. система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів і заходів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. Захист соціальний багатофункціональний, відповідає основним ризикам, яким може бути підданий будь-який громадян на протязі всього життя: захворювання, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція та ін.</p> <p>Д. цілісна система законодавчо закріплених економічних, юридичних і соціальних прав і свобод, соціальних гарантій громадян, які протидіють дестабілізуючим факторам життя, в першу чергу таким, як безробіття, інфляція, бідність.</p> <p>Е. документ, який прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. Д.п.л. ставить за мету забезпечити дітям щасливе дитинство і користування на їх власне благо і благо суспільства правами і свободами; закликає світове товариство, державні й недержавні установи, приватних осіб до того, щоб вони визнали ці права і намагалися дотримувати їх завдяки законодавчим та іншим заходам, які поступово приймаються, відповідно до принципів, викладених у Д.п.л.</p> <p>Ф. державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів до існування у вигляді винагороди за працю, або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб.</p> <p>Г. документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. К. визначена як “велика хартія вільностей для дітей, світова конституція прав дитини”. Покладає на держави, які її приймають, правову відповідальність за дії щодо дітей; пропонує більш міцні юридичні гарантії і</p>
2. Захищеність соціальна	
3. Захист соціальний	
4. Закон	
5. Декларація прав людини	
6. Гарантії соціальні	
7. Акт нормативний	
8. Конвенція про права дитини	
9. Законодавство	
10. Моніторинг	
11. Соціальний нагляд	

	<p>норми. Основні положення К. – забезпечити права дітей на виховання, розвиток, захист і на активну участь у житті суспільства. Ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.</p> <p>Н. 1.Необхідний, суттєвий, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ реального світу, що визначає етапи і форми процесу становлення, розвитку явищ природи, суспільства і духовної культури. Розрізняють 3.: загальні, специфічні, універсальні.</p> <p>2.Система встановлених стандартизованих норм, які регулюють людську поведінку з метою соціального контролю. 3.Нормативний акт найвищого органу державної влади, прийнятий у законодавчо встановленому порядку.</p> <p>І. сукупність діючих законів держави в цілому або в якій-небудь галузі права (цивільне 3., трудове 3. та ін.).</p> <p>Ж. спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їх оцінки, контролю, прогнозу.</p> <p>К. форма контролю державними органами і суспільними об'єднаннями збереження законності і правопорядку у країні, а також припинення порушень прав, свобод і законних інтересів громадян.</p>
--	---

Тест 2

Співвіднесіть поняття та його визначення. Відповідь подайте у вигляді цифри та літери(наприклад: 1А, 2С, 4В...):

<i>Поняття</i>	<i>Визначення</i>
1. Дитина	А. . особа, до досягнення нею повноліття (18 років).
2. Малолітня дитина	В. до досягнення нею 14-ти років
3. Неповнолітня дитина	С. у віці від 14-ти до 18-ти років.
4. Дитинство	Д. об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.
5. Охорона дитинства	Е. період розвитку особи від народження до неповноліття.
Занедбаність дитини педагогічна	Ф. система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини, захист її законних прав та інтересів.
7. Занедбаність дитини соціальна	Г. права людини дитячого віку.
8. Права дитини	Н. відсутність належного піклування за дитиною, коли батьки, або особи, які їх замінюють, не забезпечують необхідні умови для її повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку.
9. Державний орган	І. стан, зумовлений недоліками учбово-виховної роботи з дитиною в сім'ї, дитячих установах, школі і включає в себе: 1.Недостатність загальноосвітніх,
10. Громадська організація	

	<p>соціально-етичних, поведінкових знань, вмінь і навичок. 2. Відставання в загальному розвитку – фізичному, психічному, особистісному. 3. Неадекватне ставлення до себе, оточуючих, різних видів діяльності і т.д.; діти з З.п. – це здорові, потенційно повноцінні, але недостатньо виховані, вивчені і розвинуті люди.</p> <p>J. орган законодавчої або виконавчої влади країни.</p>
--	---

Тест 3

Співвіднесіть поняття та його визначення. Відповідь подайте у вигляді цифри та літери (наприклад: 1А, 2С, 4В...):

Поняття	Визначення
<ol style="list-style-type: none"> 1. Бездоглядний 2. Безпритульний 3. Батьківство 4. Адопція 5. Опіка 6. Фостерська допомога 7. Дитина, позбавлена батьківського піклування 8. Будинок дитячий 9. Дитина-сирота 10. Будинок дитячий сімейного типу 	<ol style="list-style-type: none"> A. неповнолітня особа, контроль за поведінкою якої відсутній внаслідок невиконання обов'язків щодо його виховання та навчання. B. особливе соціальне положення неповнолітнього, що характеризується відсутністю постійного місця проживання, розривом відносин з батьками, відчуженістю від інститутів соціалізації. C. дитина, у якої померли або загинули батьки. D. дитина, яка залишилась без батьківського піклування у зв'язку з позбавленням батьківських прав; визнання батьків безвісно відсутніми або недієздатними, такими, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі чи перебувають під вартою або розшукуються органами внутрішніх справ у зв'язку з тривалою хворобою батьків, що унеможлиблює виконання ними батьківських обов'язків тощо, та безпритульна дитина. E. відношення до дитини, яке засноване на факті її походження від даного чоловіка і виражається у турботі про її життя, здоров'я, виховання і навчання. Юридично батьківство засвідчується записом в органах РАГСу про народження F. одна з правових форм захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей. G. виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишились без опіки батьків форма виховання дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків. H. окрема сім'я, у якій виховується не менше як 5 дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування батьків, і мешкає в багатокімнатній окремій квартирі в звичайному чи спеціалізованому будинку. I. юридичний акт передачі дітей на виховання

	<p>прийомним батькам у випадку втрати біологічних батьків або залишення останніх без права на батьківство.</p> <p>Ж. вид опіки, яка передбачає передачу дитини в сім'ю, яка її/його утримує та виховує на протязі певного строку замість батьків (при цьому останні не позбавляються батьківських прав).</p>
--	---

Тест 4

Співвіднесіть поняття та його визначення. Відповідь подайте у вигляді цифри та літери (наприклад: 1А, 2С, 4В...):

<i>Поняття</i>	<i>Визначення</i>
1. Дитина-інвалід	<p>А. дитина зі стійким розладом функцій організму, що зумовлюють обмеження її природної життєдіяльності, та яка потребує необхідної додаткової соціальної допомоги і захисту.</p> <p>В. особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або уродженими дефектами, що призводять до обмеження життєдіяльності.</p> <p>С. порушення нормального темпу психічного розвитку, внаслідок чого дитина шкільного віку залишається в колі дошкільних ігрових інтересів.</p> <p>Д. стійке порушення загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання або травми, які призводять до обмеження життєдіяльності і викликають необхідність соціального захисту.</p> <p>Е. певний стан здоров'я, що викликається захворюванням або каліцтвом, при якому працівник не має можливості виконувати свої трудові функції чи не є придатним до трудової діяльності.</p> <p>Ф. На сьогоднішній день замість цього терміну, який розглядається як такий, що викликає негативні асоціації, вживають інші терміни.</p> <p>Г. люди, які мають функціональні обмеження і не здатні до якої-небудь діяльності в результаті захворювання, відхилень або недоліків розвитку, нетипового стану здоров'я, а також внаслідок неадаптованості зовнішнього середовища до особливих потреб індивіда та негативних стереотипів, упереджень, що виділяють нетипових людей у соціокультурній системі.</p> <p>Н. недорозвинення інтелекту людини. У випадку, якщо це явище носить функціональний, а не органічний характер, то воно, як правило, піддається корекції за допомогою спеціальних прийомів.</p> <p>І. діти зі значними відхиленнями від нормального фізичного чи психічного розвитку. Дефект однієї з функцій порушує розвиток дитини тільки за певних обставин. Наявність того чи іншого дефекту ще не</p>
2. Інвалід	
3. Затримка розумового розвитку	
4. Затримка психічного розвитку	
5. Недостатність розумова	
6. Недієздатність	
7. Люди з обмеженими можливостями	
8. Інвалідність	
9. Діти аномальні	
10. Медико-соціальна експертиза	
11. Нормалізація	

	<p>визначає аномального розвитку.</p> <p>J. діти з вадами слуху (глухі або які слабо чують), з вадами зору (сліпі або слабо бачать), з важкими порушеннями мови (логопати); з порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, діти із затримкою психічного розвитку); з комплексними порушеннями психофізичного розвитку (сліпоглухонімі, сліпі, розумово відсталі, глухі розумово відсталі); з порушенням опорно-рухового апарату.</p> <p>K. визначає ступінь обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання, групу інвалідності, сприяє проведенню ефективних заходів з профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування до суспільного життя.</p> <p>L. комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на створення для людей з обмеженими можливостями умов, які максимально наближують їх до повноцінного життя.</p>
--	---

Тест 5

Співвіднесіть поняття та його визначення. Відповідь подайте у вигляді цифри та літери (наприклад: 1А, 2С, 4В...):

<i>Поняття</i>	<i>Визначення</i>
1. Жорстоке ставлення до дітей	A. стан, зумовлений недоліками учбово-виховної роботи з дитиною в сім'ї, дитячих установах, школі.
2. Занедбаність дитини соціальна	B. застосування сили або різного роду погроз по відношенню до певних соціальних суб'єктів або їх власності з метою залякування і примусу до певних дій.
3. Насилля в сім'ї	C. будь-яке невідповідне нанесення ушкоджень дитині у віці до 18-ти років батьками, особою, що здійснює догляд за дитиною, чи іншими дорослими людьми.
4. Занедбаність педагогічна	D. відсутність належного піклування за дитиною, коли батьки, або особи, що їх замінюють, не забезпечують необхідні умови для їх повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку.
5. Насилля	E. застосування фізичної сили, примусового впливу, пригноблення членів сім'ї. Стосовно дітей - це систематичні фізичні покарання, деспотизм, жорстокість, погрози, надмірна суворість, грубість, що принижує гідність дитини.
6. Потреби людини	F. негативний психічний стан індивіда, що викликаний нетактовністю вихователя, вчителя або одного з батьків.
7. Позбавлення батьківських прав	G. завідоме залишення без допомоги особи, що
8. Дидактогенія	
9. Залишення у небезпеці	
10. Піклування про дітей	

	<p>перебуває в небезпечному для життя становищі і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив її без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав можливість подати їй допомогу, а так само, якщо він сам поставив потерпілого в небезпечне для життя становище.</p> <p>Н. заходи по задоволенню життєво важливих потреб дітей та забезпеченню їх нормального розвитку.</p> <p>І. чоловік і жінка отримують батьківські права з часу народження дитини. Ці права зберігаються за ними до тих пір, доки їх власна поведінка і відношення до своїх батьківських обов'язків відповідають вимогам моралі і права. До батьків, яким не можна більше довіряти виховання дітей, може бути застосована крайня міра - П.б.п. Рішення по таких справах приймається тільки судом. Батьківських прав позбавляються батьки, які ухиляються від виконання обов'язків по вихованню дітей, негативно впливають на них своєю аморальною, антисуспільною поведінкою, є хронічними алкоголіками або наркоманами.</p> <p>J. усвідомлення людиною необхідності певних матеріальних і духовних благ та послуг (ідеальне прагнення до цих благ і послуг).</p>
--	---

Тест 6.

Співвіднесіть поняття та його визначення. Відповідь подайте у вигляді цифри та літери(наприклад: 1А, 2С, 4В...):

Поняття	Визначення
1. Органи опіки і піклування	<p>А. місцеві органи самоуправління, які здійснюють функції по опіці і піклуванню: через органи управління освітою стосовно неповнолітніх осіб; через органи охорони здоров'я стосовно осіб, визнаних судом недієздатними або обмежено дієздатними; через органи соціального забезпечення стосовно дієздатних осіб, яким необхідна опіка за станом здоров'я.</p> <p>В. використання опіки з корисливою метою на шкоду підопічному (захоплення житлової площі, використання майна, яке залишилося після смерті батьків тощо) або залишення підопічних дітей без нагляду і необхідної матеріальної допомоги.</p> <p>С. комплекс заходів, які направлені на захист та забезпечення здорового розвитку дітей.</p> <p>Д. система державних і суспільних заходів, які</p>
2. Охорона материнства і дитинства	
3. Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги	
4. Охорона дитинства	
5. Клопотання	
6. Договір довічного утримання	
7. Документ	
8. Допомога соціальна	
9. Законні представники	
10. Допомога на догляд за дитиною	
11. Компенсація	

<p>12. Опіка (піклування) 13. Опікун</p>	<p>спрямовані на охорону здоров'я жінок та дітей. О.м. і д. включає диспансеризацію жінок, патронаж вагітних і дітей, нагляд за станом здоров'я дитини, організацію соціальної допомоги матерям та дітям.</p> <p>Е. за договором довічного утримання одна сторона, що є непрацездатною особою за віком або станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачеві майна) будинок або частину його, взамін чого набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги.</p> <p>Ф. передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно, відео, фотоплівці або на іншому носіїві.</p> <p>Г. може включати, окрім грошових виплат, надання соціальних і медичних послуг молодим матерям.</p> <p>Н. система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, які надаються соціальною службою окремим особам або групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві. Основні види і форми Д.с. встановлюються на регіональному рівні із врахуванням майнового стану і фактору потреб. Вони включають: грошову допомогу, натуральне забезпечення, гуманітарну допомогу, послуги і пільги.</p> <p>І. письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.</p> <p>Ж. виплата робітникам та службовцям, вироблена у встановлених законом випадках (за невикористану відпустку, за зношування інструментів, які є власністю працівника, за невиданий спецодяг і ін.</p> <p>К. батьки, опікуни, піклувальники даної особи або представники тих установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких вона перебуває.</p> <p>Л. 1.Піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось, опікування. 2.Організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими та ін.), піклування про їх особисті і майнові права та інтереси. 3.Один із основних напрямків соціальної роботи в цілому; правова форма захисту (охорони) прав та</p>
--	--

	<p>інтересів особи, яка не має можливості повністю або частково самостійно здійснювати ці функції. Опіка та піклування встановлюється: для виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків або з інших причин лишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей; для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права та виконувати свої обов'язки.</p> <p>М. фізична або юридична особа, на яку покладено зобов'язання піклуватися про людину, яка визнана недієздатною через вік або стан здоров'я.</p>
--	---

Словник основних понять і термінів

АДОПЦІЯ – юридичний акт передачі дітей на виховання прийомним батькам у випадку втрати біологічних батьків або залишення останніх без права на батьківство

АКТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ – засвідчені державою факти народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, зміни прізвища, імені, по-батькові. Вони є юридичними фактами, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення певних прав та обов'язків

АКТ НОРМАТИВНИЙ – різновид правових актів. Оформлює встановлення, зміну або відміну правових норм, тобто правил поведінки, розрахованих на багаторазове застосування. Основними формами а.н. є закони, укази, постанови, рішення, накази, інструкції.

АЛІМЕНТИ - утримання, що надається неповнолітнім і непрацездатним, “нужденним особам”, зобов'язаними до цього по закону громадянами.

АПАРАТ ДЕРЖАВНИЙ - сукупність закладів, організацій, їх працівників, які здійснюють обслуговування сфери державного управління всіх рівнів. Державний апарат реалізує дві основні взаємопов'язані функції. По-перше, він здійснює рішення керівництва, політичних еліт і тим самим пов'язує їх з населенням. По-друге, через нього проходить зворотній зв'язок населення з інститутами державної влади. Подібна роль, відносна незалежність апарату від керівництва, організаційна стійкість, професіоналізм та інші характеристики апарату підкреслюють його значимість та необхідність у процесі державного управління і керівництва всіма галузями державної влади.

АПАРАТ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ – організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, які призначені для здійснення консультативних чи обслуговуючих функцій щодо виконання відповідними органами закріплених за ними повноважень (компетенцій). До особового (персонального) складу апарату органів виконавчої влади відносяться державні службовці та інші працівники апарату.

БАТЬКІВСТВО - відношення до дитини, яке засноване на факті її походження від даного чоловіка і виражається у турботі про її життя, здоров'я, виховання і навчання. Юридично Б. засвідчується записом в органах РАГСу про народження. Особи, що є зареєстрованими в якості батьків, вправі в судовому порядку заперечити цей запис протягом одного року з того часу, коли їм стало відомо про нього. Якщо до цього часу особа, яка записана батьком або матір'ю, була неповнолітньою, то річний термін встановлюється з часу досягнення 18 років. Факт Б. може бути встановлений у судовому порядку. Кожний з батьків дитини, її опікун має право звернутися в суд з заявою, якщо дитина не досягла повноліття. Якщо Б. встановлено, діти мають ті ж права і обов'язки, що і діти, які народилися від осіб, які перебували в шлюбі.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА - послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей, підлітків з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Бездоглядність дитяча часто виникає внаслідок недостатнього розуміння батьками своїх обов'язків, недостатнього догляду за дитиною, незабезпечення її усім необхідним для нормального розвитку; через невиконання батьками своїх обов'язків. У ображеної, емоційно занедбаній дитини з'являються прагнення до бродяжництва, антигромадські погляди та звички, неуспішність у навчанні, недисциплінованість, злочинність.

БЕЗДОМНІСТЬ – відсутність у індивідів або сімей постійного житла, що робить неможливим як ведення осілого способу життя, так і повноцінного соціального функціонування.

БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНА - стан життєдіяльності людини в суспільстві, що характеризується стійкістю щодо впливу факторів, які загрожують падінням рівня і якості її життя.

БІЖЕНЕЦЬ – мається на увазі іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань вимушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань та щодо якого в порядку та за умов, визначених цим Законом, прийнято рішення про надання йому статусу біженця.

БРОДЯЖНИЦТВО – соціальне явище, яке характеризується мандрюванням (поневірянням) осіб без певного місця проживання протягом тривалого часу на території країни або в межах населеного пункту.

БУДИНОК ДИТЯЧИЙ - виховні заклади для дітей-сиріт, дітей, які залишилися без опіки батьків. Організуються у 20-х роках ХХ ст. у зв'язку з ліквідацією дитячої безпритульності. Реорганізовані в 50-60-х рр. в школи-інтернати.

БУДИНОК ДИТЯЧИЙ СІМЕЙНОГО ТИПУ - форма виховання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, у якій виховується не менше як 5 дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування батьків, і мешкає в багатокімнатній окремій квартирі в звичайному чи спеціалізованому будинку.

ВИКОНАВЧІ ОРГАНИ РАД – органи, які відповідно до Конституції України та цього Закону створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами.

ВИХОВАТЕЛЬ ДОМАШНІЙ - особа, яка за своїми інтелектуальними, моральними та психофізичними якостями може організувати й здійснювати навчання і виховання дітей (здебільшого дошкільного та молодшого шкільного віку). В.д. стають досвідчені педагоги, особи із спеціальною освітою гувернера. В.д. має бути високоерудованим, володіти методикою навчання і виховання, любити і поважати дітей, уміти спілкуватися з батьками, бути щирим і безпосереднім у стосунках. Взаємовідносини батьків і В.д. визначаються спільною угодою (кількістю робочого часу, оплата праці, вихідні дні, відпустка тощо), чинним трудовим законодавством.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – відповідність поведінки особистості соціально-нормативним вимогам, її довгу та обов'язкам, підлеглість поведінки особистості соціальному контролю. Розрізняють зовнішні та внутрішні форми контролю. Відповідальність – необхідність виконання об'єктивних вимог суспільства до особистості та особистості до суспільства. Вимоги суспільства, прийняті індивідом, стають мотивуючою основою соціально значимої поведінки. В історії людства сформувався моральний механізм співвіднесення поведінки індивіда з соціальними вимогами - людська совість. Відповідальність кожної людини визначається історично досягнутим рівнем відповідальної поведінки в даному суспільстві та суб'єктивними можливостями. Юридична відповідальність – вид соціальної відповідальності, який пов'язаний з можливістю застосовувати силу держави, зафіксований в санкціях правових норм.

ВЛАДА ВИКОНАВЧА – одна з трьох гілок державної влади, яка відповідно до конституційного принципу поділу державної влади покликана розробляти і втілювати державну політику щодо забезпечення виконання законів, управління сферами суспільного життя, насамперед, державним сектором економіки. У відносинах із законодавчою і судовою владою вона користується певною самостійністю.

ВЛАДА ЗАКОНОДАВЧА – один з основних видів державної влади, який у єдності з виконавчою і судовою владами є механізмом функціонування демократії. Вона є органом представництва інтересів соціальних спільностей людей, що здійснює функції по виданню законів, обов'язкових для виконання всіма людьми, які проживають на певній території. Законодавча влада представлена системою органів держави, що мають і реалізують право на прийняття законів.

ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНІ – сукупність матеріальних і юридичних засобів, які забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних і соціально-політичних прав членів даного суспільства (право на працю, освіту, медичну допомогу та ін.)

ГЕНОЦИД – винищення окремих груп населення згідно расових, національних, релігійних мотивів. Як правило, геноцид пов'язують з фашизмом та расизмом. В той же час це поняття неможливо вважати простим та очевидним. Більшість трагічних подій історії, як стародавньої, так і сучасної, дозволяють говорити про те, що це антикультурне явище розповсюджене набагато ширше, ніж прийнято вважати.

ГОСПІТАЛІЗМ - катастрофічна картина симптомів, що розвиваються на першому році життя у дітей, які виховуються в спеціальних закладах або з тих чи інших причин відчувають гостру материнську депривацію. До цих симптомів відносяться погіршення фізичного стану, підвищена сприйнятливості до інфекцій, схильність до захворювань, висока смертність, погіршення, затримка і дисфункція психічного функціонування. Серед дітей, які вижили, виявляються підвищена частота психічних розладів, затримка психічного розвитку та антисоціальні нахили.

ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ – 1. Особи, які на момент набрання чинності цим Законом проживали в Україні, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, які не є громадянами інших держав і які не заперечують проти отримання громадянства України. 2. Особи, які працюють за державним направленням, проходять військову службу, навчаються за межами України або виїхали на законних підставах на постійне проживання до іншої країни за умов, якщо вони народилися чи довели, що постійно проживали в Україні до моменту виїзду за кордон, не перебувають у громадянстві інших держав і не пізніше, як через п'ять років після набрання чинності цим Законом, виявили бажання стати громадянами України. 3. Особи, які набули громадянства України відповідно до цього Закону.

ГРОМАДЯНСТВО – поняття, яке має політико-юридичний та соціальний зміст. В політико-юридичному відношенні громадянство синонімічно “підданству”, як приналежності особи до відповідної країни, держави. На відміну від цього, громадянство як соціальний феномен означає наявність у індивіда, як члена даного громадянського суспільства, відповідного набору прав, гарантуючих йому рівний правовий статус з державно-політичними суб'єктами. Ці права традиційно називаються громадянськими, або “природними”, які існують поряд з політичними правами підданого.

ГРУПА СОЦІАЛЬНА - спільність людей, які поєднані спільними інтересами, цілями та ціннісними орієнтаціями, які функціонують на основі соціальних норм та в умовах

соціально-групового контролю. Види соціальних груп: великі, малі, формальні, неформальні, референтні, реальні, умовні, згуртовані, дифузні.

ГРУПА СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ – група, яка об'єднує людей, які піддаються небезпечним негативним впливам і є певною загрозою стабільності суспільства. Традиційні групи ризику – люди з алкогольною і наркотичною залежністю, безпритульні, повії, ув'язнені, чий спосіб життя можна охарактеризувати як прояв хвороби суспільства.

ГУМАНІЗМ - 1. Ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності. 2. Ідеологія і практика, заснована на принципах рівності, справедливості, яка розглядає людину як найвищу цінність. 3. Рух епохи Відродження, скерований проти релігії і церкви за утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв своїх прагнень і бажань.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ - документ, який прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. Д.п.л. ставить за мету забезпечити дітям щасливе дитинство і користування на їх власне благо і благо суспільства правами і свободами; закликає світове товариство, державні й недержавні установи, приватних осіб до того, щоб вони визнали ці права і намагалися дотримувати їх завдяки законодавчим та іншим заходам, які поступово приймаються, відповідно до принципів, викладених у Д.п.л.

ДЕФЕКТ (фізичний або розумовий) – цей термін відкидається самими інвалідами як принижуючий. Тому замість нього часто використовують термін ураження.

ДИДАКТОГЕНІЯ - негативний психічний стан індивіда, що викликаний нетактовністю вихователя, вчителя або одного з батьків.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за якими-небудь ознаками.

ДІЇ НЕЗАКОННІ ЩОДО УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ) – незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян.

ДІТИ АНОМАЛЬНІ - діти зі значними відхиленнями від нормального фізичного чи психічного розвитку. Дефект однієї з функцій порушує розвиток дитини тільки за певних обставин. Наявність того чи іншого дефекту ще не визначає аномального розвитку. Аномальні діти – діти з вадами слуху (глухі або які слабо чують), з вадами зору (сліпі або слабо бачать), з важкими порушеннями мови (логопати); з порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, діти із затримкою психічного розвитку); з комплексними порушеннями психофізичного розвитку (сліпоглухонімі, сліпі, розумово відсталі, глухі розумово відсталі); з порушенням опорно-рухового апарату.

ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ – за договором довічного утримання одна сторона, що є непрацездатною особою за віком або станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачеві майна) будинок або частину його, взамін чого набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги.

ДОКУМЕНТ – передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно, відео, фотоплівці або на іншому носіїві.

ДОПОМОГА НА ДОГЛЯД ЗА ДИТИНОЮ – може включати, окрім грошових виплат, надання соціальних і медичних послуг молодим матерям.

ДОПОМОГА СОЦІАЛЬНА – система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, які надаються соціальною службою окремим особам або групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві. Основні види і форми Д.с. встановлюються на регіональному рівні із врахуванням майнового стану і фактору потреб. Вони включають: грошову допомогу, натуральне забезпечення, гуманітарну допомогу, послуги і пільги.

ДОПОМОГА СОЦІАЛЬНА АДРЕСНА – вид допомоги, який надається у відповідності із встановленими критеріями малозабезпеченості, врахуванням фактичного доходу сімей. Кабінетом Міністрів України 22 лютого 1999 р. прийнято постанову “Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям”, якою затверджено Положення про умови і порядок надання зазначеної допомоги.

ДОПОМОГА ФОСТЕРСЬКА – вид опіки, яка передбачає передачу дитини в сім'ю, яка її/його утримує та виховує на протязі певного строку замість батьків (при цьому останні не позбавляються батьківських прав).

ЕКСПЕРТИЗА МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА - визначає ступінь обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання, групу інвалідності, сприяє проведенню ефективних заходів з профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування до суспільного життя.

ЕМІГРАЦІЯ - 1.Добровільне або примусове переміщення населення з країн постійного проживання в інші країни, яке викликається різними причинами (екон., політ., релігійними тощо). 2.Сукупність емігрантів, які проживають в певній країні.

ЖЕБРАЦТВО (СТАРЦІОВАННЯ, ЗЛИДАРЮВАННЯ) – стан, при якому ведення нормального способу життя стає неможливим або утрудненим через відсутність матеріальних коштів, власності, навичок трудової діяльності, а соціальне функціонування забезпечується значною мірою випрошуванням милостині).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ – державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів до існування у вигляді винагороди за працю, або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб. Категорії громадян, яких необхідно охопити соціальним забезпеченням, визначаються чинним законодавством. До них відносять: осіб, які знаходяться за межами юридично встановленого працездатного віку (діти і підлітки до 14-16 р., люди пенсійного віку); осіб, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я (мають вади фізичного або психічного розвитку, тимчасово непрацездатні); жінок в період вагітності і догляду за дитиною; осіб, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися із роботою (догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, людьми похилого віку). Реалізовує конституційне право громадян на матеріальне забезпечення в старості, у випадку захворювання, повної або часткової втрати працездатності, втраті годувальника. Система З.с. включає: пенсії, допомоги працюючим (при тимчасовій непрацездатності, при вагітності і родах), самотнім матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям та ін. Здійснюється за рахунок державного бюджету і страхових внесків, які акумулюються в пенсійному фонді, фондах соціальної підтримки населення.

ЗАКОН – 1.Необхідний, суттєвий, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ реального світу, що визначає етапи і форми процесу становлення, розвитку явищ природи, суспільства і духовної культури. Розрізняють 3.: загальні, специфічні, універсальні. 2.Система

встановлених стандартизованих норм, які регулюють людську поведінку з метою соціального контролю. 3. Нормативний акт найвищого органу державної влади, прийнятий у законодавчо встановленому порядку.

ЗАКОНОДАВСТВО – сукупність діючих законів держави в цілому або в якій-небудь галузі права (цивільне З., трудове З. та ін.)

ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ – завідоме залишення без допомоги особи, що перебуває в небезпечному для життя становищі і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив її без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав можливість подати їй допомогу, а так само, якщо він сам поставив потерпілого в небезпечне для життя становище.

ЗАНЕДБАНІСТЬ ДИТИНИ СОЦІАЛЬНА – відсутність належного піклування за дитиною, коли батьки, або особи, які їх замінюють, не забезпечують необхідні умови для її повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку.

ЗАНЕДБАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА – стан, зумовлений недоліками учбово-виховної роботи з дитиною в сім'ї, дитячих установах, школі і включає в себе: 1. Недостатність загальноосвітніх, соціально-етичних, поведінкових знань, вмінь і навичок. 2. Відставання в загальному розвитку – фізичному, психічному, особистісному. 3. Неадекватне ставлення до себе, оточуючих, різних видів діяльності і т.д.; діти з З.п. – це здорові, потенційно повноцінні, але недостатньо виховані, вивчені і розвинуті люди.

ЗАТРИМКА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ - порушення нормального темпу психічного розвитку, внаслідок чого дитина шкільного віку залишається в колі дошкільних ігрових інтересів.

ЗАТРИМКА РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ – недорозвинення інтелекту людини. У випадку, якщо це явище носить функціональний, а не органічний характер, то воно, як правило, піддається корекції за допомогою спеціальних прийомів.

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ – система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, міроприємств і заходів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. З.с. багатofункціональний, відповідає основним ризикам, яким може бути підданий будь-який громадянин на протязі свого життя: захворювання, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція та ін. Включає соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку).

ЗАХИЩЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – цілісна система законодавчо закріплених економічних, юридичних і соціальних прав і свобод, соціальних гарантій громадян, які протидіють дестабілізуючим факторам життя, в першу чергу таким, як безробіття, інфляція, бідність та ін.

ЗЛОВЖИВАННЯ ОПІКУНСЬКИМИ ПРАВАМИ І ЗАЛИШЕННЯ ПІДОПІЧНИХ ДІТЕЙ БЕЗ НАГЛЯДУ І ДОПОМОГИ – використання опіки з корисливою метою на шкоду підопічному (захоплення житлової площі, використання майна, яке залишилося після смерті батьків тощо) або залишення підопічних дітей без нагляду і необхідної матеріальної допомоги.

ІНВАЛІД – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності I. та викликає потребу в соціальній допомозі і захисті. У соціальній роботі більш коректним вважається термін “людина з обмеженими можливостями” (фізичними або психічними).

ІНВАЛІДНІСТЬ - 1. Стійке порушення (зниження або втрата) загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання або травми, які призводять до обмеження життєдіяльності і викликають необхідність соціального захисту. Визнання особи інвалідом здійснюється при проведенні медико-соціальної експертизи.

СЛУЖБА У СПРАВАХ НЕПОВНОЛІТНІХ - спеціальний орган системи Міністерства внутрішніх справ, який розв'язує такі питання: запобігання бездоглядності й правопорушень неповнолітніх, здійснення виховного впливу на них; виявлення батьків та осіб, що їх замінюють, які не виконують батьківських обов'язків, зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя; застосування різних засобів впливу морального, правового характеру.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ – вищий орган державної влади в державі, що складається з міністрів на чолі з прем'єр-міністром. Більш розповсюджене найменування цього органа — уряд.

КЛОПОТАННЯ – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

КОМПЕНСАЦІЯ – у трудовому праві — виплата робітникам та службовцям, вироблена у встановлених законом випадках (за невикористану відпустку, за зношування інструментів, які є власністю працівника, за невиданий спецодяг і ін.

КОМПЕТЕНЦІЯ – коло повноважень якого-небудь органу або посадової особи: коло питань, у яких дана особа має пізнання, досвід.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. К. визначена як “велика хартія вільностей для дітей, світова конституція прав дитини”. Покладає на держави, які її приймають, правову відповідальність за дії щодо дітей; пропонує більш міцні юридичні гарантії і норми. Основні положення К. – забезпечити права дітей на виховання, розвиток, захист і на активну участь у житті суспільства. Ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.

ЛЮДИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ – люди, які мають функціональні обмеження і не здатні до якої-небудь діяльності в результаті захворювання, відхилень або недоліків розвитку, нетипового стану здоров'я, а також внаслідок неадаптованості зовнішнього середовища до особливих потреб індивіда та негативних стереотипів, упереджень, що виділяють нетипових людей у соціокультурній системі.

ЛЮДИНА – істота, яка втілює вищу ступінь розвитку життя, суб'єкт суспільно-історичної діяльності. Л. як суб'єкт і продукт трудової діяльності в суспільстві є системою, у якій фізичне і психічне генетично обумовлене і життєво сформоване, природне і соціальне утворюють нерозривну єдність. Л. є предметом вивчення багатьох наук: антропології, соціології, етнографії, педагогіки, анатомії, фізіології, психології.

МЕДІА – слово, що означає засоби масової інформації (ЗМІ). Під цим терміном розуміють газети, радіо та телебачення, а також різноманітні інформаційні агенції типу УНІАН або Рейтер. Все більшого значення набуває Інтернет, так що його також можна розглядати як особливий різновид ЗМІ.

МЕЖА БІДНОСТІ – засоби, які суспільство вважає необхідними для підтримки мінімально допустимого прожиткового мінімуму життя.

МІНІМУМ ПРОЖИТКОВИЙ – життєвий стандарт, що забезпечує задоволення первинних потреб на мінімально припустимому в суспільстві рівні.

МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ - місце, де громадянин постійно або переважно проживає. Місцем проживання неповнолітніх, що не досягли п'ятнадцяти років, або громадян, які перебувають під опікою, визнається місце проживання їх батьків (усиновителів) або опікунів.

МОЛОДЬ – соціально-демографічна група, яка виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, соціального статусу і зумовлюється тією чи іншою соціально-психологічною властивістю, яка визначається суспільним укладом, культурою і закономірностями соціалізації. Вікові категорії – від 16-17 до 25-30 років.

МОНІТОРИНГ - спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їх оцінки, контролю, прогнозу.

НАГЛЯД СОЦІАЛЬНИЙ - форма контролю державними органами і суспільними об'єднаннями збереження законності і правопорядку у країні, а також припинення порушень прав, свобод і законних інтересів громадян.

НАСИЛЛЯ - застосування сили або різного роду погроз по відношенню до певних соціальних суб'єктів або їх власності з метою залякування і примусу до певних дій.

НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї - застосування фізичної сили, примусового впливу, пригноблення членів сім'ї. Стосовно дітей - це систематичні фізичні покарання, деспотизм, жорстокість, погрози, надмірна суворість, грубість, що принижує гідність дитини.

НЕДІЄЗДАТНІСТЬ – певний стан здоров'я, що викликається захворюванням або каліцтвом, при якому працівник не має можливості виконувати свої трудові функції чи не є придатним до трудової діяльності.

НЕДОСТАТНІСТЬ РОЗУМОВА – На сьогоднішній день замість цього терміну, який розглядається як такий, що викликає негативні асоціації, вживають інші терміни.

НЕОСУДНІСТЬ – неспроможність особи нести відповідальність за здійснені нею антисуспільні діяння через хворобливий стан психіки, неспроможність контролювати свої вчинки та відповідати за них. Для встановлення неосудності достатньо одної з вказаних вище ознак.

НЕПОВНОЛІТНІЙ – цей термін вживається для розмежування прав та обов'язків повнолітніх та неповнолітніх.

ПОВНОЛІТТЯ - вік, з яким закон пов'язує початок дієздатності. За сучасним правом неповнолітні – особи, які не досягли 16 років.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ – виданий компетентними державними органами правовий акт, наділений державно-владним характером, він має офіційно-документальну форму, містить обов'язкові правила поведінки і гарантований примусовою силою держави.

НОРМАЛІЗАЦІЯ – комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на створення для людей з обмеженими можливостями умов, які максимально наближують їх до повноцінного життя.

ОБСЛУГОВУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – діяльність соціальних служб по соціальній підтримці,

наданню соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведенню соціальної адаптації і реабілітації громадян, які знаходяться у важкій життєвій ситуації. Види О.с.: стаціонарне, нестаціонарне, напівстаціонарне, за місцем проживання, термінове.

ОБСЛУГОВУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ ІНДИВІДУАЛЬНЕ – вид соціального обслуговування і система відповідних структур місцевих органів влади, діяльність яких направлена на допомогу кожній конкретній людині, шляхом надання адресної матеріальної, психологічної і соціальної підтримки.

ОПІКА (ПІКЛУВАННЯ) – це поняття з'явилося у XVII ст. і мало наступне змістове навантаження: доброзичливе ставлення; заступництво; догляд, турбота, піклування. В активній професійній лексиці XIX ст. воно вживалось у вигляді словосполучення “суспільна опіка”: 1.Піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось, опікування. 2.Організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими та ін.), піклування про їх особисті і майнові права та інтереси. 3.Один із основних напрямків соціальної роботи в цілому; правова форма захисту (охорони) прав та інтересів особи, яка не має можливості повністю або частково самостійно здійснювати ці функції. Опіка та піклування встановлюється: для виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків або з інших причин лишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей; для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права та виконувати свої обов'язки.

ОПІКУН – фізична або юридична особа, на яку покладено зобов'язання піклуватися про людину, яка визнана недієздатною через вік або стан здоров'я.

ОРГАН ДЕРЖАВНИЙ – орган законодавчої або виконавчої влади країни.

ОРГАНИ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ – місцеві органи самоуправління, які здійснюють функції по опіці і піклуванню: через органи управління освітою стосовно неповнолітніх осіб; через органи охорони здоров'я стосовно осіб, визнаних судом недієздатними або обмежено дієздатними; через органи соціального забезпечення стосовно дієздатних осіб, яким необхідна опіка за станом здоров'я.

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКА - об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

ОХОРОНА ДИТИНСТВА – комплекс заходів, які направлені на захист та забезпечення здорового розвитку дітей.

ОХОРОНА МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА - система державних і суспільних заходів, які спрямовані на охорону здоров'я жінок та дітей. О.м. і д. включає диспансеризацію жінок, патронаж вагітних і дітей, нагляд за станом здоров'я дитини, організацію соціальної допомоги матерям та дітям.

ПЕНСІЯ – регулярні грошові виплати як форма матеріального забезпечення. Виплачуються із Пенсійних фондів у зв'язку зі старістю, при втраті працездатності, у випадку втрати годувальника.

ПІДТРИМКА СОЦІАЛЬНА – система заходів по наданню допомоги окремим категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, інваліди, молодь, яка вчиться та ін.), шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових засобів, кредитів, навчання, правозахист і введення певних пільг.

ПІКЛУВАННЯ ПРО ДІТЕЙ – заходи по задоволенню життєво важливих потреб дітей та забезпеченню їх нормального розвитку.

ПІЛЬГА - повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків. Соціальні пільги – повне або часткове звільнення окремих категорій громадян від виконання встановлених законом норм або полегшення умов їх виконання. Встановлюються законом і діють у сфері оподаткування, охорони здоров'я, забезпечення житлом, користування транспортом і т.п.

ПІЛЬГИ СОЦІАЛЬНІ - повне або часткове вивільнення окремої категорії громадян від виконання встановлених законом норм або полегшення умов їх виконання. Встановлюються законом і діють у сфері оподаткування, охорони здоров'я, забезпечення житлом та ін.

ПЛАТА ЗАРОБІТНА МІНІМАЛЬНА - законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ - чоловік і жінка отримують батьківські права з часу народження дитини. Ці права зберігаються за ними до тих пір, доки їх власна поведінка і відношення до своїх батьківських обов'язків відповідають вимогам моралі і права. До батьків, яким не можна більше довіряти виховання дітей, може бути застосована крайня міра - П.б.п. Рішення по таких справах приймається тільки судом. Батьківських прав позбавляються батьки, які ухиляються від виконання обов'язків по вихованню дітей, негативно впливають на них своєю аморальною, антисуспільною поведінкою, є хронічними алкоголіками або наркоманами.

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ - усвідомлення людиною необхідності певних матеріальних і духовних благ та послуг (ідеальне прагнення до цих благ і послуг).

ПРАВА ЛЮДИНИ ЕКОНОМІЧНІ - правові норми, які визначають місце людини в економічному житті, забезпечують її можливість мати, користуватися і розпоряджатися економічними благами і цінностями.

ПРАВА ЛЮДИНИ СОЦІАЛЬНІ - правові норми, які визначають місце людини в соціальній сфері суспільства, забезпечують її можливість мати, користуватися і розпоряджатися соціальними благами.

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають при наданні на відповідних умовах і в певному порядку державними і недержавними органами фізичним особам, які перебувають у складних юридично значимих ситуаціях і не мають достатніх засобів для існування, безоплатно чи на пільгових умовах різних видів матеріального забезпечення зі спеціально створених для цього фондів.

ПРЕДСТАВНИКИ ЗАКОННІ - батьки, опікуни, піклувальники даної особи або представники тих установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких вона перебуває.

ПРИЙМАЛЬНИК - РОЗПОДІЛЬНИК ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ - установа для тимчасового розміщення підлітків віком від 3 до 18 років, які заблудились або підкинута; залишилися у віці до 16 років без опіки батьків або осіб, які їх замінюють, потребують допомоги з боку суспільства, направлення у спеціальні школи і професійно-технічні училища для підлітків, які потребують особливих умов виховання і навчання; самовільно залишили сім'ю у віці до 16 років; самовільно залишили сім'ю у віці від 16 до 18 років; особу яких не встановлено і які потребують нагляду і допомоги з боку суспільства; самовільно залишили спеціальну школу, професійно-технічне училище, інші закриті виховні заклади; вчинили, у віці від 11 до 14 років суспільно-небезпечні дії і мають бути ізольовані.

ПРИТУЛОК – 1. Місце, де можна знайти порятунок або відпочити. 2. Соціальний заклад, у якому особи забезпечуються харчуванням і необхідною допомогою. Розрізняють притулки загального типу (індивід сам визначає час і терміни свого перебування в П.) та діагностичного (його основне завдання – діагностика ситуації, в якій знаходиться особа і визначення його подальшої долі).

ПРИТУЛОК ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ - 1. Самостійний заклад з правами юридичної особи. 2. Структурний підрозділ соціальних служб для молоді, спеціалізованих соціальних служб, відповідальних за адекватну соціалізацію підростаючого покоління. Притулок для неповнолітніх забезпечує тимчасові (побутові, психологічні, емоційні) умови життєдіяльності неповнолітнього, відчуженого (об'єктивно або суб'єктивно) від сприятливих умов розвитку своєї особистості в сім'ї, виховному закладі, суспільстві.

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНІ - першочергові, життєво необхідні для суспільства, соціальної групи, соціального інституту завдання, цілі. П.с. пов'язані зі зростанням ролі суб'єктивного фактора в історії сучасних суспільств. Критерії П.с.: принцип соціальної справедливості й захищеності, демократія, національна незалежність, матеріальний добробут, духовний розвиток. У сучасних складних суспільних системах. П.с. можливі лише на основі інтересів усіх соціальних суб'єктів.

ПРОГРАМА РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНВАЛІДА ІНДИВІДУАЛЬНА – комплекс заходів, спрямований на відновлення здоров'я і здібностей інваліда та створення йому необхідних умов і рівних можливостей у всіх сферах життєдіяльності. Відповідно до Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації інвалідів (затв. КМ України 22. II 1992), зазначена програма розробляється медико-соціальними комісіями (МСЕК).

РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ МІНІМАЛЬНИЙ - гарантований державою мінімальний рівень соціальних послуг на душу населення в межах усієї території України.

СИРІТСТВО – соціальне явище, зумовлене наявністю у суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків внаслідок позбавлення батьківських прав, визнання їх у встановленому порядку недієздатними, безвісно зниклими та ін.

СИРІТСТВО СОЦІАЛЬНЕ – явище усунення або неучасті значного кола осіб у виконанні ними батьківських обов'язків (деформація батьківської поведінки). Соціальні сироти – це особлива група дітей, які залишилися без батьків через соціально-економічні причини, тобто сироти при живих батьках.

СІМ'Я НЕБЛАГОПОЛУЧНА - сім'я, яка через ті чи інші причини, повністю або частково втратила свої виховні можливості, внаслідок чого складаються несприятливі умови для виховання дитини.

СІМ'Я НЕПОВНА – включає тільки одного з батьків з одною неповнолітньою дитиною або декількома неповнолітніми дітьми. С.н. утворюється внаслідок припинення шлюбу, смерті одного з батьків або роздільного їх проживання.

СІМ'Я ПОЗАШЛЮБНА - один із типів неповної сім'ї, що виникає в результаті народження жінкою дитини поза шлюбом. Бажання уникнути самотності, прагнення задовольнити потребу материнства та інші причини призводять до того, що більшість жінок зважуються сьогодні на такий крок свідомо.

СІМ'Я СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ - соціально незахищена сім'я, яка потребує підтримки соціальних служб. С.с.р. не може повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це сім'ї: малозабезпечені, багатодітні, які мають дітей-інвалідів, а також сім'ї з неповнолітніми матерями.

СКАРГА – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, установ, організацій, об'єднань громадян, підприємств, посадових осіб.

СЛУЖБА ДОПОМОГИ ДІТЯМ – служба, яка допомагає дітям, які мають труднощі в навчанні та проблеми в спілкуванні.

СЛУЖБА СОЦІАЛЬНА - сукупність державних і недержавних органів управління, структур і спеціалізованих закладів, які здійснюють соціальну роботу по обслуговуванню населення, надають соціальну допомогу і послуги з метою подолання або пом'якшення складної ситуації. Система С.с. включає державну, недержавну і муніципальну (місцеву) служби. До державних С.с. належать органи управління, заклади і підприємства соціального обслуговування, системи соціального захисту населення, міністерств і відомств, до компетенції яких віднесена функція соціальної допомоги населенню. До недержавних – заклади і підприємства соціального обслуговування, які створюються благодійними, громадськими, релігійними та іншими організаціями і приватними особами. До муніципальних С.с. відносяться заклади і підприємства соціального обслуговування, які знаходяться у віданні органів місцевого самоуправління.

СОЦІАЛЬНІ НОРМИ - показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг.

СОЦІАЛЬНІ НОРМАТИВИ - показники забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

СТРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – одна із основних форм соціального захисту громадян, що являє собою систему грошового забезпечення громадян при досягненні ними пенсійного віку, у випадку тимчасової чи постійної втрати працездатності, втраті годувальника та інших встановлених законом випадках. С.с. розповсюджується перш за все на активне, зайняте населення і фінансується за його рахунок, а також за рахунок роботодавців.

"ТЕЛЕФОН ДОВІРИ" - підрозділ соціальної служби для молоді, діяльність якого спрямована на надання кваліфікованої екстреної, анонімної, безкоштовної психологічної і психотерапевтичної допомоги по телефону підліткам, молоді, окремим категоріям населення, що переживають кризові ситуації. Одним із завдань діяльності телефону довіри є профілактика та попередження девіантної, делінквентної поведінки.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ – відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої платної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці.

ФОНДИ ГРОМАДСЬКІ – структури, які об'єднують групи людей, матеріальні, фінансові, культурні та інші цінності, створені в результаті добровільних відрахувань, внесків, пожертвувань державних, громадських організацій і підприємств, комерційних і фінансових структур, приватних осіб з метою гуманітарної, благодійної діяльності в різних сферах суспільного життя. Ф.г. мають (як правило) статут, документи, які регламентують їх діяльність, а також організаційну і управлінську структуру. Держава підтримує Ф.г. надає їм приміщення, встановлює пільгове оподаткування, заохочує їх зусилля, спрямовані на вирішення соціальних проблем. Розрізняють Ф.г. миротворчі, благодійні, науково-дослідні, культурологічні, релігійні та ін.

ФОРМИ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – способи внутрішньої організації та зовнішнього вираження норм права, які регулюють суспільні відносини у сфері соціального забезпечення населення. Розрізняють: нормативно-правовий акт та нормативно-правовий договір. До ф.п.с.з. відносяться такі нормативно-правові акти: закони України, Укази Президента України, Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, Накази міністерств і відомств та центральних органів із спеціальним статусом, рішення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

ХВОРОБИ ГЕНЕТИЧНІ - клас захворювань, причиною яких є мутації – зміни у носіїв спадкової інформації. Вони виникають як на макрорівні (патологія хромосом), так і на мікрорівні (мутація гена).

ХВОРОБИ ПСИХІЧНІ - специфічні хвороби людини, що виникають в результаті порушення або зміни у діяльності всього організму, переважно мозку, центральної нервової системи і, відповідно, проявляються у вигляді різноманітних розладів психічної діяльності.

ЦІННОСТІ СОЦІАЛЬНІ - в широкому розумінні – значимість предметів і явищ реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальної групи, особи; в більш вузькому – духовні та естетичні імперативи (вимоги), вироблені людською культурою і є продуктами суспільної свідомості. Індивід інтеріоризує (засвоює) цінності в процесі своєї соціалізації, вони є основою соціальних норм.

ШКОЛА-ІНТЕРНАТ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ - державний навчально-виховний заклад для дітей-сиріт, дітей з неповних сімей, а також дітей, які потребують допомоги держави внаслідок хвороби батьків, втрати з ними зв'язків, позбавлення батьківських прав.

ШКОЛИ СПЕЦІАЛЬНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ - навчально-виховні заклади для неповнолітніх у віці від 11 до 14 років (в окремих або виняткових випадках – до досягнення 15 або 16 років), які здійснили правопорушення або суспільно небезпечні проступки, звільнених в установленому порядку від кримінальної відповідальності, але які потребують особливих умов виховання і суворого педагогічного режиму. Знаходяться у віданні органів народної освіти, мають за мету продовження загальноосвітньої політехнічної підготовки неповнолітніх, які порушили закон, їх перевиховання і виправлення, розвиток в них моральних якостей, фізичне, трудове, естетичне і правове виховання. Направлення в Ш.с.з. – найбільш серйозна з примусових мір виховного характеру, що застосовується по відношенню до неповнолітніх, і здійснюється тільки по вирішенню комісій у справах неповнолітніх або за визначенням суду.

ЮНІСТЬ - це період від 16 до 21 року – від отримання паспорту до здобуття всіх громадянських прав (право бути обраним у вищі органи влади). Від підліткового віку і від молодості період юності відокремлює скоріше не біологічна, а соціальна межа. В юнацькому віці відбувається складний процес отримання громадянської і психологічної зрілості, оволодіння всією системою суспільних прав і обов'язків дорослої людини. Поряд з розвитком громадянської самосвідомості починається становлення професійної самосвідомості (вибір спеціальності), сексуальної самосвідомості (практичне оволодіння нормами сексуальної моралі), формується індивідуальний стиль життя.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ - сукупність суспільних умов, в яких живе людина, а саме: рівень споживання матеріальних та духовних благ і послуг, розвинутість сфери освіти, медичного обслуговування, культури, стан навколишнього середовища (екологія), рівень оподаткування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція ООН про права дитини. – К.:PrintXPressTM, 1999.
2. Конвенція ООН про права дитини, переказана дитиною// Права дитини: Посібник для журналістів. – Київ, 2002. – С.123.
3. Декларація прав дитини.
4. Конституція України. Статті 3, 8, (. 22, 28, 29, 31, 32,41, 47, 55, 56, 68, 124.
5. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»(№ 2789-III від 15.11.2001.- ВВР, 2002,№10, ст.. 70).
6. Кодекс про шлюб і сім'ю України (Закон України № 2006-УІІ (2006а-07) від 20.06.69, ВВР, 1969, № 26, ст..204).
7. Закон України про освіту (м. Київ, 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ із змінами і доповненнями
8. Закон України про загальну середню освіту (м. Київ, 13 травня 1999 р. № 651-ХІУ із змінами і доповненнями
9. Закон України про охорону дитинства (м. Київ, 26 квітня 2001 р. № 2402-ІІІ із змінами і доповненнями)
10. Закон України про соціальну роботу з дітьми та молоддю (м. Київ, 21 червня 2001 р. № 1613-111 із змінами і доповненнями)
11. Кримінальний Кодекс України (вибрані статті) - ВВР, 2001, №25-26, с.131.
12. Про затвердження Інструкції з обліку дітей і підлітків шкільного віку: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 646
13. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002
14. Декларація ООН про права розумово відсталих осіб
15. Цивільний Кодекс України (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 980-ІУ (980-19) від 19.06.2003, ВВР, 2004, № 2, ст..6, № 1255-ІУ (1255-14) від 18.11.2003, ВВР, 2004, № 11, ст..140). – Глави 4, 6.
16. Закон України про психіатричну допомогу. (ВВР, 2000, № 19, ст..143. Із змінами і доповненнями згідно із Законом № 1364-ІУ (1364-14) від 09.12.2003, ВВР, 2004, № 15, ст..221).
17. Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах НАКАЗ Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2002 р. № 732 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8 січня 2003 р. за № 9/7330
Зміни тексту: Наказ зареєстровано №268/7609 10.04.2003МОН №61 05.02.2003
18. Сімейний Кодекс України
19. Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні
20. Правила опіки та піклування. Наказ Державного Комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики України № 34/166,131/88 від 26.05.99.(Розділи 4,5,6) та рекомендації органам опіки та піклування) .
21. Бойко М.Д., Співак В.М., Хазін М.А. Цивільно-правові документи (5-е вид., випр. І доп.) / За ред.. генерал-майора міліції В.Д. Гвоздецького. – К.: Наукова думка, 2002. – 320 с.
22. Бюлетень Незалежного дитячого медіа-центру „Голос дитини”, № 1 (березень 2002р.).
23. Вегера С.А. Аспекти праці та соціальної захищеності дітей в Україні. Міністерство праці та соціальної політики в Україні. – Київ, 2001., - С. 7.
24. Головка Н.О., Данелян Л.С., Довга люк І.С. та ін. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: Методичні рекомендації. – К.: Держсоцслужба, 2003. – 108 с.
25. Діти України про свої права. Попередні результати соціологічного опитування дітей віком від 9 до 17 років. – К.: Центр „Соціальний моніторинг” / ЮНІСЕФ, 2000.

26. Діяльність центрів соціальних служб для молоді в Україні: Сучасний стан і перспективи розвитку. – К.: ДЦССМ, 1999.
27. Доннелі Джек. Права людини у міжнародній політиці. – Львів: Кальварія, 2004. – 280 с.
28. Емельянов В. Гражданское право Украины. Изд. Первое, Днепропетровск, УкОМА Пресс, 1994. – 144с.
29. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. – К.: Представництво Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2003. – 415 с.
30. Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей: Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний інститут проблем сім'ї і молоді, 2002. – 160 с.
31. Коваленко З.Д., Келим О.І., Кіященко Г.В., Тайсумов В.В.Твої права: Порадник для громадян та громадських організацій із захисту своїх прав. - Полтава, 2004. – С. 3-7
32. Конвенція про права дитини: Заключні зауваження Комітету з прав дитини: Україна: Інформаційний бюлетень Представництва ООН в Україні. Спеціальний випуск. – 31 березня 1996 р.
33. Кузьменко О.Д., Оніщенко О.В., Хомініч М.І. Як захистити права неповносправних осіб на власність. – Суми: БО „Агенція сприяння соціальним послугам№. – 2004. – 60 с.
34. лінія”, 2001.
35. Олексюк Н.С. Впровадження технологій соціальної роботи у проактику// Соціальна робота в Україні: теорії та практика: посібник ... працівників ССМ. –Четверта частина/ За ред. А.Я. Ходорчук. – Київ: ДЦССМ, 2003. – С.30-50.
36. Пилипенко П.Д. Право соціального забезпечення. – К., 2003. – 224 с.
37. Понятійно-термінологічний словник соціальної роботи. – Ужгород: УНУ ”Мистецька Права дитини: Посібник для журналістів. – Київ, 2002. – С.8-22.
38. Сирота І.М., Сташків Б.І. Право соціального забезпечення в Україні.. – К., 2004. – 408 с.
39. Сімейні відносини в Україні: Практичний посібник. (2-е вид., змін. і доп.)/ О.М. Роїна. – К.: КНТ, 2007. – 384 с.
40. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Трубавіна І.М. Навчальний посібник. - К.: ДЦССМ, 2003.
41. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навчальний посібник. –К.:Знання, 2005. – 405 с.
42. Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні: Праця дітей в Україні. – Київ, 2001.
43. Хавеман Р., Війєрс М. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні: 2001: Доповідь на запит Міжнародної організації з міграції (МОМ). – Київ, 2001. – 95с.
44. Чиж Эльжбета. Права ребенка: Что надо знать, прежде чем говорить о правах ребенка – Хельсинкский Фонд по Правам Человека.
45. Шость Н.В., Козир М.К., Ситник О.М. Енциклопедія правового захисту неповнолітніх. – Київ, 1997.
46. Як захистити права неповносправних осіб на власність. – Суми: БО „Агенція сприяння соціальним послугам”. – 2004. – 60 с.
47. www.unicef.org/protection/index.ptmi (Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ))
48. www.crin.org Сайт інформаційної мережі з прав дитини
49. www.europeanchildrensnetwork.org Євронет, Європейська дитяча мережа
50. www.efcw.org Європейський форум за дитячий добробут
51. www.hri.cf/children/ThematicIndex.shtml Інтернет з прав людини.
52. www.unicef.org/publications/index_24432.html ЮНІСЕФ. Доповідь „Становище дітей світу в 2005 році”.
53. www.undp.org/rbec Регіональне бюро ПРООН для країн Європи та СНД
54. www.savehechildren.net/homepage (Міжнародний альянс з порятунку дітей)
55. www.rada.kiev.ua Інформація про становище дітей в Україні
56. www.uctyupcmio.ua Сайт Головного управління освіти і науки України

57. www.mms.gov.ua Сайт Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України
58. Сайт Міністерства охорони здоров'я України